

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ШКОЛА ЗА ДОКТОРСКИ СТУДИИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“
Студиска програма: АНГЛИСКИ ЈАЗИК

АНАЛИЗА НА ИНТЕРПЕРСОНАЛНИТЕ ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО
АЛБАНСКИОТ ГОВОРЕН ЈАЗИК ВО СПОРЕДБА СО АНГЛИСКИОТ

Кандидат:

м-р Едона Винца

Ментор:

проф. д-р Елени Бужаровска

Мај, 2021

Скопје

СОДРЖИНА

РЕЗИМЕ.....	6
ABSTRACT.....	11
1. <u>ВОВЕД.....</u>	16
1.1 ИНТЕРПЕРСОНАЛНОСТА ВО ЈАЗИКОТ	16
1.2 ЦЕЛИ, ПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ.....	18
1.3 ТЕРМИНОЛОГИЈА	18
1.4 ПОТЕКЛО	20
1.5 ОБЛАСТ	21
1.6 КОНВЕРЗАЦИЈА И КОНВЕРЗАЦИСКА АНАЛИЗА.....	24
1.7 ДЕФИНИРАЊЕ НА ТЕМАТА	26
1.8 ИЗБОР НА ДИСКУРСНИТЕ МАРКЕРИ ЗА АНАЛИЗА	29
1.9 ПРЕТПОСТАВКИ И ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА.....	30
1.10 ОГРАНИЧУВАЊА.....	32
1.11 СТРУКТУРА НА ТРУДОТ.....	32
2. <u>ТЕОРИСКА РАМКА</u>	35
2.1 <u>КОНВЕРЗАЦИЈА</u>	35
2.2 ГОВОРНИ ЧИНОВИ.....	39
2.3 ПРИНЦИП НА УЧТИВОСТ	44
2.3.1 УЧТИВОСТА И ДИСКУРСНИТЕ МАРКЕРИ	47
3. <u>ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА</u>	49

3.1	ФУНКЦИИТЕ НА ИНТЕРПЕРСОНАЛНИТЕ ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ	52
3.2	СВОЈСТВА НА ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ	60
4.	<u>МЕТОД.....</u>	63
4.1	МЕТОДОЛОГИЈА НА СОБИРАЊЕ ЈАЗИЧЕН МАТЕРИЈАЛ	63
4.1.1	ТРАНСКРИПЦИЈА НА ЈАЗИЧНИОТ МАТЕРИЈАЛ.....	64
4.2	ОПИС НА ПРИМЕРОКОТ И НА ИСТРАЖУВАЧКАТА ПОСТАПКА	65
5.	<u>АНАЛИЗА</u>	71
5.1	АНАЛИЗА НА <i>ЗНАЕШ</i> ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	72
5.5.1	ДОСЕГАШНИ ИСТРАЖУВАЊА.....	74
5.1.2	ФУНКЦИИ НА <i>ЗНАЕШ</i>	77
5.1.2.1	<i>Знаеш</i> во функција на сигнализирање учтивост	77
5.1.1.2	Интеракциски функции на <i>знаеш</i>	82
5.1.2.3	Комбинации на <i>знаеш</i> во најавувачка функција.....	84
5.2	АНАЛИЗА НА <i>DI</i> ‘ЗНАЕ’ ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК.....	87
5.2.1	ФУНКЦИИ НА (<i>E</i>) <i>DI</i> ‘ЗНАЕШ’	88
5.2.1.1	<i>Di</i> ‘знаеш’ во функција на изразување учтивост	89
5.2.1.2	Интеракциски функции на <i>e di</i> ‘знаеш’	91
5.2.1.3	Комбинации на <i>e di</i> ‘знаеш’ во најавувачка функција	92
5.3	СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА ФУНКЦИИТЕ НА <i>ЗНАЕШ</i> И (<i>A</i>) <i>E DI</i> ‘ЗНАЕШ’	95
5.4	АНАЛИЗА НА <i>РАЗБИРАШ/СФАЌАШ</i> ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	97
5.4.1	ФУНКЦИИ НА <i>РАЗБИРАШ/СФАЌАШ</i>	99
5.4.1.1	Функција на сигнализирање учтивост	99
5.4.1.2	Интеракциски функции на <i>разбираш/сфаќаш</i>	101
5.5	АНАЛИЗА НА <i>KURTON</i> ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК	103
5.5.1	ФУНКЦИИ НА <i>KURTON</i>	104
5.5.1.1	Функција на сигнализирање учтивост	104
5.5.1.2	Интеракциски функции на <i>kupton</i> ‘разбираш’	105
5.6	СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА ФУНКЦИИТЕ НА <i>РАЗБИРАШ/СФАЌАШ</i> И <i>KURTON</i>	107

5.7 АНАЛИЗА НА ПА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	109
5.7.1 ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА	110
5.7.2 ФУНКЦИИ НА ПА	111
5.7.2.1 Па во говорни чинови што го загрозуваат лицето	111
5.7.2.2 Па во функција на сигнализирање субјективен став на говорителот	113
5.7.3 СИНТАКТИЧКА ПОЗИЦИЈА НА ПА ВО ИСКАЗОТ	114
5.8 АНАЛИЗА НА РО 'ПА' ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК	116
5.8.1. ФУНКЦИИ НА РО	117
5.8.1.1 Ро во говорни чинови што го загрозуваат лицето	117
5.8.2.2 Ро во функција на сигнализирање субјективен став	118
5.9 СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА ПА И РО	119
5.10 АНАЛИЗА НА ВИДИ/СЛУШАЈ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	122
5.10.1 ДОСЕГАШНИ ИСТРАЖУВАЊА	122
5.10.2 ФУНКЦИИ НА ВИДИ/СЛУШАЈ	124
5.10.2.1 Види/слушај во говорни чинови што го загрозуваат лицето	124
5.10.2.2 Види/слушај за привлекување внимание.....	126
5.10.2.3 Види/слушај за задржување внимание	126
5.10.2.4 Види/слушај за преземање или задржување на зборот (редот во разговорот)	127
5.10.2.5 Види како дел од затврден израз.....	128
5.11 АНАЛИЗА НА SHIKO/DĚGJO 'ВИДИ/ СЛУШАЈ' ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК	
129	
5.11.1 ФУНКЦИИ НА SHIKO/DĚGJO	130
5.11.1.1 Shiko/dĚgjo 'види/слушај' во говорни чинови што го загрозуваат лицето	130
5.11.1.2 Shiko/dĚgjo 'види/слушај' за привлекување внимание.....	131
5.11.1.2 Shiko/dĚgjo 'види/слушај' за задржување внимание.....	132
5.11.1.3 Shiko/dĚgjo 'види/слушај' за преземање или задржување на зборот (редот во разговорот).....	133
5.11.1.4 Shiko 'види' како дел од затврден израз.....	133
5.12 СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА УПОТРЕБАТА НА ВИДИ/СЛУШАЈ И SHIKO/DĚGJO	134
6. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА.....	137

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	143
-----------------------------------	------------

<u>ПРИЛОЗИ.....</u>	<u>152</u>
----------------------------	-------------------

ПРИЛОГ БР. 1 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>ЗНАЕШ</i> ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>....	152
---	------------

ПРИЛОГ БР. 2 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>E DI</i> ‘ЗНАЕШ’ ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	152
--	------------

ПРИЛОГ БР. 3 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>РАЗБИРАШ/СФАЌАШ</i> ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	153
---	------------

ПРИЛОГ БР. 4 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>KURTON</i> ‘РАЗБИРАШ’ ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	154
---	------------

ПРИЛОГ БР. 5 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>ПА</i> ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	155
--	------------

ПРИЛОГ БР. 6 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>РО</i> ‘ПА’ ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	155
--	------------

ПРИЛОГ БР. 7 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>ВИДИ/СЛУШАЈ</i> ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	156
---	------------

ПРИЛОГ БР. 8 ПРЕБАРУВАЊЕ НА МАРКЕРОТ <i>SHIKO/DĚGJO</i> ‘ВИДИ/СЛУШАЈ’ ВО ПРИМЕРОКОТ ПРЕКУ <i>AntConc</i>	157
---	------------

РЕЗИМЕ

Винца, Е. (2021). АНАЛИЗА НА ИНТЕРПЕРСОНАЛНИТЕ ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ГОВОРЕН ЈАЗИК ВО СПОРЕДБА СО АНГЛИСКИОТ. Докторски труд.

Вовед: Усната интеракција која сите ја среќаваме и практикуваме во нашето секојдневие најчесто во литературата се среќава под поимот *конверзација* и се карактеризира со интерактивност, со недостаток на експлицитност, како и со спонтаност и минливост. Авторите главно се согласуваат дека конверзацијата е претежно неформална, што се докажува и со честата појава на јазични средства како што се извиците (*oh, yeah*), нејасните и имплицитни граматички и лексички елементи чие значење зависи директно од контекстот, како што се на пример општите именки (*things*), лексикализираните изрази (*I mean, you know*) итн. Овие јазични елементи се нарекуваат дискурсни маркери и имаат важна улога во градењето на успешна интеракција. Најчестата и наједноставната дефиниција за нив ја добиваме од Оксфордскиот речник во кој се вели дека овие јазични средства се зборови или фрази чија функција е да го организираат дискурсот во сегменти. Иако се сметаат за незадолжителни во исказот со оглед на отсуството на пропозициско значење, тие сепак се важни средства кои придонесуваат разговорите да течат беспрекорно и без неприродни паузи. Интерперсоналните дискурсни маркери се тие елементи кои помагаат при изразување на споделено знаење, при изразување на несигурност, при барање на одобрување од соговорникот, при изразување на заинтересираност за темата на разговор, при изразување на инволвираност во конверзацијата, при сигнализирање дека обрнуваме внимание кон конверзацијата и на овој начин покажуваме учтивост итн. Како елементи кои ги имаат овие функции, интерперсоналните дискурсни маркери може да се сметаат за важни средства за спроведување на успешна конверзација и како такви да добијат должно внимание, иако немаат пропозициско значење во исказот. Дискурсните маркери се предмет на многу истражувања во многу светски јазици, посебно во англискиот јазик за што постои обемна литература. Меѓутоа, овие јазични елементи се многу малку опфатени во истражувањата за македонскиот и албанскиот јазик. Затоа се одлучивме да бидат предмет на нашата анализа во овој труд. Поконкретно, овој труд ги испита интерперсоналните дискурсни маркери кои се користат во конверзација и направи контрастивна анализа меѓу функциите

кои тие ги имаат во три јазика, англискиот, македонскиот и албанскиот јазик.

Цел: Главната цел на истражувањето е да се анализираат значењето и функциите на дискурсните маркери во секојдневната комуникација на македонски и албански јазик. Другата цел е преку контрастивна анализа да се покаже разликата во употреба на маркерите во различни јазици, што ќе ни помогне да дојдеме до подлабоко сознание за комуникациските стратегии во анализираните јазици. Прагматичките истражувања во поединечните јазици се од голема помош за создавање на сеопфатна рамка за принципите што се користат во комуницирањето. Ваквиот вид на истражувања ја одредуваат попрецизно улогата на овие полифункционални зборови и изрази за постигнување на одредени комуникациски цели во секојдневното општење и ја отсликуваат нивната важност во градењето на кооперативност и хармонични односи меѓу говорителите.

Методи: Истражувањето е емпириско и заклучоците се направени врз анализа на автентични разговори. За анализираните јазици не постои корпус на изворниот устен јазик, па затоа примерокот врз кој ги извршивме испитувањата се состави преку собирање автентични телефонски разговори на следниве начини:

- Преку пребарување, наоѓање и собирање телефонски разговори достапни во интернет просторот, или
- Преку снимање телефонски разговори

Материјалот се транскрибираше согласно принципите за анонимизација и се складираше согласно критериумите на софтверот преку кој понатаму се анализираше нивната дистрибуција во примерокот. Во нашето истражување, тргнавме од потребата да се одрази автентичноста на материјалот во транскриптите на примерокот. Примерокот е составен од автентични телефонски разговори и е поделен во две групи: едниот примерок содржи разговори на македонски јазик, а другиот разговори на албански јазик, приближно еднакви според големината: примерокот на македонски јазик е составен од 203 разговори кои вкупно имаат 44 298 зборови со TTR¹ од 0.139. Во примерокот на албански јазик има вкупно 141 разговори со 44 406 зборови, а TTR од 0.136.

По изборот на дискурсните маркери се пристапи кон нивна анализа преку софтверската програма *AntConc*, преку којашто ја генериравме фреквенцијата на појавување на избраните елементи. Преку аотација одредивме во кои случаи елементите се

¹ TTR (ориг. термин: *Type-Token Ratio*); бројот на сите различни зборови одделно (*types*) поделен со вкупниот број на зборови во корпусот.

употребуваат во нивното основно значење а во кои имаат прагматички или дискурсни функции. Во анализата се разгледува секој маркер поединечно за секој јазик за да се продолжи со споредба на нивните функции преку контрастивна анализа.

Се издвоија 23 говорни чинови кои го загрозуваат лицето на соговорникот (според класификацијата на Серл (Searle 1979) базирана на илокуциската сила), и во нив се испита дистрибуцијата на дискурсните маркери. Потоа следеше квалитативна анализа на исказите во кои се употребени избраните дискурсни маркери за да се добие увид и квантитативно да се анализира дистрибуцијата според видот на говорниот чин. Истата методолошка постапка беше применета за секој маркер во македонскиот и во албанскиот примерок. За прегледен и јасен пристап на сите овие податоци, наодите од пребарувањата од софтверската програма и тие од анализата се процесираа преку *AntConc* и *Excel*, а во трудот се прикажуваат со графикони и табели.

Резултати: *Знаеш* во македонскиот примерок се јави во 101 исказ, а *e di* во 109. Исто така, вреди да се спомене сличноста во високата дистрибуција на еквивалентите *na* и *po*, односно нивната честа употреба во секојдневни разговори и во двата јазика. *Па* во македонскиот примерок се пронајде во 178 искази, а *po* во 138. Слично и глаголите за визуелна и аудитивна перцепција во прагматичка употреба и во двата јазика имаа слична дистрибуција, односно 74 во македонскиот а 55 во албанскиот примерок.

Најмалку фреквентен се покажа дискурсниот маркер *разбираш*, којшто како во македонскиот, така и во албанскиот примерок не покажа честа употреба, односно во македонскиот примерок го пронајдовме во 12 искази, а во албанскиот во 16. Во македонскиот примерок глаголите за аудитивна и визуелна перцепција во употреба како дискурсни маркери најчесто најавуваат говорен чин на сугестија (во 42 % на случаите) и говорен чин на блага наредба (28%), а во албанскиот примерок овие глаголи се најчесто навестувачи на наредба (во 55.7% од случаите) и сугестија (17.3%). Слично и кај маркерот *na* во двата јазика се забележува претежна употреба во почетна позиција во исказот и во двата јазика. *Знаеш* во почетна позиција се детектираше во само 24.7% од употребите во примерокот, а неговиот албански корелат *e di* ‘знаеш’ во само 17% од случаите.

Во тие употреби кога *знаеш* е употребен во почетна позиција, најчесто има функција на воведување сугестија (во 24% од случаите) и исмејување (20%), а *e di* ‘знаеш’ воведува говорен чин потсетување (63%) и преземање одговорност (11%). *Разбираш/сфакаш* беше

најчест во говорните чинови сугестија (30.4%) и потсетување (26.1%), а албанскиот корелат во говорните чинови наредба (20.7%) и сугестија (17.2%). И во двата примерока се покажа дека маркерот *разбираш/сфаќаш* и *kupton* во финална позиција поттикнува реакција кај соговорникот, која во најголемиот број на случаи ја засилува аргументативната комуникациска цел на говорителот. Маркерот *па* во почетна позиција на исказот може да се искористи за воведување на разни говорни чинови. Во македонскиот јазик, во најголемиот број на употреби (25.3% на случаите) воведува говорен чин сугестија, во 13.2% воведува согласување, а во 8% од случаите воведува говорен чин на потсетување. Слично и во албанскиот примерок, *ро* ‘па’ во повеќето употреби (28.6%) е во функција на воведување сугестија и согласување (17%).

Заклучок: Нашата анализа делумно ја потврди првата поставена хипотеза: дека ќе се јави разлика во фреквенциската дистрибуција на употребените интерперсонални дискурсни маркери во телефонските разговори на македонски и на албански јазик. Испитувањето покажа сличност во фреквенцијата меѓу дискурсните маркери на македонски јазик и нивните преводни еквиваленти на албански. Се утврди дека најголема сличност во дистрибуцијата постои меѓу дискурсните маркери *знаеш* и неговиот албански корелат *e di*. Преку нашата анализа докажавме дека при реализација на говорни чинови што се сметаат ризични за лицето говорителите употребуваат стратегии на учтивост, а во склоп на овие стратегии ризичните говорни чинови ги воведуваат или „ублажуваат“ со дискурсни маркери. Говорните чинови во коишто најчесто се јавуваат дискурсни маркери и во двата примерока се говорниот чин со илокуциска сила на потсетување, говорниот чин со илокуциска сила на сугестија, говорен чин со илокуциска сила на блага наредба и говорен чин со илокуциска сила на согласување. Токму оваа сличност во фреквенцијата на маркерите по видови говорни чинови покажува на сличност во прагматичкиот модел на комуникација меѓу јазиците. Сепак, во рамките на сличните категории се утврдија и помали разлики. Најзастапен за сите испитани елементи е говорниот чин сугестија. Сепак немаме потполна еквивалентност помеѓу јазичните корелати, односно во говорен чин сугестија како најфреквентни во македонскиот примерок се *види/слушај*, а во албанскиот е *ро* ‘па’. Во говорниот чин со илокуциска сила на потсетување како најчести се јавуваат корелатите *знаеш* и *e di* ‘знаеш’ во двата примерока. Во говорниот чин со илокуциска сила на блага наредба имаме повторно еквивалентност во фреквенциската дистрибуција, но

овој пат на корелатите *види/слушај* и *shiko/dëgjo* ‘види/слушај’. Слично и во говорниот чин согласување се приметува сличност во примероците, со тоа што најзастапени се дискурсните маркери *па* и *по* ‘па’.

Втората хипотеза што ја тестиравме преку нашето испитување беше претпоставката дека дискурсните маркери во говорен јазик се среќаваат најчесто во иницијални позиции во исказите и служат за да најават одредени говорни чинови. Резултатите потполно ја потврдија хипотезата кај маркерите *види/слушај* и *па*. Претпоставката дека дискурсните маркери се употребуваат главно во почетна позиција на исказот не се потврди за дискурсните маркери *знаеш* и *разбираш*. Анализата не покажати ниту еден случај во кој маркерот *разбираш* е употребен во почетна позиција на исказот во никој од испитаните јазици. Сметаме дека ова резултира од интеракциската природа на самиот маркер, што потекнува од самото полнозначно значење на глаголот *разбира* во двата јазици.

Преку квалитативна анализа на сите избрани елементи за анализа ја потврдивме нивната мултифункционалност и изофункционалност во двата јазици. На пример, во стратегиите за учтивост, маркерите *знаеш* и неговиот албански корелат *e di* се јавуваат најчесто во говорниот чин потсетување, проследено од говорниот чин сугестија, и блага наредба. Тоа значи дека, како во конверзациите на македонски, така и во тие на албански јазик, интерперсоналните дискурсни маркери се употребуваат како ублажувачки средства во говорните чинови кои се сметаат како ризични за лицето. Што се однесува на интеракциските функции на овие маркери, испитувањето на реакцијата на соговорникот во случаите кога маркерот е лоциран синтактички финално покажа дека тој поттикнува реакција кај соговорникот и во двата јазици.

Како што се истакна и во рамките на анализата, еквивалентноста во значењата и функцијата не секогаш се проследува и со еквивалентност во преводот. Така, рековме дека при превод на автентична конверзација освен семантичките елементи, треба да се земаат предвид и прагматичките елементи кои ја сочинуваат контекстуалната конструкција на самата конверзација.

Клучни зборови: *дискурс; дискурсни маркери; конверзација; конверзациска анализа; интерперсонални функции; прагматика*

ABSTRACT

Vinca, E. (2021). *CONTRASTIVE ANALYSIS OF INTERPERSONAL DISCOURSE MARKERS IN SPOKEN MACEDONIAN, ALBANIAN AND ENGLISH*. Doctoral dissertation.

Introduction: Literature refers to spoken interaction encountered in our daily communication as *conversation*, a term used to describe a spoken event characterised by interactivity, lack of explicitness, and spontaneity. Authors agree that conversations are generally informal, a trait reflected in the frequent usage of linguistic elements such as exclamations (*oh, yeah*), implicit grammatical and lexical elements that are semantically linked to the context, such as nouns expressing generality (*things*), lexicalized expressions (*I mean, you know*) etc. Such linguistic elements are known as discourse markers and they play a major part in constructing successful interactions. The simplest and most common definition on discourse markers is found at the Oxford Dictionary that says that these linguistic elements are words or phrases with the function to organize discourse into segments. Despite the fact that they are considered optional in the utterance due to lack of propositional meaning, they are nonetheless important devices that contribute to the natural flow of conversations. Interpersonal discourse markers are elements that assist in expressing common ground, hesitation, seeking approval from the interlocutor, expressing interest on the topic at hand, expressing involvement in conversation, signalling paying attention to the conversation etc. As elements with such functions, interpersonal discourse markers can be considered important devices for implementing successful conversations, and as such they deserve due attention, despite their lack of propositional meaning. Discourse markers have been subject to numerous studies in many languages, especially in English. However, the literature shows a gap in the research of these elements in languages studied in this dissertation, Macedonian and Albanian, hence the decision to make discourse markers the subject of our analyses. This dissertation studies interpersonal discourse markers used in everyday conversations and contrastively analyses their functions in three languages, English, Macedonian, and Albanian language

Aim: This study aims to analyse meanings and functions of discourse markers in everyday communication in Macedonian and Albanian. The other objective of the study is to perform a contrastive analysis to test possible differences in discourse marker usage in different languages, in order to gain deeper understanding on communicative strategies of the analysed languages. Such pragmatic studies are considered highly beneficial in providing a comprehensive

framework on communication principles. They assist in determining the role of such multifunctional linguistic elements in reaching certain communicative objectives in everyday verbal interactions and they reflect the importance they have in constructing cooperativeness and harmonic relationships among speakers.

Methods: This study is empirical and conclusions are brought upon analysing authentic conversations. There is no spoken language corpus for the studied languages, thus the sample was put together by gathering authentic telephone conversations by:

- Searching, finding, and collecting telephone conversations available on the internet; or
- Recording telephone conversations

The material was transcribed according to anonymization principles and stored according to the software criteria. The analysis took into account the authenticity of the material while transcribing the sample. The sample consists of authentic telephone conversations and is divided into two groups: a sample with conversations in Macedonian, and a sample with conversations in Albanian, similar in size: the Macedonian sample contains 203 conversations with a total of 44 298 tokens with TTR² of 0.139, whereas the Albanian sample contains 141 conversations in total with 44 406 tokens, and a TTR of 0.136.

Once discourse markers were selected, they were analysed through the software programme *AntConc*, that enabled generation of the frequency of occurrence of the chosen elements. We used annotation to note cases when elements are used in their core meaning and cases when they have pragmatic or discourse functions. The analysis examines each marker separately for each language and proceeds with comparing their functions through contrastive analysis.

23 face-threatening speech acts were identified (based on Searl's classification (Searle 1979) according to illocutionary force), where the markers' distribution was tested. Then we proceeded with qualitatively analysing the utterances containing selected discourse markers to gain a better understanding and to enable quantitative analysis of distribution in each speech act. The same procedure was applied for each marker in both the Macedonian and the Albanian sample. To enable accurate access to all data, search results from the software programme and those of the analysis were processed thorough *AntConc* and *Excel*, and they are presented in the dissertation through tables and charts.

Findings: *Знаеш* 'you know' in the Macedonian sample occurs in 101 utterances, and *e di* 'you

² TTR: *Type-Token Ratio*

know' in Albanian in 109 utterances. It is also worth mentioning that similarity was noted in the high distribution of *na* and *po* 'well', a frequent marker in both languages. *Иа* 'well' in the Macedonian sample occurs in 178 utterances, and *po* 'well' in 138 utterances. Similarly, visual and auditory perception verbs in pragmatic usage in both languages are equally frequent, appearing in 74 utterances in the Macedonian and 55 utterances in the Albanian sample.

The marker *разбупаи* 'you understand' resulted as the least frequent, showing low frequency of appearance in both the Macedonian and the Albanian sample, more accurately it was found in 12 utterances in the Macedonian and in 16 utterances in the Albanian sample. In the Macedonian sample the visual and auditory perception verbs as discourse markers are most frequently used to announce speech acts of suggestion (in 42 % of cases) and order (28%), whereas in the Albanian sample these verbs are more frequent in announcing orders (in 55.7% of occurrences) and suggestions (17.3%). Similarly, the marker *на* 'well' in both languages is found in initial utterance position in both languages. *Знаеш* 'you know' in initial position is detected in only 24.7% of occurrences in the sample, and its Albanian equivalent *e di* 'you know' in only 17% of occurrences.

In the occurrences where *знаеш* 'you know' is used in initial position, its function is to introduce a suggestion (in 24% of occurrences) and ridicule (20%), whereas *e di* 'you know' in Albanian introduces the speech act of reminding (63%) and taking responsibility (11%).

Разбупаи/сфаќаи 'you understand' appears most frequently in speech acts of suggestion (30.4%) and reminding (26.1%), whereas its Albanian equivalent in speech acts of order (20.7%) and suggestion (17.2%). The discourse marker *разбупаи/сфаќаи* 'you understand' and its Albanian equivalent *kupton* in final position incites reaction from the interlocutor, which in majority of the cases strengthens the argumentative communicative objective of the speaker. The marker *на* 'well' in initial utterance position may be used to introduce various speech acts. In Macedonian, in most cases (25.3% of occurrences) it introduces speech act of suggesting, in 13.2% of occurrences it introduces agreement, and in 8% of occurrences it introduces speech act of reminding. Similarly, the Albanian, *po* 'well' in most usages (28.6%) has the function of introducing a suggestion and the speech act of agreeing (17%).

Conclusion: The analysis partly confirmed the first hypothesis: that there is a difference in frequency of occurrence of interpersonal discourse markers used in telephone conversations in Macedonian and Albanian. The analyses showed similarity in frequency among discourse

markers in Macedonian and their Albanian equivalents. It was determined that the main similarity in distribution appears between discourse markers *знаеш* 'you know' and its Albanian equivalent *e di*. The analyses also showed that while implementing speech acts considered as face-threatening, the speakers employ politeness strategies, and within such strategies the face-threatening speech acts are introduced or „mitigated” by using discourse markers. Speech acts with the highest frequency of discourse markers in both languages are speech acts with illocutionary force of suggesting, ordering and agreeing. This similarity in frequency in speech acts proves that there is similarity in the pragmatic communication models of these languages. However, within the framework of similar categories, the findings also suggest minor differences. Discourse markers occurred mostly in the speech act of suggesting. Nonetheless, there is no evidence of absolute similarity between language equivalents, for example in the speech act suggestion as the most frequent in the Macedonian sample we can list *види/слушај* 'look/listen', whereas in the Albanian sample *po* 'well'. In the speech act with illocutionary force of reminding, the most frequent are equivalents *знаеш* 'you know' and *e di* in both samples. In the speech act with illocutionary force of ordering there is total equivalence in the frequency of occurrence, but this time between equivalents *види/слушај* 'look/listen' and *shiko/dëgjo*. Similarly, in the speech act of agreeing the samples prove to be alike, with the most frequent markers *na* 'well' and *po*.

The second hypothesis tested by the analyses was that discourse markers in spoken language are most likely to appear in initial utterance position and they serve to introduce certain speech acts. The hypothesis proved to be correct for markers *види/слушај* 'look/listen' and *na* 'well'. The hypothesis that discourse markers are mainly used in initial position proved to be incorrect for discourse markers *знаеш* 'you know' and *разбираш* 'you understand'. The analysis did not result with any occurrence of the marker *разбираш* 'you understand' in initial utterance position in neither of the analysed samples. We consider that this stems from the interactive nature of the marker, originating from the core meaning of the verb *to understand* in both languages.

The qualitative analyses of the selected elements proved their multifunctionality and iso-functionality in both samples. For instance, within politeness strategies, markers *знаеш* 'you know' and its Albanian equivalent *e di* appear mostly in speech acts of reminding, followed by speech acts of suggesting and ordering. This indicates that in both languages interpersonal

discourse markers have the role of mitigating or hedging devices for speech acts that are considered as face-threatening. As for interactive functions of the markers, the analyses of hearer's reaction when markers occur in final syntactic position showed that they incite reaction in both languages. As it was stated within the analysis, equivalence in meanings and functions does not always entail equivalence in translation. Thus, we noted that while translating authentic conversations it is very important to take into account pragmatic elements constructing the contextual background of the conversation, besides semantic elements.

Key words: *discourse; discourse markers; conversation; conversation analysis; interpersonal functions; pragmatics*

1. ВОВЕД

Овој труд претставува споредбена анализа на функциите на интерперсоналните дискурсни маркери во секојдневните телефонски разговори на македонски и албански јазик. Како јазични средства со кои говорителот го сигнализира својот однос кон соговорникот и кон кажаното од страна на соговорниците тие се неопходен дел од говорот, односно дискурсот. Под дискурс обично се подразбира секаков вид устен или пишан текст подолг од една реченица (Berk 1999). Некои автори сметаат дека дискурс може да биде и само една реченица (Biber et al. 1999), посебно со оглед на фактот што овој поим се однесува и на пораки искажани со одредена комуникациска цел (Widdowson 2007).

Најчесто цитираната и наједноставната дефиниција за дискурсните маркери се наоѓа во Оксфордските речници во кои се вели дека овие јазични средства се зборови или фрази чија функција е да го организираат дискурсот во сегменти (Concise Oxford English Dictionary 2204: 409), а кои се употребуваат во секојдневниот говор (Oxford Advanced Learner's Dictionary 2006: 416). Примери за ваквиот вид јазични елементи претставуваат зборови и фрази како *I mean, well, on the other hand*. Во македонскиот јазик тоа се јазични средства како *па, значи, знаеш, добро* и сл. кои не се задолжителни за семантичката и синтаксичката структура на реченицата, туку му помагаат на говорителот да воспостави одредени односи со соговорникот во текот на конверзацијата. Во предметната литература (Brinton 1996, Andersen 2001, Aijmer 2002, Beeching 2016; Кусевска и Бужаровска 2020) ваквите изрази и зборови се познати како *интерперсонални дискурсни маркери*. Нашата намера беше да ја испитаме нивната улога во градењето и одржувањето на односите меѓу учесниците на конверзација во секојдневни телефонски разговори. Овие елементи можат да служат како сигнали за означување на кооперативноста и учтивоста на соговорниците, или да изразуваат други аспекти од меѓусебните односи што говорителите ги градат во разговор.

1.1 Интерперсоналноста во јазикот

Интерперсоналната функција на дискурсните маркери како концепт е преземен од теоријата на Халидеј (Halliday 1975). Халидеј смета дека интерперсоналноста во дискурсот не се крие само во субјективни карактеристики како што се модалноста или

интензитетот на исказот, туку се одразува преку конкретни карактеристики на јазикот.

Како чест пример на употреба на дискурсните маркери за изразување на личен став во литературата се користат говорните чинови на согласување и несогласување.

Анализата на начинот на изразување несогласување во секојдневен македонски јазик покажала дека маркерот *па*, често групиран со маркерот *не* служи за воведување или дури и ублажување на несогласување (Кусевска 2013). Меѓутоа, во примерот (1) подолу, преземен од нашиот примерок на македонските разговори, говорителот Б го употребува маркерот *па* за да воведо исказ со кој изразува согласување со соговорникот.

(1) А:добар работник ми е. Не е лош работник, уопште.

Б: Па не, и таму он ептен високо рангиран е

Во овој пример се отсликува својството на дискурсните маркери за изразување емоција или личен став на говорителот кон тоа што се кажува, но и полифункционалноста како едно од најважните својства на интерперсоналните дискурсни маркери (Andersen 2001). Како што видовме со примерот на употребата на дискурсниот маркер *па*, истиот јазичен елемент може да се употреби за да воведо или ублажи говорен чин на несогласување, но и за да воведо или зајакне говорен чин на согласување.

Освен исполнувањето на разни функции во различни контексти, истиот интерперсонален дискурсен маркер може да врши неколку функции истовремено во еден ист контекст. Така, *па* во следниот пример може да означува експресивност и колоквијален тон (слично на англиското *well*).

(2) Па у штала со кози да се породеше жена ми детето немаше ова да го добие!³

Изразувањето на личниот став на говорителите во примерите (1) и (2) би било возможно и без употреба на маркерот *па*, но самата спонтаност и интерактивна природа на секојдневната комуникација налага да се користат овие таканаречени „подмачкувачи“ на усната комуникација.

³ Примерот е од Кусевска, Бужаровска (2020: 184).

Нашето секојдневие изобилува со вакви ситуации и разговори. Некој од учесниците на разговорот изјавува нешто, друг ќе се спротивстави, третиот можеби ќе се согласи со вториот, но секогаш се води грижа за придржување кон главните принципи кои, како непишани правила, се следат и се почитуваат во текот на конверзацијата.

1.2 Цели, потреба и значење

Во овој труд се стремиме да ја постигнеме главната цел на истражувањето: анализа на значењето и функциите на дискурсните маркери во секојдневната комуникација на македонски и албански јазик. Покрај ова, другата цел е преку контрастивна анализа да се покаже разликата во употреба на маркерите во различни јазици, што ќе ни помогне да дојдеме до подлабоко сознание за комуникациските стратегии во анализираните јазици.

Општествената потреба за истражување во оваа област ни беше една од главните причини за изработка на овој труд. Во предметната литература на албанскиот и македонскиот јазик прочучувањата за интерперсоналните дискурсни маркери се недоволно застапени. Постои мал број трудови каде што се анализираат разни аспекти на овие јазични елементи (во некои површно), но не се дава сеопфатен преглед за нивните функции, што укажува на потреба за нивно темелно истражување.

Значењето на ова истражување произлегува од научната потреба за подетално испитување на функциите на дискурсните маркери во македонскиот и во албанскиот јазик. Прагматичките истражувања во поединечните јазици се од голема помош за создавање на сеопфатна рамка за принципите што се користат во комуницирањето. Ваквиот вид истражувања ја одредуваат попрецизно улогата на овие полифункционални зборови и изрази за постигнување на одредени комуникациски цели во секојдневното општење и ја отсликуваат нивната важност во градењето на кооперативност и хармонични односи меѓу говорителите.

1.3 Терминологија

Дискурсните маркери, нивната употреба, значењата и функциите кои ги имаат во дискурсот добиле должно внимание од многу автори во последниве години. Меѓутоа, не сите аспекти на нивното делување во дискурсот се дефинираат на ист начин од сите 18

автори. Едно од проблематичните прашања поврзани со дискурсните маркери е прашањето на терминологијата. Иако многу автори се занимавале со нив и генерално имаат исти или слични мислења во врска со тоа што тие претставуваат, сепак не постои единствена терминологија. Термините што се користат за овие јазични средства (освен дискурсни маркери) се на пример, прагматички маркери (Brinton 1996; Fraser 1996; Бужаровска 2014), дискурсни конектори (Blakemore 1989), дискурсни оператори (Redeker 1991), фрази што се користат за сигнализирање (Knott & Dale 1993), дискурсни честици (Abraham 1991; Kroon 1998; Schouroup 1985), прагматички честици (Ostman 1981), прагматички изрази (Erman 1987), дискурсни маркери (Кусевска 2014), конектори (Dibra & Varfi 2005; Mëniku 2013).

Разноликоста во терминологијата која се користи при опис на овие елементи се должи на различните функции што тие ги имаат во дискурсот, како и на природот и методологиите кои се избираат при нивното испитување. Оттука, сметаме дека важно е да се изјасниме околу терминологијата која сме ја избрале и причините за избор на оваа терминологија.

Меѓу истражувачите од оваа област, дискусијата за избор на термин што најпрецизно ќе ги опише овие јазични средства главно е поврзана со термините дискурсни честици и дискурсни маркери (Fischer 2005). Иако несогласувањата околу употребата на овие два термини сè уште не се целосно решени (Fischer 2005: 2), дискусиите за тоа ни дадоа можност да се решиме за термин кој најдобро ќе ја дефинира целта на нашето истражување.

Во нашето истражување се одлучивме да го користиме терминот дискурсен маркер затоа што освен што е еден од најкористените термини во областа (Fischer 2005), тој е функционален термин кој укажува на јазичен елемент со процедурално значење (Fischer 2005:6) и наведува на елемент кој не е случаен и има важна улога во исказот (Кусевска 2014). Затоа сметаме дека терминот дискурсен маркер е доволно прецизен за потребите на нашата анализа на овие интерперсонални јазични елементи.

Терминот ‘процедурално значење’ во прагматиката се воведува од Блејкмор (Blakemore 1987) во рамките на *Теоријата на релевантност*, каде се употребува многу често наспроти друг термин: концептуално значење. Процедуралното значење е комплексен поим, се дефинира како т.н. водич што нè упатува кон процесирањето на

концептуалните информации, додека концептуалното значење опфаќа описни компоненти, односно се однесува на семантиката (Blakemore 1987, Wilson & Sperber 1993).

1.4 Потекло

Друго проблематично прашање се смета и дебатата околу нивното потеклото на дискурсните маркери. Имено, не сите автори имаат исто мислење околу процесот преку кој овие јазични елементи се здобиле со функции кои служат за менаџирање или обележување на дискурсни релации.

Развитокот на дискурсните маркери од голем број автори се смета како резултат на граматикализација, термин за процес на семантичка промена предложен од Меје во 1912 година (Meillet 1912, цитиран во Horper & Traugott 1993). Тој процес ги опишува промените во семантиката на одделни зборови или изрази, а поконкретно, го објаснува начинот преку кој лексичките елементи стануваат граматички елементи во тек на времето или пак граматичките елементи се здобиваат со дополнителни граматички функции. Една од основните поставки на Хопер и Трогот (Horper & Traugott 1993) е дека постојаната употреба на одредени лексички елементи во одредени дискурсни контексти е причина тие да се фиксираат синтактички за потоа да се комбинираат морфолошки како една единствена структура.

Меѓутоа, други автори на дијахрониски студии за дискурсните маркери предлагаат друга хипотеза за начинот на нивниот развој отворајќи дискусија во која главното внимание се дава на лексички-граматичкиот статус на овие елементи и оспорувајќи ја тезата за граматикализација. На пример, Валтерајт во студија за дискурсниот маркер *diciamo* во италијанскиот јазик тврди дека процесот преку кој овој маркер се здобива со дискурсни функции не може да се нарече граматикализација бидејќи не ги исполнува параметрите кои самата граматикализација како процес ги налага (Waltereit 2006: 73 цитиран во Beeching 2016: 22).

Бринтон (Brinton 1996) предлага сериозно разгледување на ‘алтернативните процеси’ преку кои би можело да се анализира настанувањето на маркерите. Алтернативните процеси што се предлагаат се процесите на прагматикализација (Erman & Kotsinas 1993), лексикализација (Wischer 2000), и во поновите гледишта, процесот на „кооптирање” (Heine 2013), под кој се подразбира кооптирање на јазични елементи од

доменот на реченицата во доменот на текстот, нарушувајќи ја тенката граница меѓу граматиката на реченицата и граматиката на текстот. Во овој труд се прифаќа ставот дека станува збор за процес на граматикализација, имајќи предвид дека и прагматикализацијата на некој начин може да се смета како дел од граматикализацијата.

1.5 Област

Во нашето проучување на дискурсните маркери се водевме според современите пристапи за анализа на дискурс, област во коешто и спаѓа истражувањето претставено во овој труд. Според Кристал (Crystal 1987: 116), анализата на дискурсот се фокусира на структурата на спонтаниот говорен јазик, а анализата на текстот се фокусира на писмениот јазик.

Анализата на дискурс како област се карактеризира со интердисциплинарна природа поради историските влијанија од други дисциплини, како што се на пример, антропологијата, филозофијата, социологијата итн. Како резултат на овие влијанија, денес во анализа на дискурс постојат неколку пристапи преку кои се истражува говорниот јазик. Поконкретно, во нашето истражување ги следевме методите што се применуваат во прагматиката, дисциплина оформена под влијание од филозофијата на секојдневниот јазик (*ordinary language philosophy*), а преку која се истражуваат „значењата во интеракција“ или поточно се проучува јазикот од гледна точка на неговите корисници (Thomas 1995).

Актуелните струи во прагматичките истражувања сè поголемо значење му придаваат на јазикот на секојдневната усна комуникација. Ова главно се должи на современата технологија, бидејќи благодарение на дигиталната опрема, усниот дискурс може да се пренесе на компјутери и на овој начин да се истражи на сличен начин како што досега се истражувал пишаниот збор. Со други зборови, во последниве години со дигитализацијата во лингвистиката се овозможи прецизна анализа на вербалната комуникација. Тоа е важно бидејќи заклучоците што произлегуваат од нејзиното истражување придонесуваат кон нови научни сознанија.

Меѓутоа, неизбежно е прашањето за причината и целта на ваквиот вид истражувања. Зошто се врши анализа на усната комуникација? Која е потребата да се анализира и испитува нешто што сите умеат да го прават без да се соочат со поголеми потешкотии? Во обид да одговори на овие прашања Камерон (Cameron 2001: 7) тврди дека анализата на секојдневната усна комуникација овозможи истата да престане „да се земе

здроаво за готово“.

Во нашето секојдневно вербално комуницирање често употребуваме устен дискурс преку кој освен што разменуваме информации, градиме и меѓусебни односи. Овој вид дискурс е познат како конверзација⁴ и според Катинг (Cutting 2002: 28), може да се дефинира како меѓусебно конструиран дискурс и дискурс за којшто говорителите меѓусебно преговараат за време на комуникацијата.

За да добиеме појасна претстава за дефинирањето на поимот конверзација треба да размислиме за начинот на кој се водат секојдневните разговори: говорителите се изразуваат неформално, употребуваат зборови со имплицитно значење кое е тесно поврзано со контекстот и генерално не се чувствуваат задолжени да ги почитуваат јазичните правила.⁵

Во последниве години, во поновите области на лингвистиката, каква што е и прагматиката, сè повеќе се истражува конверзацијата и начинот на кој учесниците во неа преговараат за нивните улоги, но и за значењата кои ги пренесуваат. Современите истражувачи од доменот на комуникологијата, сè повеќе ја истакнуваат улогата на јазикот во градењето меѓусебни односи. На пример, ако случајно сме сведоци на конверзацијата во примерот (3) меѓу студенти по архитектура кои се дел од групата што треба да изработи и достави заеднички проект, би добиле впечаток дека намерата на говорителот Б не е да го информира соговорникот или соговорниците, туку да изрази незадоволство и да му се спротивстави на барањето или на наредбата на соговорникот.

(3) А: *Е сега уште ова ни остана, ти треба да го направиш па да го предадеме.*

Б: *Е па не може така! Јас сè направив!*

Идејата дека јазикот не е средство што служи само за пренос на информации не е нова. За првпат таа се предлага од Малиновски (Malinowski 1923; 1935), кој го создал поимот

⁴ Вообичаената употреба на терминот „конверзација“ означува размена преку устен дискурс. Меѓутоа, во последниве години сè повеќе го среќаваме овој термин при опис на неформална комуникација која се реализира во пишана форма преку социјални мрежи. Спонтаноста и неформалноста како својства на комуникацијата на социјалните мрежи прават и овие интеракции да се сметаат за „конверзации“ иако медиумот не е устен дискурс (Cameron 2001). Ова доаѓа како резултат на развитокот на технологијата, што поттикнал неизбежни промени и во начинот на којшто луѓето комуницираат.

⁵ Катинг (Cutting 2011) предлага својствата на усниот дискурс да се разгледуваат во рамките на таканаречената *граматика на говорот* (*spoken grammar*).

фатички јазик воведувајќи ја тезата дека ситуацискиот контекст и учесниците во комуникацијата имаат важна улога во реализирањето на успешна комуникација. Според него, фатичкиот јазик е поврзан со секојдневните општествени интеракции, а фатичките изрази имаат општествено-прагматички функции и се употребуваат во секојдневни вербални размени.

Оваа идеја се разработува од друг познат лингвист, Јакобсон (Jakobson 1960), кој во шеесеттите години развива лингвистичка Теорија на интерперсонална комуникација во кој се предлагаат неколку интерперсонални функции на јазикот. Споделувајќи го истото разбирање на јазикот и засновајќи се на гледиштата на Јакобсон, Халидеј и Хасан (Hasan 1973, Halliday 1994) креираат нова теорија наречена *Функционална лингвистика*. Во оваа теорија јазикот се перципира како средство за реализација на седум главни функции: инструментални, регулаторски, интеракциски, лични, спознавателни, имагинативни и репрезентативни.⁶

Со принципите на оваа теорија се согласуваат уште многу други автори, кои подетално ги истражуваат можностите што јазикот ги нуди за да се пренесат ставовите или чувствата спрема исказот од страна на самиот говорител (Ochs et al. 1996: 411, Holmes 1984, Labov 1972), а Ајмер истакнува дека овие можности се особено забележливи во усното комуницирање (Aijmer 2002: 153).

Како највлијателни принципи преку кои се проучувало градењето на меѓусебни односи меѓу говорителите се сметаат кооперативноста и учтивоста.⁷ На пример, ако го видиме завршетокот на конверзацијата во примерот (4) подолу, ќе забележиме дека говорителот В кој последен се вклучува во конверзација нема за цел да се спротивстави, туку неговата намера е да се избегне кавга, затоа изразува желба или предлага да го заврши проектот.

(4) А: *Е сега уште ова ни остана, ти треба да го направиш па да го предадеме.*

Б: *Е па не може така! Јас сè направив!*

В: *Добро бе еве јас ќе го направам, кажи ми од кај да почнам.*

⁶ На пример, интерперсоналната функција во моделот на Халидеј може да се смета за еквивалентна на следниве функции кои се нудат во моделот на Јакобсон: конативната (*conative*) функција, фатичката (*phatic*) функција, и емотивната (*emotive*) функција; а текстуалната функција на Халидеј е (*poetic*) на Роман Јакобсон.
⁷ Овие принципи се објаснуваат понатаму во поглавје 2.

1.6 Конверзација и конверзациска анализа

Едно од важните својства на интерперсоналните дискурсни маркери се смета нивната претежна употреба во усниот дискурс (Brinton 1996). Според Бичинг (Beeching 2016: 4), употребата на дискурсните маркери во секојдневен говор произлегува од следните карактеристики на конверзацијата:

а) Конверзацијата е спонтанa активност која се одвива со различна брзина и темпо така што говорителот ја регулира според сопствените потреби. Маркерите му овозможуваат на говорителот да изрази колебливост, уточнување или корекција на кажаното, навраќање или повторување на кажаното.

б) Конверзацијата е интерактивна активност, а тоа ја условува појавата на дискурсните маркери во дијалошките парови да означат почеток или крај на пораката.

в) Конверзацијата е општествена активност и затоа маркерите може да означуваат социолингвистичка припадност на говорителот кон одредена општествена група според возраст, регион, пол или занимање.

г) Се претпоставува дека конверзацијата е пријателска („друштвена“) активност, а прагматичките маркери го изразуваат пријателскиот став на говорителот спрема соговорникот.

д) Конверзацијата треба да го почитува принципот на учтивост. Маркерите му овозможуваат на говорителот да го модулира кажаното според околностите и да го ублажи тврдењето.

Во литературата се предлага класификација на конверзациите според планираност: тие може да бидат непланирани, полупланирани или планирани (Cutting 2011). Додека во минатото секојдневните вербални размени меѓу луѓето биле непланирани и говорот односно дискурсот се создавал во текот на самото зборување, во денешно време сè повеќе се користат разни методи за комуницирање кои им овозможуваат на учесниците однапред да го планираат тоа што ќе го кажат. Како примери за ваков вид разговори може да се сметаат и телефонските разговори кои го сочинуваат примерокот што се анализира во овој труд. Овој начин на комуницирање, кој опфаќа голем дел од целокупната секојдневна вербална размена, се смета за полупланиран. Во телефонските разговори говорителите се

генерално запознаени со темата за која разговараат, што им обезбедува простор да ги планираат исказите.

Во современата литература, телефонските разговори најчесто се анализираат како посебен вид на комуникација во области што се занимаваат со секвенциската структура на конверзацијата поради карактеристичниот начин на кој говорителите започнуваат или завршуваат разговор употребувајќи посебни изрази за таа намена (*openers and closers*) (Coronel-Molina 1998, Mahzari 2019).

Меѓутоа, доколку се тргне на страна структурата на вербалната размена за време на телефонските разговори, тие може да се сметаат за инхерентно неформални, под услов учесниците да имаат блиски меѓусебни односи и да бидат добро запознаени со контекстот на конверзацијата. Со други зборови, комуникацијата меѓу овие учесници ќе тече на сличен начин на кој би се одвивала и во условно кажано „непланирани“ услови: учесниците се изразуваат неформално, се користат непрецизни зборови итн. Ако се прифаќа оваа претпоставка, може понатаму да се заклучи дека телефонските конверзации меѓу учесници кои се добро запознаени со „позадината“ односно целокупниот контекст на конверзацијата може да се сметаат за неформална усна комуникација. Поради тоа, не се ретки и истражувањата на телефонските разговори од аспект на комуникациските принципи на кооперативноста и учтивоста. Во овие истражувања, интерперсоналната улога на јазикот се смета за поизразена имајќи го предвид фактот дека говорителите немаат пристап до користењето на невербалните сигнали бидејќи не го гледаат лицето на соговорникот, па затоа има недостаток на таканаречениот „говор на телото“ што значи говорителите не комуницираат преку гестикулација или движење на телото (Winarsih 2009).

Во овој труд автентичните телефонски разговори се разгледуваат во рамките на анализата на дискурсот и прагматиката, што значи дека во трудот не се третираат конверзациските секвенции, туку фокусот се става врз одредени јазични елементи кои понатаму се анализираат за на крај да се дојде до заклучок за одредени интерперсонални функции што тие ги имаат во усниот дискурс.

Областа на прагматиката која ги проучува формите на разговор е позната како конверзациска анализа. Интересот за анализа на автентични разговори со цел да се пронајдат во нив одредени законитости потекнува од поодамна. Се појавува уште во

седумдесеттите години од минатиот век во рамките на социологијата, кога Сакс и Џеферсон (Sacks et al. 1974) почнуваат да го проучуваат начинот на кој луѓето „дејствуваат“ преку разговор.

Денес конверзациската анализа се употребува и во општествените науки, најмногу во дискурсната анализа, интеракциската социологија, и антрополошката лингвистика. Дobar опис на сето тоа што се постигнува преку конверзациска анализа се дава од Кусевска и Бужаровска (2020: 148) каде што се вели дека преку користење на емпириски методи, односно обработка на податоци собрани од транскрипти од снимени автентични разговори, со конверзациска анализа се стремиме да најдеме „законитости во начинот на општење“. Авторките го истакнуваат истражувачкиот принцип „од посебно кон општо“ што се применува во конверзациската анализа, истакнувајќи дека истражувачите кои употребуваат ваков пристап имаат за цел да одговорат на прашањето *Зошто овој говорител се изразува токму така?*. Според општоприфатениот став, ова се постигнува преку наоѓање контекстуални објаснувања за искази што се употребуваат во одредено место на конверзацијата.

1.7 Дефинирање на темата

Во текот на секојдневната комуникација, говорителот не се ограничува на просто пренесување на пораката, туку ја сигнализира рамката во која треба да се толкува пораката и ставовите кон тоа што се кажува.

Јазичните елементи кои се предмет на нашата анализа - дискурсните маркери - од неколку автори се сметаат и како фатички изрази преку кои говорителот го пренесува својот став за исказот (во кој е кодираната пропозиција), или пак сигнали кои му помагаат на соговорникот подобро да го разбере контекстот на самата конверзација, овозможувајќи му на говорителот да изгради подлога за успешна комуникација. На пример, во примерот (5) подолу, преземен од нашиот примерок со разговори на македонски јазик, говорителот Б исказот го започнува со комбинација (кластер) на маркери (*па+види*) за да му даде до знаење на соговорникот дека имплицитното значење на исказот е разбрана и се прифаќа. Во овој случај, маркерите се употребуваат како помошни средства за изразување блискост и сигнализирање на добро познавање на заедничкиот контекст во кој се води конверзацијата.

(5) А: *Бомбардираш, ќе те зеам во одбрана.*

Б: <>⁸ *Па види ја тоа као природен амбиент го осеќам.*

Токму прашањето на изразување интерперсонални релации преку дискурсните маркери беше појдовната точка за нашето истражување. Принципите и начините преку кои луѓето доаѓаат до одредени заклучоци за тоа што се кажува за време на усна комуникација може да се испитуваат преку анализа на автентични разговори, па затоа преку анализирање на јазични елементи кои се типични за секојдневниот разговор сакавме да дознаеме дали врските меѓу соговорниците се одразуваат и во елементи кои до неодамна се сметале за безначајни или неважни за комуникација.

Како и другите маркери, интерперсоналните дискурсни маркери се појавуваат во различни форми: именки, заменки, глаголи, извици, честици итн. Некои потекнуваат од полнозначни зборови (најчесто глаголи) кои во специфични конструкции претрпиле семантичка промена и се здобиле со други значења. Така, во примерот (6) подолу, глаголот за визуелна перцепција во императив *види* не се појавува во неговото основно значење, туку во прагматичка употреба за изразување на колебање. Во оваа употреба како дискурсен маркер гледаме дека е групиран со *а бе* и се наоѓа во иницијална позиција во исказот. Говорителот Б не очекува од соговорникот да перципира нешто преку вид, туку глаголот *види* го употребува како дискурсен маркер со функција да му привлече внимание на соговорникот. Во оваа употреба *види* е дел на фраза која во секојдневниот македонски јазик е доста честа (*А бе види ја да ти кажам*) и затоа има фатичка функција.

(6) А: ... *сега ми пушта дека ќе се одлучувало во среда нешто. Па јас си земав обврска, неколку пати му викав: не се занимавам јас со тоа(.)*

Б: *А бе види (.)*

А: *=не можам да ти завршам работа=*

Б: *=ја да ти кажам*

⁸ Овие знаци означуваат смеење. За правила на транскрибирање на примерокот види повеќе во потпоглавје Транскрибирање на јазичниот материјал.

Својството на интерперсоналните дискурсни маркери на овој начин да се групираат се смета за едно од нивните главни својства. Комбинаторските способности на интерперсоналните дискурсни маркери се појавуваат во нивната тенденција да се групираат кога треба да го засилат исказот во рамките на еден ист говорен чин (Brinton 1996: 33). Како такви засилувачи, обично во иницијална реченична позиција, се јавуваат честиците *па, е, а, бе, ма* кои се додаваат на други честици и така формираат зацврстени изрази: *е па, а бе, ајде чао, дај бе, немој сега, види сега, гледај ваму*. Во македонскиот јазик тие најчесто се групираат на почетокот на исказот: *Ама знаеш, мислам дека не би можела да му кажам. Е па види, не е баш така. Дај бе не изводи! А бе шо праша?* Таквото комбинирање може да опфати и низа од пет зборови: *е па сега гледај ваму!* (Кусевска, Бужаровска 2020).

Како и другите дискурсни маркери, интерперсоналните дискурсни маркери не се задолжителни во исказот. Ова подразбира дека и без нивно присуство исказот е граматички коректен, меѓутоа звучи неприродно и круто (Brinton 1996).

Постоењето на интерперсоналните дискурсни маркери како посебна категорија е условено од функциите што ги имаат во дискурсот. Така, иако анализата на функциите на дискурсните маркери не претставува едноставно одредување и поделба меѓу одредени категории, сепак постои голем број на трудови во кои авторите се потрудиле да понудат рамка за поделба на интерперсоналните функции на овие јазични елементи.

Во предметната литература авторите се согласуваат дека дискурсните маркери можат да послужат за сигнализирање на меѓусебни односи меѓу говорителите (Andersen 1998: 14), за желба за интеракција (Biber et al. 1999: 1086, Jucker & Smith 1998) или пак за изразување на заедничкото знаење (Jucker & Smith 1998: 4).

Во зависност од ситуациониот контекст, интерперсоналните дискурсни маркери може да имаат функција на сигнализирање учтивост и внимание кон соговорникот (засилување на пораката, ублажување, искажување одобрување, некатегоричност и сл.), функција на искажување инволвираност во разговорот (изразување заинтересираност за темата, сигнализирање почеток и крај на кажувањето, покажување реакција кон претходниот исказ (Fischer 2006, Aijmer 2002, Brinton 2008, Ostman 1995).

1.8 Избор на дискурсните маркери за анализа

Главниот критериум за избор на дискурсни маркери во ова истражување беше степенот на нивниот придонес во градењето и сигнализирање на интерперсоналните односи меѓу говорителите во разговори. Тука пред сè мислиме на улогата на овие јазични елементи во различните стратегии за изразување учтивост.

За избирање на елементите кои се предмет на анализата се раководеме од неколку критериуми. Прво, имајќи предвид дека треба да се изберат дискурсни маркери што постојат како лексички елементи и во трите јазика и во сите три јазици имаат дискурсни функции, ги избравме тие дискурсни маркери што во секој од анализираните јазици имаат функционални еквиваленти. Тоа се одразува во нивната преводливост, односно можноста да се преведат од еден јазик на друг, било тоа со преводен еквивалент (буквален превод) или преку израз во другиот јазик, но со пренесување на истото значење.

Второ, поради главната цел, а тоа е утврдувањето на функциите за обележување стратегии на кооперативност или учтивост се потрудивме да избереме маркери што се покажале како носители на овие функции во англискиот јазик. За таа цел, логично е да се изберат изрази со функција на дискурсни маркери кои се користат за изразување на меѓусебни односи меѓу соговорниците бидејќи во нив се нагласува ориентираноста на говорителот спрема себеси или спрема соговорникот, како што се на пример дискурсните маркери *слушај* или *знаеш*. Исто така, тука спаѓаат и изразите што ги среќаваме во типични ситуации каде што се реализира одредена стратегија карактеристична за горенаведените теории во прагматиката, како што се на пример дискурсните маркери *на* или *ама*, кои се појавуваат често како ублажувачи или засилувачи во одредени говорни чинови.

Трето, имајќи ја предвид важноста на комбинирањето на маркерите утврдена од повеќе автори (на пр. Aijmer 2002: 27) кои сметаат дека поголемиот степен на нивната комбинираност сведочи за поголема рутинизираност во говорот, се потрудивме да избереме маркери со висок степен на комбинираност со други маркери.

Четврто, при изборот на елементите за анализа исто така се раководеме од сознанијата на голем број истражувања на разни дискурсни маркери во англискиот јазик, меѓу кои како најчесто дискутирани во литературата се сметаат *after all*, *ah*, *basically*, and

stuff, anyway, because, but, go (say), if, just, like, mind you, moreover, now, oh, ok, or, really, so, sort of/kind of, then, therefore, uh huh, well, yes/no, you know, you see, actually (Brinton 1996; Aijmer 2002).

Дискурсните маркери што двете авторки ги нудат како најистражени дискурсни маркери, но и дискурсните маркери кои не се толку често застапени како што се *look/listen, understand, wait* ги споредивме со најфреквентните дискурсни маркери во примерокот на разговори на македонски јазик: *значи, па, ама, знаеш, види, мислам, а бе, е па, ајде, чекај, пази, слушај, сега, сфаќаш/разбираш*.

Издвоените маркери од оваа постапка понатаму ги споредивме во поглед на функција, односно како се употребуваат во говорен албански јазик, што ни овозможи да ги утврдиме нивните преводни еквиваленти.

Од споредбата меѓу македонските и албанските дискурсни маркери произлезе дека најчестите маркери со интерперсонални функции се маркерите *знаеш, види/слушај, разбираш, па*. Од тие причини тие беа избрани за анализа во ова истражување. Подетален опис за секој од нив поединечно се дава во посебните поглавја каде и се дискутираат нивните функции. Како што веќе рековме, избраните дискурсни маркери се покажале како субјективни пренесувачи на ставот на говорителот односно како елементи кои сигнализираат интерперсонални односи во разговорите на англиски јазик. Подолу прикажани се избраните дискурсни маркери со нивните преводни еквиваленти на албански и англиски јазик.

Интерперсоналниот дискурсен маркер на македонски

*Знаеш
Види/слушај
Разбираш
Па*

Интерперсоналниот дискурсен маркер на албански

*(E) di
Shiko/dëgjo
Kupton
Po*

Интерперсоналниот дискурсен маркер на англиски

*You know
Look/listen
(You) understand
Well*

1.9 Претпоставки и истражувачки прашања

Како што и претходно истакнавме, во прагматиката се смета дека принципите на комуникација се универзални (Brown & Levinson 1978), но дека постојат меѓукултурни

разлики во нивната примена. Во овој труд ќе се испита универзалноста во јазичното изразување на меѓусебните односи меѓу учесниците во секојдневни разговори преку употреба на интерперсонални дискурсни маркери во македонскиот и во албанскиот јазик. Имено, преку истражувањето ќе се види дали преводните еквиваленти на испитуваните дискурсни маркери имаат сличности или се разликуваат во нивните значења и функции. Прашањата на кои ќе се бара одговор преку ова истражување се следни:

1. Кои се интерперсоналните функции на дискурсните маркери во усната комуникација на македонски и на албански јазик?
2. Дали преводните еквиваленти на дискурсните маркери се целосно еквивалентни во однос на нивните функции?
3. Дали дистрибуцијата на дискурсните маркери зависи од видот на говорниот чинво кој се појавуваат?
4. Дали постои универзален модел на јазично сигнализирање на интерперсонални односи преку употреба на интерперсоналните дискурсни маркери?

Како што веќе имаме нагласено, при анализа на функциите на дискурсните маркери се водиме според сознанија што веќе произлегле како заклучоци од истражувања во англискиот јазик. Претпоставките при спроведување на оваа истражување беа следниве:

1. Првата претпоставка се однесува на постоење разлика во фреквенциската дистрибуција на употребените интерперсонални дискурсни маркери во телефонските разговори на македонски и на албански јазик. Иако се погриживме примероците да бидат слични според големината, очекувавме дека ќе има разлика во честотата на употребата на испитуваните јазични елементи.
2. Втората претпоставка е дека интерперсоналните дискурсни маркери се наоѓаат во иницијални реченични позиции. Таа се заснова на заклучоците на истражувањата во англискиот јазик според кои дискурсните маркери се карактеризираат со иницијални позиции во исказот (Tannen &Schiffrin 2015).
3. Третата претпоставка е дека интерперсоналните дискурсни маркери во усна

комуникација претходат или најавуваат одредени говорни чинови и дека има поврзаност меѓу одредени дискурсни маркери со одредени говорни чинови.

Горенаведените претпоставки се докажуваат или се оспоруваат преку анализа на употребата на интерперсонални дискурсни маркери во автентична усна комуникација на македонски и на албански јазик.

1.10 Ограничувања

За успешна анализа на усниот дискурс неопходен е обемен автентичен примерок. Имајќи предвид дека ниту за македонскиот а ниту за албанскиот јазик не постои корпус за говорниот јазик, за потребите на овој труд составивме примерок на примери што содржат интерперсонални дискурсни маркери. Тоа го постигнавме преку собирање и снимање на автентични телефонски разговори на македонски и на албански јазик кои понатаму ги транскрибиравме за потребите на анализата. Оваа цела постапка, покрај објективните технички и правни тешкотии (на пр. согласност од соговорниците) бара многу време и затоа беше невозможно да располагаме со поголем обем разговори. Затоа, ограничениот број на автентични разговори на македонски и на албански јазик може да се смета како ограничување на ова истражување.

1.11 Структура на трудот

Овој докторски труд има вкупно шест поглавја. Првото поглавје на трудот е Воведот, каде што се даваат воведни податоци околу истражувачката проблематика. Преку објаснување и појаснување на интерперсоналната димензија на јазикот се објаснува целта, потребата и значењето на истражувањето. Исто така, во ова поглавје се дефинираат главните термини кои се употребуваат во рамките на феноменот што се истражува, а воедно се нуди и објаснување околу потеклото на јазичните елементи што се предмет на трудот. Во ова поглавје, исто така, се прави општа презентација на областа на истражување, со посебен осврт кон конверзациската анализа, што понатаму води кон дефинирањето на темата на истражување. По дефинирањето на темата, следи податокот за јазичните елементи кои се избрани за анализа, проследено со претпоставките на истражувањето и истражувачките

прашања. Првото поглавје завршува со определување на ограничувањата на истражувањето и со краток опис на самата структура на трудот.

Второто поглавје на трудот ја опфаќа теориската рамка што служи како основа за анализа и испитување. Тука се дава подетално објаснување за поимот *конверзација*, се опишува кратко Теоријата на говорни чинови со краток преглед на класификацијата на говорните чинови со примери, и се дава општ преглед на принципот на учтивост со неколку примери околу поврзаноста на дискурсните маркери со овој принцип.

Во третото поглавје на овој труд се разгледува досегашната литература поврзана со феноменот, односно јазичните елементи што се предмет на истражувањето. Поточно, во ова поглавје подетално се објаснуваат функциите на интерперсоналните дискурсни маркери и нивните својства и се истакнуваат авторите кои пишувале за оваа проблематика, како и класификациите што досега произлегле од нивните истражувања.

Четвртото поглавје на овој труд е поврзано со методологијата што се користи во истражувањето. Имено, прво даваме детално објаснување на начинот на собирање јазичен материјал, и начинот на транскрибирање на истиот, за да потоа преминеме на опис на самиот примерок и подетално да ја опишеме истражувачката постапка.

Во петтото поглавје на трудот се анализираат одделно сите избрани маркери за анализа. Анализата започнува со општ преглед на примарното или лексичкото значење на јазичниот елемент, па преминува на неговата прагматичка употреба во усниот јазик. Потоа, се разгледуваат досегашните истражувања јазичниот елемент во прагматичка употреба и се преминува детално во интерперсоналните функции што резултирале од квантитативна и квалитативна анализа на примерокот. По идентификацијата на функциите со примери во македонскиот јазик, се преминува во анализа на албанскиот корелат со следење на иста методологија, за на крај да се направи споредба и да се разгледаат сличностите и разликите во употребата и функциите. Како основа за истражувачка рамка се користат сознанијата што произлегле од досегашните истражувања за еквивалентите на овие дискурсни маркери во англискиот јазик.

Првиот анализиран маркер е маркерот *знаеш* и албанскиот корелат *(e)di*, вториот е маркерот *разбираш* и албанскиот корелат *kupton*, третиот е маркерот *па* и албанскиот корелат *po*, а четвртиот е маркерот *види/слушај* и албанскиот корелат *shiko/dëgjo*.

Во последното поглавје на трудот, се даваат заклучни согледувања околу наодите

на истражувањето и се истакнува важноста на ваквите анализи и како тие придонесуваат кон проучувањето на комуникацијата.

2. ТЕОРИСКА РАМКА

Во ова поглавје ги изнесуваме основните теориски поставки на кои се базира нашето истражување. Прво го објаснуваме поимот конверзација и се осврнуваме на конверзациската анализа како методолошки пристап употребен за време на нашето истражување. Имајќи предвид дека во анализата како основа ја користиме *Теоријата на говорните чинови* се осврнуваме кратко на оваа теорија, како и на класификацијата на говорните чинови. Потоа ги наведуваме стратегиите преку кои се изразуваат говорните чинови за да ја објасниме разликата меѓу експлицитното и имплицитното значење, односно разликата меѓу директното и индиректното обраќање. Прашањето на директноста е тесно поврзана со *Теорија на учтивоста* во којашто јазичните елементи кои се предмет на нашето истражување имаат доста важна улога.

2.1 Конверзација

Во фокусот на нашиот интерес се секојдневните телефонски конверзации во кои учествуваат најмалку двајца говорители. Во научната литература на јазиците кои се предмет на ова истражување попрецизен преглед на конверзацијата или секојдневниот разговор на македонски јазик даваат авторките Кусевска и Бужаровска (2020), а на албански авторот Лоши (Lloshi 2005 [2012] [2015]), со тоа што и во двата учебника на конверзациската анализа се посветува посебно поглавје.

Лоши (Lloshi 2005: 330) тврди дека конверзацијата како прагматички поим може да се дефинира како *употребата на јазикот во реалноста*, како главната и најприродна форма на употребата на јазикот во секојдневие, вон формалните службени ситуации. Според него, конверзацијата е устен текст со свои правила, а значењето на зборовите во неа произлегуваат од релациите што луѓето ги создаваат за време на зборувањето.

Во прагматиката конверзацијата се перципира како потреба на луѓето за социјализација, и како таква претставува комплексен чин што подлежи на соодветни методи на анализа. Во однос на техниките на истражување и анализа на конверзациските механизми Лоши (Lloshi 2005: 332) предлага тие да се разгледуваат од два аспекта:

1. Содржинскиот аспект: кои се темите на конверзацијата, како тие се пројавуваат во разговор, дали се изразуваат директно или имплицитно итн. Самата конверзација ја има

функцијата на создавање соодветна „средина“ за отворање на одредени теми.

2. Формалниот аспект: механизмите преку кои се разговара, правилата што се следат за време на разговорот, како се презема редот во разговорот, како се отстапува редот на другиот (соговорникот).

Во рамките на формалниот аспект на конверзациската анализа, Лоши зборува за т.н. *елементи на текот на разговорот*, истакнувајќи поими како што се редоследот во разговорот, најавувачките секвенци (*pre-sequences*) и дијалошките парови. Овие поими подетално и прецизно се објаснуваат од Кусевска и Бужаровска (2020) во рамките на начинот на организација на конверзацијата. Авторките го цитираат Јул (Yule 1996: 71) во врска со постоење на определен ред по којшто се одвива секој разговор. Во рамките на овој ред исказите се надоврзуваат логички, а говорителите следат општоприфатени правила и начела за време на зборувањето, како што се дијалошката структура и редоследното обраќање.

Начелото на дијалошката структура се поврзува со интеракцискиот формат на конверзацијата што се манифестира преку т.н. дијалошки парови. Според Шеглоф и Сакс (Schegloff & Sacks 1973) дијалошките парови се основен структурен елемент на конверзацијата, кои меѓусебно се поврзуваат по функција и по тема. Во моделот на дијалошките парови спаѓаат одредени обрасци како што се: доколку исказот на говорителот е поздрав, исказот на соговорникот ќе биде исто така поздрав; доколку исказот на говорителот претставува прашање, исказот на соговорникот ќе биде одговор итн., како во примерите подолу:

(7) А: *Здраво!*

Б: *Здраво!*

(8) А: *Ќе дојдеш утре?*

Б: *Да.*

И Лоши (Lloshi 2005:336) ја истакнува важноста на поимот на дијалошките парови во конверзациската анализа. Тој обрнува внимание на дијалошкиот пар „прашање-одговор“ во албанскиот јазик, тврдејќи дека доколку дијалошкиот пар се прифаќа како основна структура на конверзацијата, можно е да се најдат законитости во секојдневните

разговори. Освен тоа, авторот тврди дека дијалошките парови се разликуваат зависно од културата и прагматичкиот модел на јазикот на кој се одвива разговорот. За да ја илустрира оваа разлика, тој го дава примерот на дијалошки пар прашање-одговор (9) подолу, конверзација која се одвива во канцеларија на странска организација во Тирана. Според авторот, во оваа конверзација секретарот вработен во странската организација водејќи се по англосаксонскиот прагматички модел употребува одговор кој не е прифатлив за албанскиот модел, односно на барањето на посетителот *Теута ми требаше малку*, одговара со *Кој ја бара?*, што наидува на дрзок одговор од соговорникот: *Јас ја барам!* За успешна конверзација во овој случај, вториот елемент на дијалошкиот пар би требало да биде друго прашање, подиректното *Кои сте вие?* или *Може да ми кажете кои сте?*, бидејќи ова прилега повеќе на прагматичкиот модел на албанскиот, јазик кој од прагматичка гледна точка може да се смета како „директен јазик“.

(9)

A: *Desha pak Teutën.*

A: Теута ми требаше малку.

B: *Kush e kërkon?*

B: Кој ја бара?

A: *Unë e kërkoj!*

A: Јас ја барам!

Начелото на редоследно обраќање подразбира дека соговорниците за време на конверзацијата се изразуваат наизменично, што значи дека се избегнува зборувањето на повеќе луѓе истовремено и се почитува демократскиот принцип за давање можност на збор на секој учесник во конверзацијата. Текот на разговорот може да биде природно прекинат (говорителот престанува со зборување за да размисли, за да земе здив), и во тој момент соговорникот може да го преземе зборот или пак во случаите кога говорителот покажува знаци дека има уште да каже но е во потрага на зборови (најчесто преку звуци како што се *Хммм*, *Ааа* итн.) го задржува зборот односно редот во разговорот. И соговорниците играат важна улога во текот на конверзацијата, тие не се тивки соработници туку често даваат „поддршка“ на конверзацијата преку т.н. поддржувачи на разговорот (Кусевска, Бужаровска 2020) како на пример: *Да, така; Разбирам; Во право си;*. Понекогаш оваа поддршка се покажува невербално (на пример, преку смеење). Во некои случаи соговорникот чека претходниот говорител да заврши за тој да го преземе

зборот, а често во нашето секојдневие сме сведоци на луѓе кои упаѓаат во збор или го прекинуваат соговорникот. Лоши (Lloshi 2005: 333) укажува на неколку културни карактеристики во одредени говорни подрачја на албанскиот јазик каде прекинувањето на некој повозрасен додека зборува се смета за табу.

Лоши тврди дека редоследното обраќање е тесно поврзано со секвенциската структура на самата конверзација. Во редоследното обраќање се почитува принципот на кооперативност, што им налага на конверзациите да имаат преференциска структура. Во таквата структура афирмативните одговори се сметаат како „пожелни“, бидејќи тие се поедноставни и пократки. Одговорите кои се сметаат како ризични за лицето на соговорникот се сметаат како „непожелни“ и покомплицирани, бидејќи при нивно општење говорителот треба да се изрази поиндиректно и да биде повнимателен. Лоши (Lloshi 2005: 334) ова го илустрира повторно со дијалогски пар прашање-одговор со прашањето *Do vish nesër me makinë të çoj pak televizorin, se më është prishur?* ‘Ќе дојдеш утре со кола да ме префрлиш да го однесам телевизорот зашто ми се расипа?’. Авторот вели дека доколку одговорот кон ова барање е афирмативен, односно „пожелен“, тој ќе биде многу едноставен, односно соговорникот ќе се изрази кратко со изрази како: *S’ka problem.* ‘Нема проблем.’; *E rregullojmë atë punë.* ‘Ќе средиме работа.’; *Këtu më ke në orën tetë.* ‘Во осум часот тука сум.’ итн. Меѓутоа, доколку соговорникот има намера негативно да одговори на барањето, структурата на одговорот ќе биде поразлична, соговорникот ќе се обиде да даде објаснување за неприфаќањето или пак ќе се потруди да се оправда: *E di si është puna, nesër do të çoj vajzën në kopsht, pastaj vjehrra kërkon të shkojmë në varreza.* ‘Знаеш што е работата, утре ќе ја носам ќерка ми во градинка, после свекрва ми сака да одиме на гробишта.’; *Pse s’ma the më parë? E kam lënë me gruan të shkojmë në Durrës.* ‘Што не ми кажа порано? Се договорив со жена ми да одиме за Драч.’

Одговорите што се сметаат за „непожелни“ се нарекуваат и говорни чинови што го ризикуваат лицето. За говорните чинови зборуваме во продолжение.

2.2 Говорни чинови

Говорителите употребуваат разни стратегии за да пренесат одредени пораки до соговорниците, посебно поради тоа што не секогаш го мислиме тоа што кажуваме и не секогаш го кажуваме тоа што го мислиме. Во толкувањето на исказите што ги среќаваме во секојдневната комуникација треба да се обрне внимание и на фактот дека значењето на еден исказ не зависи само од значењето на самите зборови што го сочинуваат.

Толкувањето на значењето е динамичен процес во кој се вткаени многу елементи, меѓу кои и релацијата меѓу соговорниците, како и контекстот на самата комуникација (Thomas 1995). Потребата да се разбере овој комплексен и динамичен процес беше поттик за појава на различни теории кои ги толкуваат начините за „декодирање“ на значењето на вербалните пораки.

Во спроведувањето на нашето истражување се засноваме на две теории: *Теорија на говорни чинови* и *Теорија на учтивост*, како релевантни рамки за толкување на улогата и функциите на избраните јазични елементи. Нашата анализа се базира врз утврдувањето на функциите на интерперсоналните дискурсни маркери како сигнали на кооперативност или како елементи кои сигнализираат стратегии на учтивост или интеракциски сигнали.

Концептот на говорен чин се заснова врз претпоставката дека со јазикот се вршат одредени дејства, па оттука *Теоријата за говорните чинови* се занимава со тоа што говорителите всушност прават со јазикот (*doing things with words*). Говорниот чин како концепт се вовел од страна на филозофот Остин (Austin 1962), а терминот се однесува на исказите преку кои „се врши“ нешто, па затоа ги нарекол „перформативни говорни чинови“. Според него, исказите од овој вид не може да бидат точни или неточни (*true or false*), бидејќи при нивното изговарање говорителот нема за цел да пренесе информација или да опише нешто. Така, Остин прави разлика меѓу гореспоменатите „перформативни“ и другите видови искази кои содржат пропозиција⁹ кои ги именува „констативни“ искази.

⁹ Терминот *пропозиција* се предлага во рамките на Теоријата на говорните чинови, а се однесува на самата содржина или самото значење на речениците преку кои се опишува фактичка состојба. Пропозициите се семантичките основи на реченицата, тие ја одредуваат вистинитоста на реченицата, независно од синтактичката или лексичката форма преку која таа е реализирана. Пропозициите се подложни на проценка на вистинитост или невистинитост (бидејќи се дел од реалноста), а перформативните говорни чинови не содржат пропозиции туку нереализирани евентуални настани (па затоа се дел од нереалниот свет) кои не можат да се проценат како вистинити или невистинити.

Остин (Austin 1962) предлага рамка за поделба на говорните чинови според нивната структура. Првиот дел на оваа рамка е *локуцијата*, или самиот вербален чин; вториот дел е *илокуцијата* или „силата“ што тој исказ ја пренесува (што всушност исказот значи); и третиот дел, *перлокуцијата*, или ефектот што исказот го има врз соговорникот.

За правилно разбирање на исказот важно е да се протолкува илокуциската сила, за што помагаат дискурсните маркери бидејќи тие сигнализираат одредени меѓусебни односи меѓу соговорниците. Илокуциската сила на исказот е всушност вистинската намера на говорителот или целта што говорителот сака да ја постигне во исказот кој го употребува.

За да се појасни илокуциската сила на еден исказ и за понатаму да се надоврземе со улогата што дискурсните маркери ја имаат во сигнализирање на илокуциската сила, го даваме како пример разговорот (10) подолу, преземен од социјалната мрежа Твитер:

(10) А: *А бе до кај си со книгата?*

Б: *До никаде, сакаш да ти ја донесам утре а да ми ја вратиш до 3ти да ја читам на одмор?*

А: *Сакам :)*

Исказот на говорителот А, *А бе до кај си со книгата?* има форма на прашање преку кое говорителот се распрашува за искуството на соговорникот со читање на одредена книга. Меѓутоа, овој исказ има „сила“ што му овозможува на соговорникот да ја протолкува вистинската намера на говорителот, па затоа одговорот *до никаде* се проследува со понуда за враќање на книгата (*сакаш да ти ја донесам утре?*). Од одговорот на соговорникот Б ни станува јасно дека станува збор за позајмена книга којашто говорителот Б сè уште ја нема вратено. Следствено, ситуацискиот контекст налага на толкување на прашањето *А бе до кај си со книгата?* како барање или молба, или дури и индиректна наредба за враќање на позајмената книга, а не како обично прашање поттикнато од интересот за книгата.

Овој говорен чин започнува со јазичен елемент за кој многумина би рекле дека нема значење. Станува збор за извикот *бе* претходен од елементот *а* (*А бе до кај си со книгата?*), употребен во иницијална позиција како изолиран елемент во однос на

пропозициското значење на исказот, т.е. елемент кој не придонесува кон вистинитоста на исказот. Овој јазичен елемент е дискурсен маркер, и го прави исказот да звучи попријателски (спореди кај Brinton 2008), а неговата употреба токму во ваков говорен чин и ситуациски контекст не е случајна, туку помага во сигнализирањето блискост при исполнување на илокуциска сила на барање или блага наредба.

Според Серл (Searle 1979), зависно од илокуциската сила што ја пренесуваат, говорните чинови се класифицираат во пет групи: асертивни, комисивни, директивни, експресивни и декларативни говорни чинови.

Асертивните говорни чинови се искази во кои зборовите на говорителот „се поклопуваат“ со светот околу него (Searle 1979: 10) бидејќи говорителот тврди дека нешто постои во реалноста, односно дека е факт. Преку овие говорни чинови говорителот сака да го убеди слушателот во вистинитоста на тоа што го кажува. Меѓутоа говорителот како основа го користи неговото сопствено верување или убедување, што значи дека некои асертивни говорни чинови не го исполнуваат критериумот на вистинитост, односно не сите асертивни говорни чинови претставуваат искази кои се вистинити или точни. На пример исказот (11) подолу претставува асертивен говорен чин, поточно изјава, преку која говорителот тврди дека земјата е рамна. При искажување на овој говорен чин говорителот изразува негово сопствено убедување, иако ова убедување не е научно поддржан факт.

(11) *Земјата е рамна, а работ на светот е на Антарктикот.*

Освен изјавите, во групата на асертивни говорни чинови спаѓаат и говорните чинови известување, информирање, изразување став, инсистирање, одрекување, признание итн.

Директивните говорни чинови се искази со кои говорителот му ја наметнува својата волја на слушателот, односно се обидува да ја пренесе илокуциската сила на исказот преку упатување на соговорникот кон исполнување на таа илокуциска цел. Директивите претставуваат чин во која се бара да се изврши или се очекува да се изврши некое дејство од страна на соговорникот во иднина. Ваквите говорни чинови може да имаат разни цели, па затоа тука спаѓаат барањата, поканите, поттикнувањата,

предупредувањата, советите итн. Маркетинг слоганите што секојдневно нè поттикнуваат да купуваме производи или услуги спаѓаат под директивни говорни чинови. На пример, слоганот на кампањата на автомобилската марка *Citroën* во 2020 година гласеше *Дојди, види, вози Citroën!*¹⁰

Комисивните говорни чинови се тие говорни чинови преку кои говорителот презема обврска да направи нешто за соговорникот. Слично со директивните, говорни чинови, содржината на овој говорен чин се состои од нешто што ќе се случи во иднина. Тука спаѓаат говорни чинови како давање ветување, гаранција, понуда, согласност, закана итн. Примерот (12) подолу е исказ на дете преку кој ветува дека нема веќе да лаже. Во примерот забележуваме дека исказот не го содржи глаголот *ветувам*. И покрај тоа говорниот чин ова го пренесува како илокуциска сила и комуникациската цел е постигната.

(12) *Нема веќе да лажам.*

Експресивните говорни чинови се искази со кои говорителот го изразува својот субјективен став кон некој настан. За овие видови говорни чинови често се пишува дека не нанесуваат промена на фактичката ситуација, односно со нивно изговарање не се менува ништо во реалниот свет. На пример, доколку ненамерно нанесуваме некоја штета на некого велиме: „*Извини!*“, иако знаеме дека овој говорен чин нема да ја смени фактичката состојба. Меѓутоа, општествените норми налагаат честа употреба на експресивни говорни чинови во секојдневниот говор бидејќи преку нив се пренесуваат чувствата на говорителите. Освен извинувањата во групата на експресивни говорни чинови спаѓаат говорните чинови како колнење, давање и примање комплименти, пофалувањето, поздравувањето итн.

Декларативните говорни чинови се говорни чинови кои ја менуваат состојбата во реалноста во моментот кога се искажуваат и затоа се во потесна смисла „перформативни“ бидејќи со самото нивно изговарање се врши одредено дејство. Овие говорни чинови можат да бидат формални искази кои се изјавуваат од лица што имаат одредени улоги во

¹⁰ Примерот е преземен од интернетската страница www.autofocus.mk (27.11.2020 год.)

рамките на одредени ритуали и настани, но можат да бидат и неформални искази употребени од страна на лица кои имаат одредена моќ во однос на слушателот, на пр. родител кон дете, наставник кон ученик и сл. Тука спаѓаат говорни чинови што се употребуваат при разни настани, како што се крштеките, венчавките, судењата итн. На пример, кога работодавецот ќе му рече на работникот: *Отпуштен си!* реалноста на работникот претрпува промени, бидејќи резултатот на исказот што всушност претставува декларативен говорен чин ќе биде фактот дека работникот веќе не е вработен.

Говорните чинови се класифицираат и според други критериуми, како што се **експлицитноста** и **директноста**. Првата поделба се однесува на случаи кога илокуциската сила на говорниот чин не е експлицитно искажана.

Во примерот (10) даден погоре, со исказот *А бе до кај си со книгата?* говорителот не ја искажува експлицитно намерата да му ја побара назад позајмената книга на соговорникот. Но затоа, соговорникот кој е добро запознаен со контекстот самиот се нуди да му ја врати. Кога илокуциската сила не се пренесува на експлицитен начин како во примерот (10), говорителот преку одреден говорен чин го маскира вистинскиот говорен чин или индиректно ја пренесува пораката.

Вториот критериум за класификација на говорните чинови е критериумот на директност, односно индиректност во говорните чинови. Индиректноста како концепт во говорните чинови најпрво се анализира од Серл (Searle 1979), а подоцна се разработува од неколку автори и е сè уште многу актуелна за истражување во областа на прагматиката. Серл (Searle 1979) смета дека има два вида индиректност: конвенционална и инференциска. Конвенционалната индиректност се препознава по вообичаената, конвенционална употреба на исказите (*Би можел ли да ми помогнеш?*), а инференциската се заснова на способноста на соговорникот да прави инференции по пат на логичко расудување поаѓајќи од заедничкото знаење (Кусевска, Бужаровска 2020).

Во рамките на Грајсовата теорија на кооперативност (Grice 1975) во случаите кога говорителот „маскира“ одреден говорен чин изразувајќи го преку друг, се смета дека се прекршуваат таканаречените максими на кооперативност. Тие се сметаат за „непишани правила“ на комуникацијата или како начела кои говорителите ги спроведуваат спонтано. Како пример на индиректност со прекршување на правилото на релевантност може да

послужи разговорот во примерот (х), каде што на прашањето на говорителот А соговорникот дава одговор кој се чини како нерелевантен за поставеното прашање.

(13) А: *Каде е тортата?*

Б: *Па децата се врткаа во кујна до пред малку.*

Наместо соговорникот Б да даде информација во врска со местото каде се наоѓа тортата, во исказот се дава информација дека децата биле во кујната. Преку овој исказ говорителот Б алудира дека можеби децата ја изеле тортата, но ова не го кажува експлицитно, туку му остава на говорителот А сам да дојде до овој заклучок.

2.3 Принцип на учтивост

Во рамките на конверзациониот принцип на учтивоста се предлага тезата дека нашата секојдневна комуникација претставува можен ризик и дека говорителите при комуникација водат сметка за да го избегнат овој ризик.

Еден од најистакнатите автори во областа на прагматиката, Џефри Лич (Leech 1983), вели дека доколку говорителите би можеле да изберат дали во конверзација да бидат кооперативни или учтиви, повеќето би избрале да бидат учтиви. Затоа, учтивоста претставува важен елемент во прагматичките проучувања и многу автори се согласуваат дека учтивоста влијае врз тоа како се остварува кооперативноста.

Најпознатото толкување на учтивоста како прагматички феномен се нуди во теоријата предложена од Браун и Левинсон (Brown & Levinson 1987), теорија во која се тргнува од концептот на *лице*, поточно образ. Под тој поим се подразбира сликата што говорителот ја има за себе си,¹¹ а која е наменета за јавноста. Како термин е позајмен од Гофман (Goffman 1967), кој лицето го сфаќа како слика што говорителот ја создава за себеси а е наменета за другите. Овој термин приближно може да се концептуализира како самопочит, општествен идентитет, или јавна слика на една личност. Оваа јавна слика на индивидуата може да биде повредена со зборови, односно со некои говорни чинови. Затоа учтивоста се сфаќа како акција или дејство на говорителот да го неутрализира

¹¹ Во оригиналот стои: „the public self-image that every member of society wants to claim for themselves“⁴⁴

негативниот ефект на говорните чинови со кои се загрозува лицето на говорителот.

Лицето има две потреби кои треба постојано да се балансираат: од една страна лицето сака да биде прифатено и сакано од другите, а од друга страна сака да биде независно и слободно од наметнување на другите. Тие два аспекта на лицето се познати како *позитивно* и *негативно*, од кои првото се пројавува преку блискост и фамилијарност со соговорникот, а второто преку независно однесување и дистанца на говорителот. Еден успешен соговорник умее да ги балансира и двата аспекта на лицето. Во текот на комуникацијата соговорниците меѓусебно постојано го *поддржуваат* лицето на другиот за да не дојде до конфронтација.

Соговорникот може да го навредиме намерно или ненамерно преку т.н. говорни чинови што го загрозуваат лицето. Тие се насочени против самопочитта на соговорникот и неговата потреба за почит од другите. За говорни чинови што го загрозуваат лицето на говорителот се сметаат, на пример, ветувањата и извинувањата, а лицето на соговорникот се загрозува со наредбите, критиките, предупредувањата и сл.

За неутрализирање на негативниот ефект на чинот што го загрозува лицето говорителите применуваат разни стратегии на учтивост, поточно пет стратегии според Браун и Левинсон (Brown & Levinson 1987): директна стратегија, стратегија на позитивна учтивост, стратегија на негативна учтивост, индиректна стратегија и избегнување на зборување. Изборот на соодветна стратегија зависи од проценката на говорителот за степенот на заканата на лицето.

Директната стратегија¹² се користи кога говорниот чин се врши директно, недвосмислено и концизно без ублажување. На пример, преку говорниот чин во примерот (14) подолу преземен од социјална мрежа, говорителот отворено и директно ја пренесува пораката односно илокуциската сила на чинот. Барањето или наредбата за *тишина* се изразува директно иако исказот на директивен говорен чин не содржи глагол во императив. Во овој случај како засилувач на наредбата се појавува дискурсниот маркер *ајде* на којшто се навраќаме повторно во дискусијата за прагматичките функции на интерперсоналните маркери.

¹² На англиски директната стратегија се нарекува *bald, on record*.

(14) *Ајде сеа тишина, баскет ќе се гледа!*

Јазиците кои се предмет на нашата анализа често се карактеризираат како „директни јазици“, што значи дека говорителите често употребуваат директна стратегија за време на секојдневното комуницирање. За македонскиот јазик ова се докажува и преку истражувањето на конверзации на македонски јазик (Кусевска 2019) каде што се анализира начинот на пренесување на илокуциската сила на приговор. Испитувањето на примерокот покажало дека приговорите на македонски јазик се реализираат директно преку силни асертивни говорни чинови.

Стратегијата на позитивна учтивост се користи кога говорителот настојува на воспоставување блискост со соговорникот со примена на лексички средства кои укажуваат на заедничко познавање на околностите или на кооперативност. Како пример на употребата на оваа стратегија во секојдневните вербални интеракции може да се наведат искази како што е следниов поздрав со соговорник со кој се немаме видено долго време: *Здраво, па кај си ти, баш се мислев да те барам да пиеме кафе!*. Ваквите говорни чинови до одредена мера се сметаат за десемантизирани изрази (прашањето *Каде си?* во горенаведениот исказ е нелогично, бидејќи говорителот го гледа соговорникот), а во секојдневие ги употребуваме за вербално остварување на пријателски односи.

Сличен пример е и случајот со употребата на интерперсонални дискурсни маркери. На пример, во примерот (15) подолу употребата на *знаеш* воспоставува претпоставка на постоење поврзаност меѓу говорниците, односно говорителот пријателски го повикува соговорникот на вербална соработка. Улогата на дискурсните маркери во градење на пријателски односи подетално се разгледува во делот на анализа на нашиот примерок.

(15) *А бе знаеш како е, не е тоа за луѓе како ти и ја.*

Стратегијата на негативна учтивост се манифестира преку изразување на индиректност која се постигнува со ублажување на употребениот говорен чин. Ублажувањето претставува обид за пресретнување на потенцијалната повреда на лицето така што говорниот чин се изведува со дополнителни средства кои јасно

покажуваат дека не постои намера или желба лицето да се повреди, дека говорителот е свесен за потребите на лицето на соговорникот и дека и тој самиот сака тие да бидат задоволени. Како примери на стратегија за негативна учтивост може да се наведе употребата на обраќањето со *господине, госпоѓо* за да се избегне обраќањето со име, или употребата на воведните фрази како што се *извинете што ви пречам; извинете вака, можеби сте во гужва* итн.

Индиректната стратегија се применува во создавање на говорен чин кој во истиот контекст има повеќе комуникациски функции. Во таквите случаи говорителот кажува нешто што е различно од она што сака да го каже па соговорникот мора да ја открие вистинската намера по пат на т.н. инференциско расудување (Кусевска и Бужаровска 2020). Овој термин се однесува на когнитивен процес што се состои од низа логички заклучоци кои произлегуваат еден од друг. На тој начин говорителот му дава можност на соговорникот сам да го интерпретира неговиот исказ. На пример, во албанскиот јазик кој често се коментира како јазик во кој се претпочита директност, постојат и индиректни начини да му се нареди на некој да престане да зборува. Лоши (Lloshi 2005: 331) дава пример на индиректен говорен чин преку кој се пренесува имплицитно значење, односно се бара од соговорникот да престане да зборува: *E ke dëgjuar që thonë: heshtja është flori?* ‘Си ја слушнал изреката: молчењето е злато?’. Тој смета дека во јазичната реалност оваа индиректна наредба има повеќе директни еквиваленти отколку што има индиректни опции, како на пример: *Mjaft më tashti!* ‘Доста веќе сега!’ *Po vetëm ti do të flasësh?* ‘Само ти ли ќе зборуваш?’ итн.

2.3.1 Учтивоста и дискурсните маркери

Во истражувањата направени претежно за англискиот јазик, дискурсните маркери се анализираат често како составен дел на исказите преку кои се реализираат стратегии за позитивна или негативна учтивост.

На пример, исказот *Леле, срце си!* поттикнат од ситуациски контекст во кој едниот говорителот му извршил некоја услуга на соговорникот, претставува говорен чин со илокуциска сила на заблагодарување, а во однос на учтивоста се употребува како стратегија на позитивна учтивост. Во овој исказ извикот *леле* е, всушност, дискурсен

маркер кој претходи на говорен чин на заблагодарување, а служи за да се оддаде признание на соговорникот, максимизирајќи го позитивниот аспект на лицето.

Истиот извик може да се појави и доколку говорителот употребува директна стратегија, во ситуациски контекст кога не се обрнува внимание на зачувување на лицето на соговорникот, како на пример во говорен чин на критикување или изразување на незадоволство: *Леле што си направил! Како си можел?!* Во овој контекст, извикот *леле* е повторно во улога на дискурсен маркер, но во функција на засилување на илокуциската сила на критикување.

Дискурсните маркери може да се употребат и при реализирање на стратегии за негативна учтивост, како маркерот *па* во примерот (16) подолу, преземен од нашиот примерок на разговори на македонски јазик. Во овој пример, говорителот Б го употребува маркерот *па* пред да изрази несогласување.

(16) А: **Па** затоа се координирам, освен ако ние не одлучиме, дека ни треба да дигаме малку тензија (.)

Б: **Па** не (.) мислам дека е боље овака (.) добро е, мирно (.) вака, онака (.)

Веќе рековме дека говорниот чин на несогласување се смета како говорен чин преку кој може да се загрози лицето на соговорникот. Во овој случај, *па* служи како ублажувач односно му помага на говорителот Б да биде ненаметлив, и на овој начин да покаже претпазливост кон зачувување на негативното лице на соговорникот. Во оваа функција маркерот *па* често се групира со маркерот *не* (Кусевска 2014) и се проследува со кратка пауза.

3. ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА

Во ова поглавје ги претставуваме претходните истражувања поврзани со дискурсните маркери со дискусија на релевантни дела познати на научната јавност. Прво ги наведуваме најистакнатите пристапи преку кои се истражуваат овие јазични елементи, како и класификацијата која произлегува од наведените пристапи. Имајќи ја предвид празнината во литературата од областа на прагматиката за македонскиот и албанскиот јазик, што е резултат на недостатокот на истражувања за дискурсните маркери како јазични елементи, посебно внимание обрнуваме на домашните автори кои ги забележале маркерите како функционални елементи во секојдневниот јазик. Потоа, даваме подетален опис на интерперсоналните дискурсни маркери како посебна категорија предложена од најистакнатите автори од областа.

Дискурсните маркери и нивната употреба во усниот дискурс биле предмет на голем број истражувања за многу јазици во светот, посебно за англискиот јазик. Анализата на можните значења и функции на дискурсните маркери се спроведува во рамките на неколку пристапи. Најистакнатите пристапи потекнуваат од функционалната граматика на Халидеј и Хасан (Halliday 1973, Halliday & Hasan 1976), *Теоријата на кохерентност* (Schiffrin 1987, во Schiffrin et al. 2001), функционалната теорија на Фрејзер (Fraser 1996), и *Теоријата на релевантност* предложена од Блејкмор (Blakemore 1992).

Од друга страна, за јазиците кои се предмет на ова истражување нема пообемни истражувања за употребата на дискурсните маркери во усниот дискурс. Меѓутоа, тие не останале незабележани поради нивната полуфункционалност. На пример, Конески (1967: 543) го користи терминот *модални зборови* за да означи средства што изразуваат субјективен став на говорителот. Според него, овие средства имаат функција на засилување, ублажување, внесување сомнеж итн., а може да се појават во различни форми, на пример како прилози, редуцирани реченици, глаголи, модални глаголи итн. Чашуле (1997: 336) дискурсните маркери ги нарекува ‘вметнати’ модални зборови, и со давање примери на нивна употреба покажува дека имаат функција на ‘модални коментари’.

Во албанската лингвистика, како јазични елементи за субјективно пренесување

став тие се забележуваат од Јосиф (Josif 1969), кој пишува за честичките како лексичко-граматичка категорија во современиот албански јазик. Неколку години подоцна и Ангони (Angoni 1974) се осврнува на одредени прагматички функции на честичките, иако не ги именува како такви. Првата анализа на функциите на честичките како дискурсни маркери во албанскиот јазик се наоѓа во статија на Рокај (Rrokaј 2014) на француски јазик, каде што овие јазични елементи се наречени „катализатори на пораката“, а авторот ги анализира во рамките на интерперсоналните јазични функции предложени од Јакобсон.

Посериозен обид за анализа на дискурсните маркери во албанскиот јазик е поврзан со пишаниот дискурс во учебникот „Текстуална лингвистика“ (*Gjuhësi teksti*) од Дибра и Варфи (Dibra, Varfi 2005: 91). Тие предлагаат разграничување меѓу *сврзници* и *конектори* истакнувајќи ја потребата за сврзниците да се анализираат паралелно во две рамништа: на ниво на реченицата (*plan frazor*), како што традиционално се проучуваат сврзниците, и на ниво на целиот текст (*plan transfazor tekstual*). Според нив, анализата на овие елементи не треба да се ограничи само во реченичниот сегмент, туку треба да се обрне внимание и на поврзаноста што тие ја вршат со тоа што е кажано порано или пак со тоа што следи во текстот. Терминот што го нудат за овие елементи е *конектори*, а главната функција што ја поврзуваат со нив е обезбедување кохезија во текстот.

Подетално објаснување за употребата на дискурсните маркери за постигнување кохезија во текст се дава во статија на Рокај (Rrokaј 2011), кој предлага типологија на *сврзници на текстот* (*lidhëzorë*) во албанскиот јазик, а неговата анализа се продлабочува од страна на Менику (Mëniku 2013) во докторска дисертација каде се третираат дискурсните маркери на ниво на текст, или како што ги именува авторката *конектори на текст*. Друг автор кој пишувал за овие јазични елементи е Челику (Çeliku 2005), којшто во контрастивна анализа со германските конектори пишува за поделба на експлицитни и имплицитни или метакомуникативни конектори на текст. Што се однесува до анализата на кохезивните текстуални маркери во македонскиот и англискиот јазик, исцрпен преглед е даден во магистерскиот труд на Трајчевски (2021).

Одредувањето на функциите што овие јазични средства ги заземаат во исказ е комплексно, и во овој дел повторно се соочуваме со различни мислења. Повеќето студии од функционалниот домен поврзани со дискурсните маркери се базираат врз функциите предложени од Халидеј и Хасан (Halliday & Hassan 1973, Halliday 1994), кои служат како

основа за многу автори кои се занимавале со функциите и значењата на дискурсните маркери. На пример, Бринтон (Brinton 1996: 38) разликува два вида на дискурсни маркери: текстуални и интерперсонални. Слично, и Ајмер (Aijmer 2002: 39) тврди дека овие јазични елементи може да имаат текстуални и интерперсонални функции, кои може истовремено да се појават во еден ист дискурс.

И во домашната литература, Чашуле (1997) ги разграничува дискурсните маркери кои тој ги нарекува *модални коментари*, од *текстуалните сврзници* кои служат за кохезијата на текстот. Со други зборови, дискурсните маркери имаат функција на одржување кохезија на дискурсот, но и функции при искажување на ставовите и чувствата на говорителите. Слична поделба се нуди и од страна на автори кои се занимавале со областа на анализа на метадискурс кои за дискурсни маркери го користат терминот *метадискурсни сигнали* (*metadiscourse signals*) и ги категоризираат како елементи со функција на одржување кохерентност во дискурсот или како елементи со интерперсонална функција кои го одразуваат ставот на говорителот или пишувачот (Hyland 2005). За улогата и функциите на метадискурсните маркери на постигнување убедување во македонскиот јазик пишува Трајкова (2012; 2021).

Како јазични елементи со интерперсонални функции во комуникацијата на македонски јазик, дискурсните маркери се анализираат под поимот *прагматички* или *дискурсни маркери* (Кусевска 2012, Кусевска и Бужаровска 2020), најчесто во рамките на улогата што ја имаат во „ублажувањето“ или оградувањето од говорни чинови што се сметаат за ризични. Слично, и Христовски ги споменува маркерите во рамките на индиректноста во јазикот, односно како индиректни јазични средства (Христовски 2021), а Митковска и Сарачевиќ (2021) како средства кои придонесуваат за динамиката на интернет дискусиите.

Во повеќето истражувања се тврди дека дискурсните маркери имаат повеќе функции, или пак дека имаат повеќе од една функција во рамките на нивната категорија. Полифункционалноста на дискурсните маркери претставува заклучок на студии направени и од страна на други автори (Schiffrin 1985, 2001; Aijmer 2002, Castro 2009, Schneider 2014). Според Шифрин (Schiffrin 1985), дискурсните маркери зависат од контекстот и функциите ги добиваат преку самиот дискурс. Така, истиот дискурсен маркер може да има различни функции во различни контексти.

3.1 Функциите на интерперсоналните дискурсни маркери

Во овој дел ќе ги наведеме функциите што се предлагаат за интерперсоналните дискурсни маркери во предметната литература и истите ќе ги елаборираме преку примери од нашиот примерок. На овој начин покажуваме како ги определивме категориите што ни послужија како појдовна точка при анализирање на дискурсните маркери кои најчесто се појавуваат во разговорите од нашиот примерок.

Во јазиците што ги анализираме во овој труд не постои подетална категоризација на интерперсоналните функции што дискурсните маркери може да ги имаат во секојдневна комуникација. Во англојазичната предметна литература неколку автори нудат јасна категоризација на функциите на интерперсоналните дискурсни маркери. Понудените категории за нивна употреба во секојдневниот англиски јазик ни послужија за определување на функциите на дискурсните маркери во анализираните јазици. Подолу се дава преглед на неколку функционално-ориентирани категоризации предложени од разни автори. Тие класификации помогнаа да ги определиме категориите што ги испитуваме во нашето истражување.

Како што веќе спомнавме, сознанието дека дискурсните маркери имаат интерперсонални функции не е ново. На пример, Остман (Ostman 1995) во студија во раните 90-ти години нагласува дека дискурсните маркери како јазични елементи сигнализираат интеракција, и дека се употребуваат како стратегии за учтивост. Издвојувањето на оваа функција се потврдува и од страна на Фишер (Fischer 2006), како и од Џакер и Смит (Jucker & Smith 1998) кои пишуваат за функцијата на дискурсните маркери на преговарање за заедничкото знаење што ги обединува соговорниците (*common ground*).

Една од авторките кои посветиле сериозно внимание на функционалната анализа на дискурсните маркери, Бринтон (Brinton 1996), тврди дека составувањето на нивниот инвентар може да биде проблематично, прво поради полифункционалноста на елементите, а второ и поради разните пристапи што се користат при проучувањето на дискурсните маркери. Сепак, како Бринтон, така и Ајмер (Aijmer 2002) во нивните анализи набројуваат одредени функции на тие јазични елементи.

За дискурсните маркери со интерперсонална функција, Ајмер (Aijmer 2002: 39) го употребува терминот ‘фатички дискурсни честички’ (*phatic discourse particles*). Со самото инкорпорирање на концептот на фатички јазик во дефинирањето на дискурсните маркери, Ајмер нагласува дека овие елементи во дискурсот не се носители на значењето на исказот во кој се употребени туку служат за одржување на интерактивноста во конверзацијата. Според неа, преку овие зборови може да се изразат ставови, чувства или расудувања, или пак може да се употребат како ублажувачи при изразување колебање или несигурност или како засилувачи на говорниот чин во исказот на говорителот.

Еден од дискурсните маркери со интерперсонални функции е маркерот *sega* (*now*), за којшто е пишувано доста во англиската литература. Како мултифункционален елемент, тој примарно се анализира како дискурсен маркер со структурални функции, или поточно како маркер кој служи за да се премине од една на друга тема во дискурсот (Bolinger 1989: 291, цитиран во Aijmer 2002), но и како маркер со евалуативна функција (*evaluative function* кај Schiffrin 1987). За маркерот *sega*, Ајмер (Aijmer 2002) ја истакнува функцијата на таканаречената субјективна модалност во рамките на неколкуте интерперсонални функции кои таа им ги припишува на дискурсните маркери.

Примерот (17), преземен од примерокот на разговори на македонски јазик, ќе ни послужи да ја илустрираме фатичката односно прагматичката функција на *sega* во македонскиот разговорен јазик. Од традиционалната граматика знаеме дека *sega* е прилог на време. Меѓутоа, овој збор во прагматичка употреба го губи примарното значење за да се здобие со неколку други функции. Така, во примерот (x) подолу, прилогот *sega* како дискурсен маркер го среќаваме во две употреби. Прво, го среќаваме како засилувач на прашањето на говорителот А, групиран со друг маркер (*na*), а присутен е и во одговорот на соговорникот Б, исто така, групиран со маркерот *na*, а каде служи за да воведо говорен чин преку кој говорителот изразува колебање. Говорителот А го интегрира *sega* во неговото прашање за да ја засили целта на прашањето, или на неговото неверување за нешто што се случило. Во одговорот на соговорникот Б *sega* на исказот му дава тон на претпазливост.

И во двата случаи, *sega* не претставува интегриран дел на значењето на пропозицијата, туку има фатичка функција.

(17) А: *А од кај па **сега** испаднаа 600 милиони пошто кај нас требаше 300 да се скратат?*

Б: *Па **сега**, не знам. Ти кажувам XXX што ми пишала. 29 посто од позициите што ви се буџетски, 42, 46 и 48.*

Според Ајмер (Aijmer 2002), дискурсните маркери може да се употребат и во функција на повикување на соговорникот на кооперативност. На пример, дискурсниот маркер *сега* во иницијална позиција во исказот може да послужи за да привлече внимание во одреден дел на дискурсот или пропозицијата или за одредена информација што говорителот сака да ја истакне (Labov 1972). Така, во примерот (18) подолу, говорителот воведува нова информација преку исказ кој започнува со извикот *е* групиран со маркерот *сега*, што во секојдневниот спонтан јазик го среќаваме доста често кога говорителот сака да истакне дека информацијата која ќе се сподели во следниот исказ е важна.

(18) А: *...сите ме знаат јас сум бил у канал 5, многу пати (.) **е** **сега**, кога славеше канал 5 десетгодишница тие сите го чекаа XXX да дојде=*

Б: *=добро **сега** тргнавме во сосема друга насока (.)*

Слична функција на дискурсните маркери забележува и Бринтон (Brinton 1996: 37-38), определувајќи ја како функција на изразување субјективен однос во разговорот. Според нејзе, дискурсните маркери сигнализираат дека говорителот е кооперативен, а тоа се пројавува преку знаци за внимание и интерес кон разговорот. За ваков вид сигнализирање на кооперативна релација меѓу говорителите за време на меѓусебното општење пишува и Кастро (Castro 2009: 71). Како маркери со ваква функција во англискиот јазик таа ги набројува *mhm; uh; huh; yeah* кои служат за сигнализирање на одговор или реакција на претходно кажаното.

Во примерот (19) подолу преземен од нашиот примерок на македонски јазик, гледаме дека говорителот А ја употребува честичката *аха*, за да покаже дека го следи тоа што соговорникот му го кажува, или како маркер на континуирано внимание. Со употребата на овој збор пораката која се праќа до соговорникот е „те слушам, те молам продолжи понатаму со нови информации за тоа што мене ме интересира.“

(19) А: *А бе(.) шо има ново?*

Б: *Ништо. Проверив ова денес.*

А: *Аха.*

Б: *Значи мора промена на XXX на XXX. Шо вака че одземи доста време.*

Во изразувањето кооперативност меѓу учесниците во конверзацијата, важна функција е и функцијата на сигнализирање за поседување на заедничкото знаење со соговорникот за контекстот во кој се одвива разговорот. Оваа функција од интерперсонална природа се наведува во анализите на неколку автори во предметната литература (Jucker & Smith 1998, Brinton 1996, Aijmer 2002, Beeching 2016). Во ваква употреба, глаголот *знае* во второ лице не означува ментална состојба на знаење нешто, и не се појавува како дел од пропозициското значење. Примерот (х) подолу, би имал исто значење и без глаголот *знаеш* (*Иначе јас секако ќе се јавам, ама пак да не нè зезнат нешто*). Со други зборови, глаголот *знаеш* во овој исказ не придонесува за значењето, туку има само прагматичка функција: тој служи само за говорителот да воспостави блискост со соговорникот потсетувајќи го дека тие двајцата имаат заедничко знаење за „позадината“ на разговорот.

Сметаме дека употребата на *знаеш* во овој исказ не е случајна, туку дека сигнализира меѓусебни релации или кооперативност меѓу говорителите. Појавата на *знаеш* во ваква функција е особено честа во финална позиција, каде што е и најзабележителна (Beeching 2016).

(20) А: *А добро, океј. Иначе јас секако ќе се јавам, ама пак да не нè зезнат негде знаеш.*

Во секојдневните комуникациски размени учесниците се најчесто добро запознаени со контекстот или имаат заедничка основа за разбирање на контекстот на комуникацијата (т.н. *common ground*). Сепак, на учесниците во конверзација им е потребно постојано да преговараат за време на изнесувањето на нивните ставови. Комуницирањето се смета за полесно и поедноставно доколку говорителот успее да ги убеди соговорниците дека неговите ставови се точни, и конверзацијата ќе тече полесно доколку говорителот успее да го наметне своето мислење како нешто со што сите се согласуваат. И во вакви случаи дискурсните маркери му помагаат на говорителот да бара согласност од соговорникот за

изнесениот став. Оваа функција на интерперсоналните дискурсни маркери е истакната од Кастро (Castro 2009: 71), која како основа ги зема функциите предложени од Бринтон (Brinton 1996).

Во примерот (21) од нашиот примерок гледаме употреба на маркерот *сфаќаи* во функција на сигнализирање барање согласност од соговорникот за одреден произнесен став. Говорителот Б кажува што мисли за одредена тема, и го повикува соговорникот да се согласи со него. Исказот го завршува со глаголот *сфаќаи* во форма на прашање. Меѓутоа, на соговорникот му е јасно дека на ова прашање не се очекува одговор дали го разбира исказот, туку едноставно изразува очекување согласност, па оттука и едноставниот одговор *Океј*.

(21) А: *Добро ако се знае човекот, да не му се зголемат апетитите.*

Б: *Нема да му се зголемат. Мислам, формално може да се откупи толку, иначе ако се откупи 11 ќе се дигне цева, сфаќаи?*

А: *Океј.*

Дискурсниот маркер може да се појават и во исказ кој се употребува и како одговор на одредено прашање, но не како информативен исказ, туку едноставно како средство за изразување согласување. Ова веќе го видовме во примерот (х) погоре каде што соговорникот употребува *па* во комбинација со *не* за да покаже дека се согласува со негацијата на соговорникот. Меѓутоа, во одредени случаи во секојдневната комуникација, дискурсниот маркер може да изрази согласување и во изолирана употреба во случаи кога се појавува како затврден израз, без воопшто да биде комбиниран со честичката за потврда *да*. Така на пример, во разговорот (22) од нашиот примерок, говорителот Б со употреба на изразот *е ајде де*, што се состои од комбинација на маркерите *е*, *ајде*, и *де*, всушност му соопштува на соговорникот дека се приклучува кон неговото зачудување или револт околу утврдениот проблем. Преку овој говорен чин, говорителот всушност индиректно кажува *Да, и јас сметам дека овој проблем е нешто што треба да се третира и твојот револт е сосема оправдан*.

(22) А: *XXX, ај слушни се со овој дечково XXX Овие од притвор ги пуштиле и сега на*

нашине им е страв да држат стража.

Б: Ај ја ќе се слушнам со децките. Како ќе може така да ги пуштат? ...

А: Е ајде де. Види што е работа.

Од друга страна, во конверзација често се случува учесниците да не се согласат со тоа што соговорникот го кажува, во што помагаат дискурсните маркери. При изразување на различни ставови, многу често исказот се воведува со дискурсен маркер со адверсативно значење. На пример, во разговорот (23) подолу од нашиот примерок маркерот *ама* групиран со маркерот *види* се употребува во комбинација со одречната честичка *не* му служи како засилувач на различното мислење на говорителот. Истиот маркер (*ама*) се употребува и од страна на соговорникот А кога при изразување на различно мислење, со тоа што во вториот случај немаме негација на исказот, туку адверсативниот дискурсен маркер *ама* во комбинација со лично име е доволен за да биде јасно дека А не се согласува со тоа што соговорникот го тврди во претходниот исказ.

(23) А: Швајцарија многу е скапа понудата има една евтина понуда од Базел ама барам друга сеа (.) Базел од Швајцарија само голем најдовме 240 патници не знам (.) 90 илјади евра скап е тој сеа поевтин барам

Б: Не ама види Швајцарија мене ми кажаа максимум има 120 луѓе, иначе они обезбедиле сеа 86 ја им реков да напраат до 100 100 и нешто (.)

А: Ама XXX едно е за 100 значи (.)...

Во функција на изразување субјективен однос во разговорот може да се сретнат и полнозначни зборови преку кои говорителот го пренесува својот став спрема пропозицијата кодирана во исказот. Овие зборови се употребуваат за да означат суптилни нијанси на разни емоции, како на пример чудење или неверување, страв, срам, љубов, итн., како на пример *боже* во примерот (24) подолу од нашиот примерок, каде преку употреба на именката во вокатив *боже* говорителот изразува неверување и иритираност.

Ваквото значење се препознава и во традиционалните граматички каде *боже* во ваква употреба се објаснува како изведенка од именката *бог*, а со функција на изразување страв, болка, тешкотија, итн. Според својствата и функцијата во секојдневните

конверзацији, *боже* е пример на именка што претрпела прагматички јазични измени и може да се смета како интерперсонален дискурсен маркер.

(24) А: *Уште не дојден од Турција ми стига порака XXX што направи толку XXX денеска да го направиш лом? Нешто (.) со него=*

Б: *Боже еееј.*

Освен функциите на дискурсните маркери на изразување субјективен однос во разговорот, Ајмер (Aijmer 2002) ја нагласува улогата на овие елементи во сигнализирање стратегии на лице и учтивост. Во рамките на Теоријата на учтивост, дискурсните маркери се анализираат како дел на исказите преку кои се реализираат стратегии за позитивна или негативна учтивост.

На пример, исказот *Леле, срце си!* поттикнат од ситуациски контекст во кој едниот говорител му извршил одредена услуга на соговорникот, претставува говорен чин со илокуциска сила на заблагодарување, а во однос на учтивоста се смета како стратегија на позитивна учтивост. Во овој исказ извикот *леле* е всушност дискурсен маркер, кој претходи на говорен чин на заблагодарување, а служи за да се истакне восхитта или за да се оддаде признание на соговорникот, максимизирајќи го на тој начин признанието спрема позитивното лице.

Меѓутоа, полифункционалноста на дискурсните маркери дозволува истиот маркер да се употреби и во сосема друг контекст. Така, маркерот *леле* може да се сретне и во експресивни говорни чинови што пренесуваат силни непријатни емоции, како во примерот (25) подолу во кој *леле* воведува реакција која се предизвикала од претходниот исказ во конверзацијата.

(25) А: *...Леле мајко мила, не знам дал' да се смеам, дал' да плачам...*

И во стратегиите за негативна учтивост како во разговорот (26) преземен од примерокот со разговори на македонски јазик, говорителот Б го употребува маркерот *па* пред да изрази несогласување. Како што веќе рековме, говорниот чин на несогласување се смета како говорен чин преку кој може да се загрози лицето на соговорникот. Во овој случај, *па*

служи како ублажувач односно му помага на говорителот Б да биде ненаметлив, и на овој начин да покаже претпазливост кон зачувување на негативното лице на соговорникот. Во оваа функција маркерот *на* често се групира со маркерот *не* (Кусевска 2014) и се проследува со кратка пауза (означена со (.))

(26) А: *Па затоа се координирам, освен ако ние не одлучиме, дека ни треба да дигаме малку тензија (.)*

Б: *Па не (.) мислам дека е боље овака (.) добро е, мирно (.) вака, онака (.)*

Поврзаноста меѓу дискурсните маркери и негативната учтивост се објаснува преку поимот „ублажување“ или „оградување“ (*hedging*). Според *Теоријата на учтивост* на Браун и Левинсон (Brown & Levinson 1987), говорителот презема одреден „ризик“ при секое изразување на мислење: тоа може да навреди на соговорникот односно да го повреди лицето на соговорникот. Затоа, во случаите кога говорителот не се изразува директно за да не го повреди лицето на соговорникот, може да употреби елементи за ублажување на говорниот чин.

Употреба на дискурсен маркер во функцијата на ублажување на директен говорен чин може да се види во употребата на маркерот *нешто* во примерот (27).¹³ Во овој пример, мислењето на говорителот не е спорно. Сепак, исказот го воведува со *нешто* за да ја намали директноста кон соговорникот (Кусевска и Бужаровска 2020). Англискиот еквивалент на *нешто* во овој пример би бил *sort of*, а се употребува во функција на ублажување на ефектот на говорниот чин (Holmes 1998a: 100, цитиран во Aijmer 2002: 201).

(27) *Нешто си ми бледа.*

Како што веќе кажавме погоре, индиректноста се појавува како стратегија за зачувување на лице. На пример, во исказот (27), *нешто* воведува исказ со кој се реализира стратегија на зачувување на негативно лице во говорен чин на барање. Како што веќе рековме, говорните чинови како што се барањата, наредбите, а понекогаш и молбите претставуваат

¹³ Примерите (x) и (x) се преземени од Кусевска, Бужаровска (2020: 179).

говорни чинови кои го загрозуваат лицето. Во овој пример, говорителот не сакајќи да се наметне на соговорникот го воведува исказот со *нешто*, за потоа да премине во исказ со кој ја исполнува целта на комуникацијата преку говорен чин на барање.

(28) *Нешто не ми се оди во град, ај да одложиме.*

Друг говорен чин за кој се смета дека го загрозува лицето е говорниот чин на несогласување и како таков има потреба од стратегии или тактики за индиректно изразување. Дискурсните маркери се меѓу овие таканаречени тактики или сигнали кои се употребуваат при изразување несогласување. Веќе дадовме пример за употреба на маркерот *па* и неговата улога во говорниот чин на несогласување. *Па* има улога на ублажувач, или сигнал на индиректност. Преку *па*, говорителот го изразува несогласувањето меѓутоа истовремено се труди да го почитува лицето на соговорникот.

Освен честичките и сврзниците (*па, е па, ама*), како дискурсни маркери со ваква функција може да бидат и полнозначни зборови, како на пример глаголот *чекај* (Кусевска 2013). Слично со *знае*, и глаголот *чека* во прагматичка употреба се појавува во второ лице во еднина или множина, во заповедна форма и нема полнозначно значење. Сепак, во прагматичката функција на *чекај* како дискурсен маркер, се употребува за повикување на соговорникот на внимание кон говорниот чин на несогласување, во искази како што се *Чекај сега малце да ти кажам.; А бе чекај сега малце* (Кусевска 2013).

Зголемувањето на бројот на трудови во кои се анализираат функциите на овие јазични елементи придонесува кон оформување на консензуални научни сознанија околу нив. Со други зборови, колку повеќе ги анализираме функциите на дискурсните маркери, толку повеќе се доближуваме кон сеопфатни заклучоци за нивните својства.

3.2 Својства на дискурсни маркери

Од дискусијата за функциите на интерперсоналните дискурсни маркери произлегуваат следни заклучоци за нивните својства:

1) Дискурсните маркери се универзални.

Имајќи ја предвид природата на усниот дискурс во поглед на интерактивноста и интерперсоналноста, Левинсон (Levinson 1983: 87- 88), при испитување на зборови кои го поврзуваат исказот со претходниот дискурс, споменува дека овие зборови без сомнение се присутни и во другите јазици, а не само во англискиот. Универзалноста како својство ни овозможува да ги споредиме функциите на овие средства во повеќе јазици.

2) Дискурсните маркери се незадолжителни.

Повеќето автори истакнуваат дека овие средства не се задолжителни во исказот (Brinton 1996:6; Lam 2008), меѓутоа не се излишни (Schouroup 1999). Со други зборови, отстранувањето на дискурсните маркери не придонесува за промена на граматичката точност на реченицата или пак за нејзиното значење, што нè доведува до следната карактеристика на дискурсните маркери.

3) Дискурсните маркери не придонесуваат кон вистинитоста на исказот (Brinton 2008; Lam 2008, Schouroup 1999), односно тие не се дел од пропозициското значење на исказот.

4) Дискурсните маркери се неинтегрирани и независни.

Според Бринтон, тие се синтактички слободни (Brinton 1996: 6), што се потврдува и од Шифрин (Shiffrin 2003: 58) која смета дека еден од условите којшто јазичниот елемент мора да го исполни за да се смета за дискурсен маркер е тој збор да може синтактички да се отстрани.

5) Дискурсните маркери се полифункционални

Со оглед на фактот што еден ист дискурсен маркер може да има повеќе функции во исказот зависно од контекстот, голем број автори сметаат дека тие се карактеризираат со полифункционалност (Schiffrin 1985, 2001; Aijmer 2002; Castro 2009; Schneider 2014). Токму полифункционалноста на дискурсните маркери налага потреба за нивна подетална анализа.

За да ги разгледаме подетално начините на кои дискурсните маркери придонесуваат кон односите меѓу учесниците во конверзација, го анализираме собраниот

примерок според категоризацијата на говорните чинови понудена од Серл (Searle 1979).¹⁴ (види подолу). Во тие четири категории како поткатегории ги наведовме тие говорни чинови кои се сметаат како чинови што го загрозуваат лицето на соговорникот. Истражувањето покажа дека дискурсите маркери како јазични средства субјективно се употребуваат во сите наведени говорни чинови во повеќе функции.

¹⁴ Види подолу во поглавјето Метод.

4. МЕТОД

Во ова поглавје даваме објаснување за емпирискиот метод преку којшто се изврши истражувањето претставено во овој труд. Почнуваме со причините поради кои се одлучивме за примена на токму ваков методолошки пристап со подетален приказ на основните правила што ги следевме при транскрибирање на автентичниот примерок и во двата јазика. По описот на испитаниот примерок ја објаснуваме методологијата што ја следевме за определување на елементите на анализа, односно одредените интерперсонални дискурсни маркери што беа предмет на анализата. Исто така, зборуваме подетално за анотацијата на значењата во рамките на секоја категорија поединечно.

4.1 Методологија на собирање јазичен материјал

Проучувањето на интерперсоналниот карактер на дискурсните маркери, кој се состои во нивната способност да сигнализираат одредени односи меѓу говорителите во усната комуникација, налага избор на емпириски метод. Од тие причини ова истражување е емпириско и заклучоците се направени врз анализа на автентични разговори. Пристапот на истражување преку примерок на автентични разговори се смета како соодветен кога се анализира изворен устен јазик, особено кога станува збор за јазични елементи кои не може да се опишат само преку граматичка анализа, туку треба да се анализираат во рамки на поширок контекст за да се откријат одредени модели и законитости на нивната употреба. Вакви јазични елементи се и дискурсните маркери. Преку анализа на јазичниот примерок од автентични телефонски разговори се испитува нивната употреба во секојдневната усна комуникација. Една од придобивките од таков пристап е на пример можноста на софтверската програма да открие модели на комбинираност на дискурсните маркери.

Преку анализа на нашиот примерокот ја утврдивме важноста на формирање на кластери или комбинации на дискурсните маркери меѓу себе. Во софтверот за анализа на автентичен примерок може да се генерираат јазични елементи кои често се појавуваат еден до друг во дискурсот. За нашата анализа, на пример, ова беше особено важно бидејќи ни овозможи да се докаже прво, дека како елементи со слабо изразени семантички својства, дискурсните маркери се групираат за да се употребат како комбинирани изрази

во дискурсот; и второ дека ваквите комбинации не се случајни и дека може да имаат одредени функции во исказот (на пример, заедничката појава на дискурсните маркери *ама* и *види* има различни функции зависно од начинот на комбинирање, односно зависно од тоа кој дискурсен маркер доаѓа прв во исказот, се разликува целта што говорителот сака да ја постигне.).

Веќе беше спомнато дека не постои корпус на говорен јазик за анализираните јазици, па затоа примерокот врз кој ги извршивме испитувањата го составивме преку собирање автентични телефонски разговори на следниве начини:

- Преку пребарување, наоѓање и собирање телефонски разговори достапни во интернет-просторот, или
- Преку снимање телефонски разговори

По собирањето на материјалот, истиот се транскрибираше согласно принципите за анонимизација и се складираше согласно критериумите на софтверот преку кој понатаму се анализираше нивната дистрибуција во примерокот.

4.1.1 Транскрипција на јазичниот материјал

Во денешно време, автентичните материјали собрани во транскрипти се анализираат преку емпириски методи во разни научни области. Конверзациската анализа служи како начин да се пронајдат законитости што се однесуваат на разни аспекти на човековото делување во општеството преку јазикот. Постојат многу модели на транскрибирање на јазичен материјал, но како основни принципи сè уште се сметаат принципите изнесени од Џеферсон (Jefferson 2004), која е една од самите основачи на конверзациската анализа како дисциплина (заедно со Сакс и Шеглоф).

При транскрибирање на автентичен јазичен материјал треба да се има предвид дека прво се утврдиле правилата на транскрибирање за внесување на материјалот преку машините за пишување, за потоа да се ажурираат и модернизират за компјутерската технологија. Исто така, треба да се има предвид дека транскрибирањето ги опфаќа тие детали кои се сметаат како потребни за феноменот што се истражува. Така, доколку станува збор за студија во која истражувачот не ги проучува реченичните структури, во транскриптот не би имало потреба да се означат нецелосните реченици, паузите,

прекинувањата во текот на разговорот итн.

Во нашето истражување, тргнавме од потребата да се одрази автентичноста на материјалот во транскриптите на примерокот. Во секојдневното комуницирање разговорот не тече секогаш редоследно. Често се случува говорителите да го преземат зборот во конверзација без да почекаат соговорникот да заврши, или пак се случува за време на зборувањето да има подолги паузи, или да настане ненадејна тишина.

Имајќи ги предвид сите овие работи, но и фактот дека трудовите најчесто се објавуваат само во пишана форма, постојат методи за означување на ваквите појави карактеристични за секојдневните конверзации.

Во примерите кои се извадени од нашиот примерок, преклопувањето во конверзација е означено со =, подолгите паузи за време на разговорот со (.), а смеењето со <>.

Друг важен и многу актуелен аспект при спроведување на конверзациска анализа во која било област на истражување е почитувањето на човековите права и ненавлегувањето во приватноста на учесниците во автентичните разговори.

При транскрибирање на нашиот примерок, направена е целосна анонимизација на испитаниот материјал, што значи дека примерокот не содржи лични идентификациски податоци за учесниците чии разговори го сочинуваат јазичниот материјал.

4.2 Опис на примерокот и на истражувачката постапка

Веќе беше кажано дека примерокот, составен од автентични телефонски разговори, е поделен во две групи: едниот примерок содржи разговори на македонски јазик, а другиот разговори на албански јазик. За поефикасна споредливост, се погриживме примероците за двата јазика да бидат приближно еднакви според големината. Примерокот на македонски јазик е составен од 203 разговори кои вкупно имаат 44 298 зборови со TTR¹⁵ од 0.139. Во примерокот на албански јазик има вкупно 141 разговори со 44 406 зборови, а TTR од 0.136.

По изборот на дискурсните маркери се пристапи кон нивна анализа преку софтверската програма *AntConc*, преку којашто ја генериравме фреквенцијата на

¹⁵ TTR (ориг. термин: Type-Token Ratio); бројот на сите различни зборови одделно (*types*) поделен со вкупниот број на зборови во корпусот.

појавување на избраните елементи. Меѓутоа, преку оваа постапка добиваме резултат што во литературата често се нарекува „необработен” бидејќи ги опфаќа јазичните елементи во сите значења. Со други зборови, постапката не ја зема предвид полисемијата на зборовите и изразите. Затоа, доколку сакаме да анализираме одредени јазични елементи што имаат дискурсни или прагматички функции, треба да се отстранат примерите во кои елементите се употребени во нивното основно лексичко значење, односно да се отстранат нивните употреби во основно лексичко значење.

Преку анотација одредивме во кои случаи елементите се употребуваат во нивното основно значење, а во кои имаат прагматички или дискурсни функции. На овој начин ја избегнавме можноста на генерирање на неадекватни резултати на пребарување, и ни се овозможи да се фокусираме стриктно во определување на прагматичките функции на избраните маркери.

Потоа, преку софтверската програма ги утврдивме комбинациите, односно кластерите, во кои се појавуваат маркерите за да потоа преминеме на нивна анализа. Во анализата го разгледувавме секој маркер поединечно за секој јазик за да можеме да ги споредиме нивните функции преку контрастивна анализа.

Со цел да ја потврдиме или отфрлиме претпоставката дека постои поврзаност меѓу дистрибуцијата на интерперсоналните дискурсни маркери и видот на говорните чинови, издвоивме 23 говорни чинови кои се сметаат за говорни чинови кои го загрозуваат лицето на соговорникот, и во нив ја испитавме дистрибуцијата на дискурсните маркери. Овие говорни чинови што го загрозуваат лицето спаѓаат во една од четирите категории на говорните чинови според класификацијата на Серл (Searle 1979) базирана на илокуциската сила.

Подолу следи табеларен приказ на говорните чинови избрани за анализа во кои има интерперсонални дискурсни маркери.

Табела 1 Категории на говорни чинови кои го загрозуваат лицето на соговорникот

ДИРЕКТИВНИ (5)	КОМИСИВНИ (1)	ЕКСПРЕСИВНИ (12)	АСЕРТИВНИ (5)
Предупредување	Ветување	Извинување	Најава на лоши вести
Блага наредба		Исмејување	Неодобрување
Сугестија		Признание на вина	Потсетување
Покана		Критикување	Споменување на непријатни факти
Понуда		Несогласување	Најава на добра вест
		Согласување	
		Спротивставување	
		Емотивна реакција	
		Фалење	
		Изразување восхит	
		Преземање одговорност	
		Самопотценување	

За појасна слика околу категории и поткатегории даваме примери во конверзациски парови за секој од овие говорни чинови што содржат дискурсни маркери со разни функции и значења.

- **Директивни говорни чинови**

- Говорен чин на **предупредување**:

А: *Слушај, ја не сум XXX!*

Б: ...

- Говорен чин со илокуциска сила на **наредба**:

А: *Никој не ми рекол до сега, прв пат слушам.*

Б: *Е **па** еве ти кажувам, за утре да го средиш!*

- Говорен чин со илокуциска сила на **сугестија**:

А: *Е **па** да одиме ние*

Б:...

- Говорен чин со илокуциска сила на **поканување**:

А: ***Па** вака... најбрзо што може да ме слушнете е во XXX кафе во Штип, тоа ќе биде утре, со почеток во 21 часот.*

- Говорен чин со илокуциска сила на **понудување**:

A: Тоа ти е од нас, немаш обврска, **па** сега ти види, а?

- **Комисивни говорни чинови**

- Говорен чин со илокуциска сила на **ветување**:

A: **знаеш**...ако има услови ќе го имам предвид.

- **Експресивни говорни чинови**

- Говорен чин со илокуциска сила на **извинување**:

A: Ја бев у голема гужва **знаеш** и ова беше трка со време...

- Говорен чин со илокуциска сила на **исмејување**:

A: И телевизијата како ми рече XXX не се викала XXX, него XXX, **ме разбираш** <>

B: <>

- Говорен чин со илокуциска сила на **признавање на вината**:

A: И за среќа мислам полицијава реагираше малку викам не е така, реагиравме, па му пишав порака, **знаеш** морам некако да ја менаџирам.

B:...

- Говорен чин со илокуциска сила на **критикување**:

A: **Па** и тој XXX толку ли не ја разбира ситуацијава.

- Говорен чин со илокуциска сила на **несогласување**:

A: **Ама слушај** xxx, јас ви реков,...

- Говорен чин со илокуциска сила на **согласување**:

A: Многу е аматерски направено ама ај сега нема везе. Ај=

B: Аматерски е дефинитивно, **разбираш**? Аматерски е дефинитивно

- Говорен чин со илокуциска сила на **спротивставување**:

A: ...Ги слушнавме и македонската страна и грчката страна=

B: **=па** ние (.) на нас не е тоа реално име...

- Говорен чин со илокуциска сила на **емотивна реакција**:

A: Више више не знам(.) мислам се полудев со ова. Не се издржува, **знаеш** дувам приходи вештачки ова тоа, мислам брука, шо да ти кажам. За да го склопам некако.

- Говорен чин со илокуциска сила на **пофалба**:

A: А бе, се држиме, работиме, што да правиме.

B: Е **па** така треба.

- Говорен чин со илокуциска сила на изразување **восхит**:

A: **Па** тоа е супер.

- Говорен чин со илокуциска сила на **преземање вина или одговорност**:

A: **Види**, ние кратиме, свесно, ирационално се однесуваме.

- Говорен чин со илокуциска сила на **самопотценување**:

A: ...**па** ништо не сме напраиле...

- **Асертивни говорни чинови**

- Говорен чин кој **најавува лоша вест**:

A: **Па** има една ситуација у Струмица што не ни одговара...

- Говорен чин со илокуциска сила на **неодобрување**:

A: **Знаеш** што е работата=

Б: =..=

A: Реално за овој конкурс многу тешко, пошто више договорени се...

- Говорен чин со илокуциска сила на **потсетување**:

A: ...Му се за XXX ова, **разбираш**, најновото што е со ова=

Б: =мхм мхм

- Говорен чин со илокуциска сила на **споменување непријатни вистини**:

A: Оти он више **знаеш** (.) ги зел парите...

- Говорен чин кој **најавува добра вест**:

A: Е **па**, сакав да ти кажам една работа сега...

По определувањето на говорните чинови што го загрозуваат лицето на соговорникот, направивме квалитативна анализа на исказите во кои се употребени избраните дискурсни маркери за да добиеме увид и квантитативно да ја анализираме дистрибуцијата според видот на говорниот чин.

Истата методолошка постапка беше применета за секој маркер во македонскиот и во албанскиот примерок. Тоа ни овозможи споредливост на резултатите од поединечните анализи, односно споредба на функциите на интерперсоналните дискурсни маркери во поглед на нивната дистрибуција зависно од јазикот. Како резултат, добивме сеопфатна

слика за дистрибуцијата и функцијата на секој од анализираните дискурсни маркери што послужи за утврдување дали дадениот маркер се среќава најчесто во одреден говорен чин и со која функција.

За да ја испитае хипотезата поврзана со корелацијата меѓу иницијалната синтактичка позиција на маркерот и видот говорен чин кој го најавува, се изврши анализа на поврзаноста меѓу маркерите кои се појавуваат во почеток на исказот и говорните чинови на кои им претходат. На овој начин се потврди дека интерперсоналните дискурсни маркери се мултифункционални во рамките на нивната категорија, односно се потенцијални „најавувачи“ на различни видови говорни чинови.

Освен мултифункционалноста, во анализата се потврди и друго својство на дискурсните маркери, својството на комбинираност. Преку анализирање на материјалот ни беше возможно да ги утврдиме можностите и начините преку кои маркерите меѓу себе се комбинираат и на конверзацијата ѝ даваат посубјективен тон.

За прегледен и јасен пристап на сите овие податоци, наодите од пребарувањата од софтверската програма и тие од анализата се прикажуваат со графикони и табели. Преку ваквите графички прикази илустративно се истакнуваат резултати како што е на пример бројот на говорни чинови во кои маркерите најчесто се јавуваат во секој јазик посебно, но се прикажуваат и резултатите добиени од споредбената анализа меѓу двата јазика. Со инкорпорирање на ваквите видови анализи, истражувањето се здобива со додатна вредност заради употребата на квантитативниот пристап во анализата.

5. АНАЛИЗА

Ова поглавје претставува анализа на избраните интерперсонални дискурсни маркери поединечно, што значи во секое потпоглавје се дава анализа на различен интерперсонален дискурсен маркер. Во рамките на оваа анализа, се фокусираме првично во семантичките атрибути на јазичниот елемент, односно на неговото полнозначност, за да преминеме во прагматичката употреба и неговата мултифункционалност. Анализата на функциите се дискутира во рамките на претходни истражувања на истите или слични јазични елементи од англискиот јазик. Така, функциите на градење и сигнализирање меѓусебни односи во конверзација се разгледуваат во рамките на Теоријата на говорните чинови и таа на учтивост. Прво, секој дискурсен маркер се анализира преку испитување на дистрибуцијата во говорни чинови што го загрозуваат лицето за да се утврди дали постои поврзаност меѓу маркерите со одредени говорни чинови. Потоа, начинот на изразувањето на илокуциската сила се дискутира во склоп на стратегиите на учтивост. Дискусијата, исто така, ја опфаќа важноста односно улогата на дискурсните маркери во интеракцискиот аспект на конверзацијата.

5.1 АНАЛИЗА НА *ЗНАЕШ* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во толковните речници на македонскиот јазик (Мургоски 2011: 394) и Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања¹⁶ (1961: 264) глаголот *знае* е дефиниран на сличен начин: *запознат е со; има пријателски односи со; познава некого или нешто*.

Како полнозначен глагол, *знае* има функција на предикат во реченицата и означува ментална состојба на субјектниот референт ‘познава/препознава некое лице’ или ‘познава/знае некоја информација’. Без глаголкиот предикат не се разбира пропозициското значење на реченицата. Во таква функција глаголот *знае* се јавува во сите глаголки форми на индикативен начин (во несвршен вид) во сите лица, во сите граматички времиња, императивен начин (*знај/знајте*), како и во нефинитна форма (*знаејќи*) (Бужаровска 2013).

Кога *знаеш* не е полнозначен глагол, тој не придонесува кон содржината или вистинитоста на исказот, така што исказот има исто значење и без присуството на овој збор. Во ваква употреба, *знаеш* се јавува само во второ лице еднина и множина, сегашно време (*знаеш/знаете*) и не гради глаголка парадигма, туку претставува „скаменета“ форма, па може да се смета како честичка.

Во рамките на нашата анализа ја испитуваме употребата на оваа „честичка“, што во нашиот труд се третира како дискурсен маркер, како што веќе објаснивме во поглавјето на прегледот на литературата.

Разликата меѓу употребата на *знаеш* како дискурсен маркер и *знаеш* во примарното лексичко значење е евидентна во две рамништа: семантичка и синтактичка. На пример, доколку во примерот (29) го отстраниме *знаеш*, исказот ќе претрпи семантичка и синтактичка промена, со тоа што исказот ќе звучи неточно и нелогично, за разлика од примерот (30), чиешто значење ќе остане исто и без присуството на *знаеш*.

(29) *Зоки, го знаеш планот?*

(30) *А бе, знаеш, таков си е планот.*

Во толковните речници не се прецизно дефинирани сите функции кои овој збор ги има во

¹⁶ Понатаму ќе се користи зборот *Речник*.

прагматичка употреба. Во дефинициите на значењата на глаголот *знае* регистрирана е прагматичката употреба на овој глагол како „израз што упатува на нешто што е познато на соговорникот“ со пример *знаеш, колата што вчера ја видовме* (Мургоски 2011: 394). Исто така, и во *Речникот* (1961: 265) глаголот *знае* во второ лице се дефинира како „партикула со смисла на убедување“, со пример: *И тоа, знаете, до утре треба да биде готово*. Друга дефиниција која ја одразува прагматичката употреба на *знаеш* се дава во *Дигиталниот речник на македонскиот јазик*¹⁷ (каде се вели дека „*знаеш/знаете* во разговор се употребува како „вметнат збор за привлекување внимание, без значење“).

Наведувањето на прагматичката употреба на *знаеш* во толковните речници укажува на постоење на дистинкција меѓу полнозначен збор и прагматичка употреба на *знаеш* како вметнат збор во секојдневна конверзација. Меѓутоа, во традиционалните речници и граматиките има назнаки кои укажуваат дека постои потреба овој дискурсен маркер да се опише подетално.

Еден од основните „проблеми“ е непостоењето на консензус во врска со семантичките компоненти на овој глагол во прагматичка употреба. Од речниците гледаме дека *знаеш* во употреба како дискурсен маркер од одредени автори се дефинира како „вметнат збор без значење“.

Тврдењето дека *знаеш* како дискурсен маркер нема значење се среќава и во англиската литература кај неколку автори, кои на *знаеш* му ја припишуваат функцијата на обичен пополнувач во разговорот. На пример, Остман пишува дека *знаеш* во неговите функции се јавува како „навика на говорителот“ (Ostman 1981: 27), а слично и Кристал (Crystal 1988: 47) тврди дека некои говорители го употребуваат *знаеш* за да ја избегнат потребата да размислуваат за да го пронајдат точниот збор со кој сакаат да се изразат. Меѓутоа, истражувањата и на двајцата автори (Ostman 1981, Crystal 1988) покажале дека овие употреби на *знаеш* заземаат незначајно место во низата функции на *знаеш*.

Како што веќе беше објаснето во поглавјето за теориската рамка, многубројните истражувања и анализи покажале дека дискурсните маркери треба да се третираат како зборови со значење, но тоа значење е процедурално. Токму од оваа претпоставка

¹⁷ Тој е составен со помош на *Речник на македонскиот јазик* од Блаже Конески (1-3, 1994) ТРМЈ (1-6), *Грамматика на македонскиот јазик* од Блаже Конески, (1999) и *Правописен речник на македонскиот литературен јазик* од Кирил Конески (1999).

тргнуваме и ние при испитување на избраните дискурсни маркери.

Друга причина што нè натера да размислуваме за потребата на подлабоко истражување на овој дискурсен маркер е недостатокот на подетално објаснување на негови одделни функции во традиционалните граматика и во речниците.

При избор на овој дискурсен маркер за анализа, постојано ја имавме предвид интерперсоналната компонента што тој ја носи. Имено, тргнуваме од фактот дека во англиската литература *you know* ‘знаеш’ се смета како еден од најчестите дискурсни маркери поврзани со интерперсоналните односи поради тоа што се состои од личната замена *you* ‘ти’, и во самата употреба воспоставува директно поврзување меѓу говорителот и соговорникот (Beeching 2016: 97). Слично и *знаеш* во употреба само во второ лице еднина во македонскиот јазик дава впечаток на блиска релација меѓу соговорниците.

5.5.1 Досегашни истражувања

Во англиската литература има голем број студии на *you know*, почнувајќи од истражувања на начинот на настанување од гледна точка на граматикализацијата на зборот, до истражувања на функциите што маркерот ги има во секојдневни конверзации, опфаќајќи тука и социолингвистички анализи на употребата на овој дискурсен маркер.

Веќе истакнавме дека во нашата анализа фокусот се става врз функциите на дискурсните маркери во секојдневни конверзации. За дискурсниот маркер *you know* ‘знаеш’ има многубројни студии на неговите функции, меѓу кои се izdelуваат постари студии како што се тие на Остман (Ostman 1981), Холмс (Holmes 1986), Шифрин (Schiffrin 1987), Шуруп (Schouroup 1985), но и понови студии како што се тие на Ерман (Erman 2001), Мулер (Muller 2005), Редекер (Redeker 2006), Женг (Zheng 2015), Бичинг (Beeching 2016).

Исто така, веќе ја објаснивме теориската рамка за нашата анализа, која ја сочинуваат теории што го третираат начинот на водење секојдневни конверзации, што значи дека се фокусираат на градењето интерперсонални релации меѓу говорителите. Затоа, во овој дел ќе ги наведеме најважните функции на дискурсниот маркер *you know*

‘знаеш’ што произлегле од анализи спроведени во рамките на Теоријата на учтивост и принципот на кооперативност во конверзацијата.

Според Остман (Ostman 1981), со употреба на *you know* ‘знаеш’, говорителот му нуди на соговорникот можност за соработка и го повикува да се согласи со содржината на исказот. Имајќи предвид дека спротивставувањето на соговорникот би го загрозило лицето на говорителот, Остман предлага дека *you know* ‘знаеш’ се употребува во функција на „сигнал за зачувување на лице“ (Ostman 1981: 17). Функција на *you know* ‘знаеш’ во позитивната учтивост предлага и Холмс (Holmes 1986: 9), која оваа функција на маркерот ја илустрира со примерот *I’m confident you know the kind of thing I mean*. Во дадениот пример, говорителот изразува позитивна учтивост водејќи се од претпоставката дека соговорникот е запознаен со контекстот.

Друга функција на *you know* ‘знаеш’ поврзана со учтивоста е неговата употреба кога говорителот претпоставува заедничко односно споделено знаење со соговорникот. Како пример за оваа употреба, Остман (Ostman 1981) го наведува примерот на професорот кој по завршување на предавањето почнува да го употребува овој дискурсен маркер за да им навести на студентите промена во стилот на зборување, и на овој начин да сигнализира премин од формална кон неформална конверзација. По одредено време, студентите постапуваат на ист начин, со што покажуваат дека го прифаќаат овој стил на разговор. Според Остман (Ostman 1981:19), употребата на *you know* ‘знаеш’ покажува дека говорителот го почитува соговорникот, и функцијата на *you know* во овој случај е да му даде на соговорникот чувство на моќ во конверзацијата.

За употреба на поимот „заедничко знаење“ во објаснувањето на функцијата на *you know* ‘знаеш’ во конверзација се согласуваат многу автори. Иако Остман (Ostman 1981) тврди дека употребата на *you know* ‘знаеш’ не мора да означува дека соговорникот „знае“ и иако Бибер и др. (Biber et al. 1999: 1077) тврдат дека *you know* ‘знаеш’ понекогаш пренесува нова информација за соговорникот може да се каже дека информацијата што се воведува со *you know* е позната за соговорникот (Jucker & Smith 1998: 193). Оваа информација може да биде специфично споделена меѓу говорителот и соговорникот (Stubbe & Holmes 1995: 69), или да биде информација од општ познат карактер, „да претставува нешто општо познато во општеството“ (Schiffrin 1987: 274).

Во поглед на заедничкото знаење, Холмс тврди дека овој дискурсен маркер може

да има две спротивни функции: функција на изразување сигурност и функција на изразување неизвесност, несигурност или колебање (Holmes 1986), што се совпаѓа со тоа што го тврди и Шуруп (Schouroup 1985) во друго истражување објавено една година пред истражувањето на Холмс: дека *you know* ‘знаеш’ се употребува во функција на сигнализирање заедничко знаење меѓу говорителот и соговорникот, но исто така со *you know* ‘знаеш’ се изразува сомневање во ова заедничко знаење. За да го илустрира последниов дел со пример, го користи исказот *I feel a chill, you know?* ‘Ладно ми е *знаеш?*’, каде што говорителот очекува дека и соговорникот се чувствува исто или во најмала рака очекува од соговорникот да биде запознаен со чувството што се опишува за да може да го разбере искажаното (Schouroup 1985: 103).

Шуруп продолжува со објаснување на оваа функција тврдејќи дека како функција е особено важна кога дискурсниот маркер *you know* ‘знаеш’ не се однесува на содржината на исказот туку на имплицитното значење на тој исказ. Ова го илустрира со пример на исказ од говорител кој забележува дека се вклучува уличното осветлување и изјавува: *It’s six o’clock, you know* ‘Шест часот е, *знаеш*’ (Schouroup 1985: 105). Бидејќи врската меѓу овие две случувања (вклучување на светлата и точното време – шест часот) не е експлицитна, *you know* ‘знаеш’ има функција да провери дали соговорникот ја разбрал импликаатурата.

Со функцијата на воспоставување заедничко знаење се согласува и Бичинг (Beeching 2016), друга авторка која анализата на *you know* ‘знаеш’ ја засновува врз претходни истражувања на горенаведените автори.

You know ‘знаеш’ е разгледан и од гледна точка на сигнализирање интеракција, функција што му ја овозможува самата интерперсонална природа (Ostman 1981, Schouroup 1985). Остман тврди дека доколку *you know* ‘знаеш’ е проследено со интерогативна форма од соговорникот се очекува одговор, а кога се изговара со надолна интонација значи дека „веќе сè е кажано и нема потреба од понатамошен коментар“ (Ostman 1981). Според Шуруп (Schouroup 1985), *you know* ‘знаеш’ има функција на „регулатор на интеракцијата“ во конверзацијата секогаш кога се појавува во финална позиција, со тоа што го повикува соговорникот да одговори.

Што се однесува до модалната функција на *you know* ‘знаеш’, Ерман (Erman 2001) пишува дека ако треба да се издвои модална функција за дискурсниот маркер

you know ‘знаеш’, таа би се состоела во изразувањето на субјективна модалност. Самиот опис на модалноста како „субјективна” укажува на субјективно толкување, меѓутоа не на исказот, туку на илокуциската сила на тој исказ. Иако Ерман ја нагласува функцијата на *you know* ‘знаеш’ како засилувач (emphasizer) на евалуативен исказ, сепак во неговото истражување направено врз автентични разговори дискурсниот маркер не се јавува ниту еднаш во оваа функција (Erman 2001: 1341). Ниту во нашиот примерок на конверзации на македонски јазик нема пример на исказ каде *знаеш* ја има оваа функција.

Во домашната литература за употребата на маркерот *знаеш* на македонски јазик нема подетално истражување, но прагматичката употреба на *знаеш* и функциите во конверзација се забележани во статија на Бужаровска (2013), каде што интерперсоналната функција на *знае* во употреба само во второ лице се наведува како функција на маркер на кооперативност.

5.1.2 Функции на *знаеш*

5.1.2.1 *Знаеш* во функција на сигнализирање учтивост

(а) *Знаеш* во говорни чинови што го загрозуваат лицето.

Во нашиот примерок *знаеш* како дискурсен маркер се јавува во 101 исказ.

Анализата на маркерот *знаеш* ја започнавме со цел да утврдиме сличности и разлики со тоа што досега е познато за англискиот еквивалент *you know*.

За да ги анализираме можните функции на маркерот во изразување стратегии на зачувување лице, ја анализиравме појавата на маркерот во 23 говорни чинови (поделени врз основа на илокуциската сила) кои го загрозуваат позитивното и негативното лице на соговорникот. Во табелата 2 илустрирана е дистрибуцијата на *знаеш* во говорни чинови каде е употребен во нашиот примерок.

Табела 2. Дистрибуција на *знаеш* во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на	Број проценти	во
Блага наредба	13		13%	
Сугестија	17		17%	
Ветување	1		1%	
Извинување	1		1%	
Исмејување	6		6%	
Признание на вина	8		8%	
Критикување	1		1%	
Најава на непријатна информација	1		1%	
Неодобрување	3		3%	
Несогласување	5		5%	
Потсетување	32		31%	
Согласување	4		4%	
Споменување непријатни вистини	4		4%	
Спротивставување	2		2%	
Емотивна реакција	3		3%	

Од табела (2) забележуваме дека *знаеш* доминантно се јавува во говорен чин на потсетување, проследено од говорните чинови на сугестија и блага наредба. Следните примери се примери на реализација на овие говорни чинови во конверзации преземени од нашиот примерок на македонски јазик. Во примерите гледаме употреба на *знаеш* во овие три говорни чинови, што укажува на мултифункционалноста на овој дискурсен маркер.

(31) Потсетување:

А: *Ааа, да не го заборавам ова другото кај XX.*

Б: *Да, да, да, знам, океј.*

А: *Оти ја на тоа се надевам да затворам тука, **знаеш.***

Б: *Да, да, да...*

(32) Сугестија:

А: *Добро е да кажете за што е, **знаеш.***

(33) Блага наредба:

А: ...Знаеш? Да се вклучиш малце ти таму со XXX и со XXX ама дефинитивно вака да испиташ дали е ок?

Освен што дискурсниот маркер *знаеш* се употребува во различни говорни чинови, тој може да има повеќе функции дури и во рамките на еден ист говорен чин. Подолу ќе ги елаборираме различните функции на *знаеш* во употреба како стратегија на зачувување лице и како интеракциски сигнал.

(б) *Знаеш* како сигнал на позитивна учтивост

Улогата на *знаеш* во стратегиите на позитивна учтивост претежно се сведува на две функции:

- говорителот претпоставува заедничко знаење со соговорникот,
- говорителот воспоставува блискост со соговорникот што овозможува комуникацијата да тече полесно и без несогласувања.

При употреба на стратегии на позитивна учтивост, говорителот го повикува соговорникот да разговараат на исто ниво, без да има нееднаквост во конверзацијата. На пример, во исказот (34) преземен од примерокот на македонски јазик, говорителот употребува *знаеш* за да воспостави пријателски однос со соговорникот и да обезбеди пријателски тек на разговорот. Во оваа функција, *знаеш* често се проследува со прашалната замена *што*, (подолу имаме објаснување зошто предлагаме *знаеш што* и *знаеш како*, како целини да се третираат како дискурсни маркери).

(34) *Знаеш што најмерак ми е што никој не очекуваше и сега гледаш како се смеам*
<>

Друга функција на *знаеш* во оваа категорија е упатување на соговорникот кон некоја информација позната на двајцата заради заедничкиот ситуациски контекст. Во примерот (35) преземен од македонскиот примерок, говорителот употребува *знаеш* за да го повика соговорникот да се сети на заедничкиот ситуациски контекст, на што соговорникот одговара позитивно со продолжување на интеракцијата.

(35) А: *Ја мислам, знаеш, ја кажав тогаш што кажав и посебно што тоа е официјален податок, знаеш.*

Б: *Не можеш да го направиш да не биде официјален. Тоа е.*

Веќе рековме дека во оваа функција, говорителот употребува *знаеш* бидејќи е сигурен дека соговорникот е запознаен со заедничкиот контекст и конверзацијата ќе тече природно и без застој. Меѓутоа, во овој дел би сакале да ја третираме оваа функција како двојна, како што предлага Шуруп (Schouroup 1985).¹⁸ Поконкретно, авторката тврди дека иако *знаеш* обележува или сигнализира заедничко знаење, може да служи и како средство преку кое говорителот изразува неизвесност, или средство преку кое говорителот пробува да се осигура дека постои заедничко знаење.

На пример, во конверзацијата (36) јасно е дека А го упатува соговорникот на нешто што му е познато, но преку дополнително објаснување на претходно кажаното. Значи, А по добивање на одговорот *...Порано во XXX малку луташе али наш е*, смета дека треба да појасни уште еднаш и да истакне на што точно мисли кога прашува дали човекот е нивен, користејќи го *знаеш*. Одговорот од говорителот Б *да да да за тоа може да сметаме сигурно* ни укажува на постигнување на комуникациската цел и на употребата на *знаеш* на интерперсонално ниво.

Слично и во примерот (31), *знаеш* како дискурсно средство служи за појаснување или допрецизирање на тоа што е кажано претходно, на што соговорникот одговара со *Така, така да*, што укажува на успешно постигната комуникациска цел на појаснување.

(36) А: *Наш е човекот? Каков е?* =

Б: *=наш е тој мислам по (.) океј е* = *Порано во XXX малку луташе али наш е* =

А: *=значи вака може да го сметаме 100 % наш? Знаеш ама гарантирано нешто ако треба да застане јако на наша страна*

Б: *=да да да за тоа може да сметаме сигурно* =

А: *=добро бе XXX за тоа те барав*

¹⁸ Види погоре во поглавјето Претходни истражувања.

Знаеш во оваа функција во македонскиот јазик се среќава многу често придружен со други маркери кои ја засилуваат целта на појаснување, како на пример во разговорот (38) даден подолу каде што гледаме дека експлицитно додава поинтензивна прагматичка функција на дообјаснување или појаснување. Слично како и другите разговори, и тука ни е јасно дека Б е запознаен со ситуацијата дека мора да се „исфорсира“ заради потребата од пријава.

(37) А: чекај дали ние можеме освен ова да (.) муабетот да го пуштиме?

Б: зависи во каква форма муабетот?

А: да кажеме што било (.) Дознава Канал XXX дека тоа и тоа. Да го продаде името да направи ова?

Б: ај да го чуваме тоа за од утре-завтре да ја напишам пријавата денес **оти** **знаеш** денес мораме да ја исфорсираме да имаме пријава за да нема простор за тензија он кога ќе си влезе во XXX друг е муабетот више кога е внатре.

Како што веќе рековме, анализата на примерокот ја правевме преку програмата AntConc која има и опција за одредување на кластери за пребаруваниот збор, односно за утврдување на зборови кои најчесто се појавуваат еден до друг во исказите. Со *знаеш* во функција на појаснување во комбинација се среќаваат неколку зборови кои ги засилуваат релациите меѓу речениците што го формираат исказот.

Во нашиот испитуван материјал се издвојува комбинацијата на *знаеш* со неколку други маркери со кои се постигнуваат следниве функции во исказот:

- појаснување преку засилување на причински релации: *оти (знаеш); пошто (знаеш)*,
- појаснување преку засилување на адверсативни релации: *него (знаеш); ама (знаеш)*.

Сите овие комбинации на маркери ја засилуваат функцијата на објаснување со упатување на соговорникот кон информација која е добра позната на двете страни.

5.1.1.2 Интеракциски функции на *знаеш*

Анализата покажа дека *знаеш* поттикнува инволвираност кај соговорникот или ја засилува аргументативната позиција на говорителот. Употребата на *знаеш* во сигнализирање интеракција во конверзација во литературата се поврзува со синтактичката позиција во исказот. Авторите тврдат дека зависно од тоа дали говорителот го употребува *знаеш* во почетна, средна, или финална позиција, соговорникот може да се почувствува повикан да одговори или не на исказот (Ostman 1981, Shouroup 1985).

Во предметната литература генерално се прифаќа тврдењето дека најмаркираната позиција на *знаеш* во автентични искази е крајната позиција (Beeching 2016). Меѓутоа, постојат различни мислења во врска со поттикнувањето одговор кај соговорникот. Според Остман и Бичинг (Ostman 1981, Beeching 2016), кога *знаеш* зазема крајна позиција во исказот и се изговара со надолна интонација, има функција на посочување евидентен факт. Во оваа функција *знаеш* имплицира дека тврдењето што го модификува е толку очигледно што не трпи никакви спротивни аргументи или пак одговори. Во оваа функција *знаеш* служи како средство за аргументација (Beeching 2016: 103) и може да направи исказот да звучи како наметнат. Од друга страна, Шуруп (Schouroup 1985) тврди дека токму во оваа позиција дискурсниот маркер *знаеш* го повикува соговорникот да одговори на исказот, било вербално било невербално.

Ова несовпаѓање нè наведе да ја анализираме употребата на *знаеш* во финална позиција. Целта ни беше да утврдиме дали се јавува во говорни чинови кои го загрозуваат лицето и дали поттикнува одговор кај соговорникот.

Табелата (3) подолу ги содржи сите говорни чинови на примерокот на македонски јазик во кои *знаеш* има крајна позиција. Како што може да се види, овој дискурсен маркер во крајна позиција најчесто е дистрибуиран во говорниот чин потсетување, односно во околу 61% од вкупната употреба, а најмалку во крајна позиција се јавува во говорни чинови неодобрување, несогласување, изразување претпазливост, согласување, споменување непријатни вистини каде во крајна позиција се среќава во само по еден исказ. Мал број искази со *знаеш* на крајна позиција има и со говорниот чин сугестија (13.68%) и блага наредба (6.9%).

Табела 3. Говорни чинови во кои *знаеш* се јавува на финална позиција

Вкупно	29	100%
Сугестија	4	14.78%
Споменување непријатни вистини	1	3.45%
Согласување	1	3.45%
Претпазливост	1	3.45%
Потсетување	18	61.07%
Несоогласување	1	3.45%
Неодобрување	1	3.45%
Блага наредба	2	6.90%

За да утврдиме дали во конверзациите на македонски јазик соговорникот дава вербална (или невербална) реакција откако ќе го слушне маркерот *знаеш* во финална позиција, ги анализиравме сите конверзациски парови во кои софтверот го пронајде *знаеш* на крајот на исказот (вкупно 29 употреби). Нашата анализа го потврди тврдењето дека во финална синтактичка позиција *знаеш* поттикнува реакција од соговорникот, придонесувајќи на тој начин кон интеракцијата на конверзацијата. Од вкупно 29 искази во говорни чинови каде *знаеш* се јавува на крајот, без одговор се само 6, додека во еден од исказите имаме невербален одговор од соговорникот (смеење).

Во примерокот има примери од говорни парови во говорен чин на потсетување, каде маркерот *знаеш* се појавува најчесто, а во финална позиција го наоѓаме во 18 случаи. Од нив, недостаток на реакција од соговорникот има само во 5 случаи, а во еден разговор реакцијата на соговорникот е смеење.

Анализата ја потврди тезата дека *знаеш* служи за воспоставување блискост со соговорникот со повикување кон заедничко знаење, бидејќи најчест одговор е збор кој го потврдува претходниот исказ на соговорникот како во примерот (38) подолу.

(38) А: *Е. Сега тоа ми е исто итно како и ова. Дури похитно ми е тоа, знаеш*

Б: *Добро.*

Меѓутоа, и во говорните парови каде соговорникот не дава вербален одговор, комуникациската цел се смета дека е постигната, и се смета дека употребената стратегија е постигната, како во примерите (39) и (40) подолу:

(39) А: *Ама, не верувам, пошто тоа би значело дека ќе имаат докази. Па сега да кажат една вест, утре уште една, па задутре да извадат нешто, знаеш*

Б: ...

(40) А: *Да. Пошто, како и да одговорам, не ни оди у прилог. Ја имам еден одговор округло па на коше, ама пак има, они со име и презиме ги бараат луѓево, знаеш*

Б: <>

5.1.2.3 Комбинации на *знаеш* во најјавувачка функција

Во толковните речници на македонскиот јазик, во едно од многуте значења, глаголот *знае* во второ лице се дефинира и како партикула за привлекување внимание. Во повеќето дадени примери во предметната литература, *знае* во оваа употреба се среќава во почетна позиција и се користи во неформални разговори.

Во примерот (41) говорителот со исказот *знаеш што?* во форма на прашање најјавува нова информација во форма на убедување дека тој/таа има пријатели.

(41) А: *Сакам да гледам Џон Вејн и Клинт Иствуд филмови. Сакам #Скопско и сакам #StarWars . Поштовам другари и верувам дека ако правиш добро со добро ќе ти се врати! Роден сум 78ма и сеуште мислам дека сум дете. Знаеш што? Имам пријатели...*¹⁹

По изразот *Знаеш што?* не се остава простор за соговорникот да ги одобри размената и продолжението на конверзацијата. Меѓутоа, ова не значи дека комуникациската цел не е постигната, бидејќи говорителот е јасен во пораката што сака да ја пренесе.

¹⁹ Во недостаток на пример на употреба во оваа функција во нашиот примерок, овој пример е преземен од социјалната мрежа Твитер каде што комуникацијата меѓу корисниците е спонтанa и автентична и наликува на секојдневните усни конверзации.

Од друга страна пак, кога станува збор за ситуациски контексти во кои говорителите водат сметка за лицето, исказот кој започнува со изразот *Знаеш што?* задолжително е проследен со пауза, што му дава можност на соговорникот да ја продолжи конверзацијата или пак да даде знак за нејзиниот престанок. Преку овие стратегии на говорителот се дава можност да го зачува лицето во контекст кога му е потребно да го инволвира соговорникот.

Според Јул (Yule 1996), овие изрази служат како искази кои најавуваат следна секвенца во конверзацијата (*pre-sequences*). Во примерот (42) гледаме дека говорителот А прави кратка пауза по исказот што се воведува од *Знаеш што?* и со ова му дава можност на соговорникот да го „одобри“ делот што следи во конверзацијата.

(42) А: *Знаеш шо зборел?* (најава)

Б: *А?* (знак дека најавата се одобрува и конверзацијата може да продолжи)

А: *Пошто нели го решивме него го преместивме(.) и кажал абе јас многу се изнамачив ама некако договорив ова она да ме префрлат ептен овдека сум фаца*

Во примерот (43) изразот *знаеш што?* како најавувач наидува на одобрување од соговорникот, па конверзацијата продолжува да тече. Тоа не е случај во примерот (х) кога говорителот не ја добива очекуваната реакција од соговорникот, туку добива знак дека комуникациската цел во таа ситуација не може да се постигне или со други зборови дека разговорот треба да престане.

(43) А: *Знаеш шо?* (најава)

Б: *Прошетај дечкооо..* (стопирање)

Знакот кој соговорникот го дава за „стопирање“ не мора секогаш да биде вербален. Зависно од ситуацискиот контекст, оваа порака може да се пренесе невербално преку гестикаулација или молчење, како во примерот (44), кога најавата на говорителот А не наидува на одобрување од страна на Б туку на молчење, што го поттикнува говорителот А да го повтори најавувачкиот исказ пред да продолжи со пораката која сака да ја пренесе.

(44) А: *Знаеш што сега ние правиме?* (најавува)

Б:... тишина (стопира)

А: *Знаеш што правиме сега?* (повторување) *Договараме со XXX они да не поддржат и ...<>*

Горенаведените примери ни покажуваат дека овој прагматичен маркер има сличности во употребата како израз кој се „здружил“ со прашална замена во еден затврден израз за да послужи како најавувач за исказот што следи.

Освен комбинирањето на *знаеш* со *што*, аналитичкиот софтвер откри и друга комбинација на глаголот *знаеш* со прилогот *зошто* како прашален збор во слична функција на најавување. Во примерокот овој затврден израз се појавува доста поретко од комбинацијата *знаеш што*. Во примерот (45) даден подолу, говорителот го употребува маркерот *знаеш* заедно со прашалниот збор за причина *зошто* не како конкретно прашање насочено кон соговорникот, туку како воведен исказ кон главната порака која сака да ја пренесе. Слично како во претходните примери, и во овие примери имаме најава од страна на А што се проследува од одобрување од страна на Б.

(45) А: *XXX знаеш зошто те барам? Овој XXX што ни е таму у Комисија за X е сега го ставивме декан на новиот факултет(.)*

Б: *Аха=*

5.2 АНАЛИЗА НА *DI* ‘ЗНАЕ’ ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Di ‘знае’ е полнозначен преоден глагол, кој, гради парадигма во сите лица. Ги има сите глаголски форми, а во индикатив се појавува во сите граматички времиња.

Во *Речникот на современиот албански јазик* (1981: 329) за глаголот *di* ‘знае’ наведени се следниве значења: *поседувам некакво знаење (Знам два јазика); известен сум за нешто, познато ми е нешто (Му го знам името. Сè уште не знам ништо.); умеам да правам нешто, ги имам потребните знаења и вештини за да правам нешто. (Знам да пливам.); свесен сум за нешто, добро разбираам нешто, свесен сум за вредноста на нешто (Знам што правам. Ја знам мојата задача); разбираам, сфаќам, сум искусил нешто (Знае тој што е сиромаштија.),* и обично со негација: *не се плашам, не обрнувам внимание на (Не знам за страв)*

Меѓутоа, се забележува едно друго значење на глаголот *di* ‘знае’, кое е поразлично од другите, со тоа што е регистрирано во употреба само во второ лице, и глаголот е претходен од *e*, кратка форма на замена во акузатив која служи за означување на директен предмет. Заедно со глаголот таа формира лексикализиран израз кој се развил во прагматички маркер. Според дефиницијата во самиот речник, *e di* ‘знаеш’ (букв.: ‘го знаеш’ е честица (ориг. *fjalë e ndërmjetme*) „што во исказот се воведува со посебна интонација која не е дел од исказот; се употребува за привлекување внимание на соговорникот, кога му кажуваме нешто или при нудење совет во врска со нешто“ (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, 1981: 329).

Ова значење се илустрира во примерот (46) каде *e di* е употребен како дискурсен маркер. Исто како и неговиот прагматички корелат *знаеш* тој нема значење на полнозначен глагол и не ја менува вистинитоста на исказот во кој е употребен.

(46)

A: *me ket' djalin fola pak(.) që e kisha
n't'djatht' me XXX=*
B: *mhm(.)*

A: со тој дечкото зборував малку (.) десно
од мене што седеше со XXX=
Б: мхм (.)

A: <i>a</i>²⁰ <i>e di</i>²¹ <i>ai mi përmendke turqit non stop</i>= B: = <i>po de</i>	A: <i>знаеш</i> тој Турците ми го спомнуваше нон стоп= Б: =да де
---	--

Разликувањето меѓу полнозначното значење и прагматичкото значење не се карактеризира како проблематично. Имено, доколку глаголот во употреба во второ лице може да се отстрани од исказот и со тоа да немаме промени од семантичка гледна точка или пречки во синтактичкиот редослед на исказот, може да се смета дека станува збор за дискурсен маркер.

Причината поради која го избравме овој маркер за анализа е фактот што во секојдневната комуникација се забележуваат сличности во употреба со тоа што се смета за негов корелат во македонскиот јазик (*знаеш*). Целта ни беше да ја анализираме употребата во автентични разговори, да ги утврдиме неговите функции во секојдневна употреба, за да понатаму ги споредиме со тие на *знаеш*. Споредбата ќе ни даде прецизен преглед околу тоа дали корелатите се соодветно утврдени, или пак станува збор за преводни еквиваленти со нецелосно преклопување во значењето и во функциите.

5.2.1 Функции на (*e di*) ‘знаеш’

Исто како и со *знаеш* во македонскиот, анализата на функциите на *e di* ‘знаеш’ ја засновавме врз споредба со функциите на преводниот еквивалент на англиски јазик (*you know*), за којшто се пишувало доста (види поглавје Претходни истражувања).

²⁰ *A* е честичка која се користи на почетокот на прашална реченица, служи за нагласување или засилување на прашањето; (*a* ме разбираш? итн.) како преводни еквиваленти на македонски може да се наведат *дали* и *ли*, зависно од начинот на употреба; тука: *дали*

²¹ Албанскиот јазик има два дијалекта, северниот дијалект (гегиски) и јужниот дијалект (тоскиски). На северниот дијалект на глаголот *di* ‘знае’ се додава наставката *n* на крајот на зборот. Во овој примерок има разговори и на двата дијалекта, и истите се транскрибирани автентично.

5.2.1.1 *Di* ‘знаеш’ во функција на изразување учтивост

- *Di* ‘знаеш’ во говорни чини што го загрозуваат лицето

Во Табела (4) илустрирана е дистрибуцијата на *di* ‘знаеш’ во тие говорни чини во кои тој се појавува. Од 23 анализирани чини тој се употребува во 13, кои ги наведуваме во табелата подолу:

Табела 4. Дистрибуција на *di* ‘знаеш’ во говорни чини во проценти

Говорен чин	Број употреби	на Број проценти	во
Предупредување	1	0.9%	
Блага наредба	7	6.4%	
Сугестија	9	8.3%	
Извинување	2	1.8%	
Исмејување	2	1.8%	
Исповед	5	4.6%	
Критикување	2	1.8%	
Најава на лоша вест	1	0.9%	
Несогласување	5	4.6%	
Потсетување	66	60.6%	
Согласување	4	3.7%	
Споменување на непријатни факти	1	0.9%	
Фалење	3	2.8%	
Најава на добра вест	1	0.9%	

Маркерот *e di* ‘знаеш’ најчесто се среќава како дел од говорни чини со илокуциска сила на потсетување. Овој наод ги потврдува тврдењата дека *e di* ‘знаеш’ како маркер има важна улога во воспоставувањето блискост меѓу говорителите со тоа што говорителот го употребува за да го потсети соговорникот дека тоа што го зборува би требало да му биде познато заради тоа што делат заедничко знаење. Подолу зборуваме подетално за главните функции на *e di* ‘знаеш’ како маркер на интерперсоналност.

- *E di* ‘знаеш’ како сигнал на позитивна учтивост (изразување блискост со соговорникот со претпоставување на заедничко знаење)

Функцијата на повикување на соговорникот на заедничка претпоставка за

споделено знаење и за албанскиот маркер *e di* ‘знаеш’ ја третираме како двојна, како што предлага Шуруп (Schourup 1985), во рамките на мултифункционалноста.

Поточно, како што веќе објаснивме (во поглавјето *Досегашни истражувања*) и во двете варијанти говорителот е свесен дека со соговорникот поседуваат заедничко знаење, значи запознаени се со контекстот. Меѓутоа, во втората варијанта на оваа функција, говорителот го употребува *e di* ‘знаеш’ за сигнализирање на дополнително објаснување, што не означува дека соговорникот не е запознаен со контекстот, туку ја обележува намерата на говорителот да се осигури дека имплицитното значење на поседување заедничкиот контекст е сфатено од соговорникот. Во примерот (47) преземен од примерокот на разговори на албански јазик, се забележува употребата на *e di* ‘знаеш’ токму во оваа функција. На говорителот му е јасно дека соговорникот е запознаен со контекстот, а со употреба на *e di* ‘знаеш’ како да му сигнализира или да го повикува да ја сфати инференцијата дека *ако не си од Приштина, ти си само од...*

Од оваа перспектива, *e di* ‘знаеш’ игра важна улога во инволвирање на соговорникот, со тоа што не само го повикува да размисли за инференциското значење на исказот, туку и му ја појаснува имплицатурата, придонесувајќи вака кон разговор кој се разликува со фамилијарности во кој припадниците се на исто ниво.

(47)

A: <i>Kjo s'osht as Parti(.) e nëse</i>	Ова не е партија... и ако стасала
<i>osht met partia për me e</i>	партијата да ја брани XXX, алал да и е,
<i>mbrojt XXX hallall i koftë,</i>	и XXX
<i>Edhe XXX=</i>	Не знам да ти кажам
B: <i>Jo tybe n'disha</i>	Не, информирај се, бидејќи си кај тој
A: <i>Jo, merr informata, se je te ai</i>	другарот утре, прашај го дали мисли
<i>dosti nesër, vete edhe nëse ia</i>	дека не сме од Приштина, <i>знаеш</i> дека
<i>merr menja që na nuk jena</i>	сме само од XXX.....
<i>Prishtinali a din, jena veç</i>	<i>Axa</i>
<i>n'XXX.....</i>	
B: <i>Ëhë</i>	

5.2.1.2 Интеракциски функции на *e di* ‘знаеш’

- *E di* ‘знаеш’ поттикнува инволвираност кај соговорникот или ја засилува аргументативната позиција на говорителот.

За да ја разрешиме дилемата околу тоа дали овој маркер поттикнува одговор кај соговорникот или пак служи како аргументативно средство што му навестува на соговорникот дека исказот (говорителот) не трпи дополнителен коментар од никаков вид (види кај *знаеш*), слично како со *знаеш*, и кај *e di* ‘знаеш’ ја анализираме употребата во исказите каде се појавува во финална синтактичка позиција. Како што веќе рековме, ова се смета за најмаркирана синтактичка позиција на маркерот.

Во крајна позиција, маркерот *e di* ‘знаеш’ во примерокот на разговори на албански јазик најчест е во говорни чинови на потсетување (што е очекувано, имајќи предвид дека во овој говорен чин и општо се појавува најчесто). Ова може да се види и од табелата 5 подолу, каде се прикажани сите употреби на *e di* ‘знаеш’ во финална синтактичка позиција. Така, на крај на исказот овој дискурсен маркер во говорни чинови на потсетување се среќава во околу 73% од употребите. Во други говорни чинови во финална позиција маркерот нема честа дистрибуција, односно во говорен чин сугестија на крај на исказот го среќаваме само во 3 употреби или 13.64 %, а имаме само по една употреба во говорните чинови извинување, исмејување, и несогласување, односно по 4.55 %.

Табела 5. Говорни чинови во кои *di* ‘знаеш’ се јавува на финална позиција

Извинување	Исмејување	Несогласување	Потсетување	Сугестија	Вкупно
1	1	1	16	3	22
4.55%	4.55%	4.55%	72.73%	13.64%	100.00%

За да овозможиме споредливост на резултатите, постапивме на ист начин како и со конверзациските парови во кои *знаеш* го среќаваме во финална позиција на исказите. Со поединечно разгледување на конверзациските парови ја анализираме реакцијата на соговорникот. Анализата покажа дека во поголемиот дел случаи, *e di* ‘знаеш’ поттикнува реакција кај соговорникот. Недостаток на реакција има во 9 од вкупно 22 случаи кога *e di* ‘знаеш’ е во финална позиција. Тука треба секогаш да имаме предвид

дека анализираните конверзации се телефонски, што значи дека единствената невербална реакција што може да се регистрира преку транскрибирање на примерокот е смеењето и маркерите кои охрабруваат продолжение на конверзацијата (јазични елементи како што се *аха*, *мхм* итн.).

Така, во конверзациските парови што содржат говорен чин на потсетување, во којшто најчесто го среќаваме *знаеш* во финална позиција, најчеста реакција од соговорникот се токму овие елементи.

(48)

A: *m'tha ka dështu zona ekonomike a e din*

A: ми рече пропадна економската зона

B: *Mhm*

знаеш

B: Мхм

Во примерот (49) подолу гледаме дека комуникациската стратегија со повикување на соговорникот кон заедничко знаење за контекстот на разговорот е постигната иако реакцијата е невербална (смеење).

(49)

A: *un' thash' o XXX kot kemi ardhur e din*

A: јас викам абе XXX цабе дојдовме

B: <>

знаеш

B: <>

5.2.1.3 Комбинации на *e di* 'знаеш' во најавувачка функција

Во Толковниот речник на албанскиот јазик, во едно од многуте значења, глаголот *di* 'знае' во второ лице се дефинира и како партикула за привлекување внимание. Во оваа функција глаголот се карактеризира со употреба во почетна синтактичка позиција во неформални конверзации.

Во оваа употреба во албанскиот јазик, глаголот *di* 'знае' претставува дел на лексикализиран израз (*e di ç'ke ti?*) кој е карактеристичен за говорен дискурс од неформален карактер, односно конверзација. Во оваа употреба во албанскиот јазик *e di* (буквален превод: 'го знаеш') е проследен од кратката форма на прашалната замена *çfarë* – *ç* 'што', глаголот *ke* 'има' (во второ лице), и личната замена *ti* 'ти'. Се изговара со

нагорна интонација, меѓутоа во конверзација не служи како прашање на кое се очекува некаков одговор, слично на македонскиот еквивалент *знаеш што*. Употребата на овој дискурсен маркер се илустрира во примерот (50), каде говорителот привлекува внимание на соговорникот кон пораката што следи, што во овој случај е дрска наредба, *мавни ми се*. (50)

A: *Edhe i thashë (.) e di ç'ke ti? Pa mu hiq me gjithë këto budallalliqe...*

A: И му реков (.) *e di ç'ke ti* 'знаеш што'? Ај мавни ми се со сиве овие глупости..

Од перспектива на Теоријата на учтивост, во дадениот пример говорителот не употребува стратегија за зачувување на лицето, па затоа по исказот *e di ç'ke ti* 'знаеш што' не остава простор за соговорникот да ги одобри размената и продолжението на конверзацијата. Меѓутоа, ова не значи дека комуникациската цел не е постигната, бидејќи говорителот е јасен во пораката што сака да ја пренесе.

Од друга страна пак, кога станува збор за ситуациски контексти во кои говорителите водат сметка за лицето, исказот кој започнува со изразот *e di ç'ke ti*? 'знаеш што?' задолжително е проследен со пауза, што му дава можност на соговорникот да „ја продолжи“ конверзацијата или пак да даде знак за „стопирање“ на истата. Преку овие стратегии на говорителот се дава можност да го зачува лицето кога сака да го инволвира соговорникот. Според Јул (Yule 1996), овие изрази служат како искази кои најавуваат следна секвенца во конверзацијата (*pre-sequences*). Ваквата стратегија се употребува и во примерот (51) од примерокот на албански јазик, што укажува на универзалност на најавувачката функција на маркерот *знаеш* на почеток на исказот во кластер со прашална замена.

(51)

A: *A din çka m'tha mue?*

A: Знаеш што ми рече? (најава)

B: *Hë?*

B: Што? (знак дека се прифаќа најавата)

A: *Tha m'tha tha nejse tha ti i sheh ata t'mdhajt ata shefat (.) Tha unë për këtu n'XXX nuk jom i interesum.*

A: Вика ми рече вика добро вика ти ги гледаш овие големиве овие шефовите (.) вика јас за тука во XXX не сум заинтересиран.

.....

B: *Seriozisht?*

.....

A: *<> nëse unë jom ka t'rrej jom idiot*

Б: Сериозно?

B<>

A: <> ако те лажам идиот сум

Б: <>

Во горенаведениот пример (51) изразот *e di çka* ‘знаеш што’ како најавувач наидува на ‘одобрување’ од соговорникот, па разговорот продолжува да тече.

Исто така, аналитичкиот софтвер откри и друга комбинација на глаголот *e di* ‘знаеш’ во слична функција на најавување, таа со прилогот *зошто* како прашален збор. Иако се појавува доста поретко од комбинацијата *знаеш што*, примерите укажуваат на сличност во употреба меѓу македонскиот и албанскиот јазик. Во примерот (52) даден подолу, се забележува дека говорителот го употребува маркерот *e di* ‘знаеш’ заедно со прашалниот збор за причина *зошто* или на албански *pse* не како конкретно прашање насочено кон соговорникот, туку како воведен исказ (*знаеш зошто?*) кон главната порака која сака да ја пренесе. Слично како во претходните примери, и во овие примери имаме најава од страна на А што се проследува од ‘одобрување’ од страна на Б.

(52)

A: *Jo valla a din pse t'thirra edhe atë ditë e pata ata te unë kur t'thirra*

А: Не богами знаеш зошто те барав и дента тој ми беше тука кога те побарав

B: *A e mora e mora me mend që folëm me(.)*

Б: А претпоставив, претпоставив што зборовме со (.)

5.3 Споредбена анализа на функциите на *знаеш* и *(a) e di* ‘знаеш’

Дискурсниот маркер *знаеш* и неговиот корелат на албански јазик, *e di* покажаа сличност во фреквенцијата на употреба. Веќе се спомена дека примероците се споредливи со сличен број на лексички елементи, затоа и бројот на детектирани употреби на дискурсниот маркер може да се спореди. Како што се прикажува во табелата 6, во македонскиот примерок *знаеш* како дискурсен маркер се употребува во 101 искази во разни функции и говорни чинови, а *e di* ‘знаеш’ во 109.

Табела 6. Фреквенција на *знаеш* и *e di* ‘знаеш’ во примерокот

Дистрибуција на <i>знаеш</i> по број на употреби	Дистрибуција на <i>e di</i> ‘знаеш’ по број на употреби
101	109

Во табелата подолу ја прикажуваме дистрибуцијата на маркерот во двата говорни чинови каде што се појавува најчесто. Анализата на примерокот покажа сличност во говорниот чин каде најчесто го среќаваме маркерот *знаеш*, а тоа е говорниот чин на потсетување.

Табела 7. Фреквенција на *знаеш* и *e di* ‘знаеш’ во говорни чинови

Говорен чин	<i>Знаеш</i>	<i>E di</i> ‘знаеш’
Потсетување	31%	60%
Сугестија	17%	8.3%

- Во функција на изразување учтивост

Резултатите од анализата на фреквенциската дистрибуција на македонското *знаеш* и албанското *di* покажаа многу сличности. И во двата примерока овие дискурсни маркери се јавуваат најчесто во говорниот чин на потсетување, проследено од говорниот чин сугестија, и блага наредба.

- Интеракциски функции

Анализата на употребата на дискурсниот маркер во двата јазика покажа дека во финална позиција (што е воедно и најмаркирана позиција) маркерот поттикнува реакција кај 95

соговорникот.

- Најавувачка функција

Овој дискурсен маркер има сличности во употребата како израз кој се здружил со прашална замена за да послужи како најавувач на исказот што следи. И во двата јазика овој израз се состои од истите конституенти (*знаеш + што 'e di çfarë'*).

Сепак, анализата утврди дека во дискурсна употреба во албанскиот, глаголот *знае* во второ лице се среќава и во друг израз кој се појавува како цел исказ и кој нема буквален превод, туку има прагматички еквивалент на македонски јазик. Станува збор за изразот *e di ç'ke ti?*, чиешто функции ги објаснивме погоре, а којшто во буквален превод на македонски гласи 'знаеш што имаш?', но негов еквивалент според функцијата е всушност изразот *знаеш што?*. Со други зборови, за македонското *знаеш што?* на албански има два преводни еквиваленти. Имајќи предвид дека станува збор за чести изрази употребени претежно во усната комуникација, преведувачите треба да бидат внимателни при превод на овој израз.

5.4 АНАЛИЗА НА РАЗБИРАШ/СФАКАШ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Глаголот *разбира* е глагол од несвршен вид што означува ментална состојба, а ги има следниве значења: *има познавање од нешто; знае, владее нешто*, а глаголот *сфаќа* во *Дигиталниот речник* го наоѓаме како негов синоним во несвршен вид со значења: *разбере, долови; запамети усвои, узнае*.

Во примерот (53) подолу преземен од автентичен разговор од нашиот примерок на македонски јазик, глаголот *разбира* е полнозначен, во функција на предикат и неговото изземање од исказот не е возможно од семантички причини.

(53) А: *Ние и ја завршивме работата, ама XXX се налуту. Еве, вика ти си интервенирал во XXX да се потврди*

Б: *Па и тој XXX, толку ли не ја **разбира** ситуацијава*

Од друга страна пак, во разговорот (54) даден подолу, исто така, преземен од примерокот на македонски јазик, говорителот Б го употребува истиот тој глагол (*разбира*) во второ лице еднина во прашална форма. Во оваа реченица глаголот *разбираш* не придонесува кон значењето на исказот. Затоа, како елемент може целосно да се отстрани без да го смени значењето на исказот.

(54) А: *Многу е аматерски направено ама ај сега нема везе. Ај(.)*

Б: *Аматерски е дефинитивно, **разбираш**? Аматерски е дефинитивно*

Во исказот на говорителот Б, *разбираш* се употребува како дискурсен маркер, а на говорителот му служи за да воспостави блискост со соговорникот преку засилување на согласувањето со соговорникот (говорителот Б се согласува дека нешто навистина е направено на „аматерски“ начин).

Во ваква употреба глаголот *разбираш* е доста чест во секојдневните разговори на македонски јазик, особено кога станува збор за разговори меѓу блиски пријатели. Освен *разбираш*, во ваква употреба често го среќаваме и неговиот синоним *сфаќаш*, којшто е особено чест во одредени говорни подрачја и одредени дијалекти.

Примерот (55) подолу е преземен од социјалната мрежа Твитер. Говорителот тука употребува *сфаќаиш* за да ја потенцира иронијата во формулирањето на искажаната желбата и на некој начин за да воспостави блискост со соговорникот навестувајќи му дека во тоа што му кажува експлицитно има и скриено значење.

(55) *Сакам да го пијам кафето споро ама нејкам да го пијам ладно сфаќаиш?*

За *разбираиш* и *сфаќаиш* може да се каже дека освен што се синоними според полнозначното значење, во секојдневен дискурс се употребуваат за исти прагматички - односно интерперсонални функции. Претпоставуваме дека овие два глаголи во употреба како дискурсни маркери би можело да се разликуваат во стилот на употреба, но и во маркираноста. Меѓутоа, истакнуваме дека откривањето на таквите разлики бара социолингвистичка рамка на истражување и не е предмет на овој труд.

Во овој труд *разбираиш* и *сфаќаиш* се третираат како синоними и се испитуваат како еден единствен маркер. На пример, доколку во одговорот на говорителот Б во горенаведениот пример (56) *разбираиш* се замени со *сфаќаиш*, исказот не би претрпел никаква промена во однос на прагматичката функција.

(56) А: *Многу е аматерски направено ама ај сега нема везе. Ај(.)*

Б: *Аматерски е дефинитивно, сфаќаиш? Аматерски е дефинитивно*

Причината заради која одлучивме да го додадеме *разбираиш* во маркерите што ги истражуваме во рамките на овој труд е поврзана со сличноста што овој маркер ја има со маркерот *знаеиш*. Имено, како *знаеиш*, така и *разбираиш* се глаголи кои заради директноста што резултира од употребата во второ лице овозможуваат воспоставување на непосредна релација меѓу говорителот и соговорникот. Освен тоа, наидовме на искази во кои овие два маркери би можеле да се употребат наизменично. На пример, исказот (57) би имал исто значење и би постигнал ист ефект кај соговорникот доколку *разбираиш* би се заменил со *знаеиш*.

(57) *Аматерски е дефинитивно, разбираиш/знаеиш? Аматерски е дефинитивно*

Во секојдневни разговори кои се водат на сленг, дури може да се сретне во употреба и друг синоним на овој глагол, глаголот *капираш* (исто само во второ лице), како странска заемка која станала дел од говорниот вокабулар. Како јазичен елемент важи за колоквијален, а најчесто не се употребува во функција на воспоставување блискост, туку за да засили исказ на наредба или несогласување, како во примерот (58) преземен од социјална мрежа, каде говорителот засилува исказ на одбивање.

(58) *Не си грд, не ми се свиѓаш, капираш?*

За глаголот *разбираш* во употреба како дискурсен маркер, и неговите прагматички функции во исказот не најдовме описи во домашната литература. Затоа, во рамките на ова истражување, се потрудивме да дознаеме дали *разбираш* во исказот се употребува во слични функции како и *знаеш*.

5.4.1 Функции на разбираш/сфаќаш

5.4.1.1 Функција на сигнализирање учтивост

- Разбираш/сфаќаш во говорни чинови што го загрозуваат лицето

Во табелата 8 подолу, прикажани се говорните чинови во кои е употребен овој дискурсен маркер.

Дискурсниот маркер *разбираш/сфаќаш* е најфреквентен во говорни чинови со илокуциска сила на давање предлог (сугестија: 30%) и потсетување (26%), што укажува на сличност со дискурсниот маркер *знаеш*.

Табела 8 Дистрибуција на *разбираш/сфаќаш* во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на Број проценти	во
Предупредување	1	4.3%	
Блага наредба	2	8.7%	
Сугестија	7	30.4%	
Ветување	2	8.7%	
Исмејување	1	4.3%	
Најава на лоши вести за соговорникот	1	4.3%	
Несогласување	2	8.7%	
Потсетување	6	26.1%	
Согласување	3	13%	

- *Разбираш* како сигнал на позитивна учтивост

Во примерот (59) подолу преземен од примерокот со разговори на македонски јазик, дискурсниот маркер *разбираш* се употребува во говорен чин на сугестија. Со други зборови, говорителот му предлага на соговорникот да постапат на одреден начин во одредена ситуација. Маркерот *разбираш* во овој исказ се употребува како јазичен елемент кој треба да помогне за воспоставување блискост меѓу говорителот и соговорникот. Со употреба на овој дискурсен маркер на крајот на исказот, говорителот му дава до знаење на соговорникот дека конверзацијата не е еднострана, и дека и чувствата и мислењата на соговорникот се земаат предвид. Со други зборови, употребата на маркерот придонесува овој исказ да не се протолкува како наредба, туку да звучи како предлог.

(59) *Ако евентуално кај нив е полабаво тогаш да идеме барем со тие ме разбираш?*

- *Разбираш* како апел за споделување заедничко знаење

Веќе рековме дека како друга стратегија на учтивост може да се смета и повикувањето на соговорникот да сподели заедничко знаење, и токму на оваа стратегија ја преземаат маркерите кои спаѓаат под категоријата глаголи што се употребуваат во второ лице (Beeching 2016). Сметаме дека и во овој поглед *разбираш* покажува сличност со *знаеш*. Во примерот (60) подолу преземен од примерокот на разговори на македонски јазик,

говорителот го употребува *разбираш* во говорен чин кој има за цел да го потсети соговорникот за нешто што нему му е добро познато.

(60) *Да знам дека си у гужва (.) тоа цело време праиме, размислуваме со ова што ќе праиме, со емисијата на овој вечер разбираш (.)*

Во овој пример функцијата на *разбираш* е да му даде до знаење на соговорникот дека учесниците во оваа конверзација се дел од ситуациониот контекст кој е добро познат и за двајцата говорители, но истовремено со него говорителот го повикува соговорникот да ја препознае релевантноста на информацијата која ја споделува со соговорникот. Оттука, сметаме дека *разбираш* како маркер ја има и функцијата да му овозможи на говорителот да се увери дека соговорникот го разбира имплицитното значење на искажаната порака. Во овој процес на „уверување“ соговорникот може да се почувствува повикан да потврди дека комуникациската цел е постигната и да даде знак дека пораката е сфатена, или да не даде никаква реакција.

5.4.1.2 Интеракциски функции на *разбираш/сфаќаш*

- *Разбираш/сфаќаш* поттикнува инволвираност кај соговорникот или ја засилува аргументативната позиција на говорителот

Тргувајќи од претпоставката дека маркерот го поттикнува соговорникот да даде одговор доколку се појавува во финална синтактичка позиција (Schouroup 1975), ги анализираме говорните чинови во кои маркерот најчесто се појавува во финална позиција.

Во табелата подолу се прикажува во кои говорни чинови се јавува *разбираш* во крајна позиција. Како што може да се види во крајна позиција овој маркер во македонските конверзации најчесто се употребува во говорниот чин потсетување (33 %), потоа во говорен чин сугестија со околу 17% од вкупните употреби, а имаме само по еден исказ со *разбираш/сфаќаш* во крајна позиција во говорните чинови предупредување, блага наредба, исмејување, изнесување лоша вест, несогласување, и согласување.

Табела 9. Говорни чинови во кои *разбираш/сфаќаш* е во финална позиција

Вкупно	12	100.00%
Согласување	1	8.33%
Потсетување	4	33.31%
Несогласување	1	8.33%
Изнесување лоша вест	1	8.33%
Исмејување	1	8.33%
Сугестија	2	16.67%
Блага наредба	1	8.33%
Предупредување	1	8.33%

За да утврдиме дали *разбираш* во крајна позиција поттикнува одговор ги анализиравме конверзациските парови чијшто дел се говорните чинови каде што *разбираш/сфаќаш* се појавува во финална позиција. Од вкупно 23 примери на *разбираш/сфаќаш* во примерокот, 12 имаат финална синтактичка позиција во исказот, од кои најголем дел (4) се говорни чинови со илокуциска сила на потсетување.

Анализата на конверзациските парови покажа дека во сите случаи кога маркерот на крајна позиција во исказот поттикнува реакција кај соговорникот. Примерите подолу се конверзациски парови во кои *разбираш* се јавува во говорни чинови на потсетување и сугестија.

(61) Потсетување:

А: Ова ми изгледа мал дел од тоа што е сега, *сфаќаш*?

Б: Да, да

(62) Сугестија:

А: А вака формално зимаш едно од тие 11 на пример, или две. Ме *сфаќаш*?

Б: Така.

5.5 АНАЛИЗА НА *KUPTON* ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Како полнозначен глагол, *kupton* ‘разбира’ може да ги има следниве значења: *способен е логички да сфати нешто; нешто му влегува во глава; открива, успева да забележи или пронајде нешто, разликува нешто; има одредено мислење за нешто; познава нешто (знае странски јазик); во состојба е да суди или да процени нешто* (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe 1981: 920)

Меѓутоа, слично како и во македонскиот, глаголот *kupton* ‘разбира’ во секојдневни неформални конверзации се среќава во употреба само во второ лице, често претходен од честичката *a* која служи за засилување на прашањето со кое заедно се комбинираат во вид на скаменет израз (*a kupton*). Во ваква употреба не е семантички задолжителна за смислата на исказот во кој се наоѓа. Според горенаведеното, кога глаголот се употребува на овој начин тој ги исполнува условите да се категоризира како дискурсен маркер и да се третира понатаму како елемент со прагматички функции во комуникацијата.

Разликата меѓу полнозначниот глагол и прагматички маркер ја илустрираме со следниве примери. Во примерот (63) глаголот *kupton* ‘разбира’ е предикат во реченицата без кој таа станува бесмислена.

(63) *Po po, e kuptoj situatën tënde.* ‘Да, да, ја разбираам твојата ситуација.’

Во примерот (64) (*a*) *kupton* не придонесува за значењето на реченицата. Овој елемент може да се отстрани од реченицата без промени во значењето. Меѓутоа, употребата на (*a*) *kupton* во следниот пример ја засилува целта која говорителот сака да ја постигне во оваа конверзација и му помага на говорителот да ја засили илокуциската цел на наредба со тоа што му истакнува на соговорникот дека ова претставува нешто важно што мора да се направи.

(64)

<i>Nesër kur të kesh kohë ti me fol i'çik, me pa atë listën e punonjësve që mund t'i kesh kundra.</i>	Утре кога ќе имаш време јави ми се, да го видиме тој списокот на вработени што
<i>Ata që mund t'i kesh të PD-së aty a e kupton?</i>	може да се против тебе. Тие што се од ПД
<i>I dua të gjithë emrat që mund të kesh kundra.</i>	‘разбираш’? Ги сакам имињата на сите што

може да се против тебе.

5.5.1 Функции на *kupton*

5.5.1.1 Функција на сигнализирање учтивост

- *Kupton* ‘разбираш’ во говорни чинови што го загрозуваат лицето

Во Табелата 10 подолу, прикажани се говорните чинови во кои е употребен овој дискурсен маркер. *Kupton* ‘разбираш’ како дискурсен маркер е најфреквентен во говорните чинови на наредба (20%) и давање предлог (17%).

Табела 10 Дистрибуција на *kupton* ‘разбираш’ во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на Број проценти	во
Предупредување	3	10.3%	
Блага наредба	6	20.7%	
Сугестија	5	17.2%	
Ветување	2	6.9%	
Извинување	2	6.9%	
Најава на лоши вести	1	3.5%	
Несогласување	3	10.3%	
Потсетување	3	10.3%	
Изразување восхит	1	3.5%	
Понуда	1	3.5%	
Преземање одговорност	2	6.9%	

- *Kupton* ‘разбираш’ како сигнал на позитивна учтивост

Сметаме дека *kupton* се користи за воспоставување блискост меѓу соговорниците. Слично со *e di* ‘знаеш’, *kupton* се употребува во конверзации кои се водат меѓу говорници кои се блиски и кои имаат заедничко знаење за позадината на конверзацијата. Во примерот (65) подолу преземен од примерокот на албански јазик, говорителот употребува *kupton* за да даде пријателски тон на конверзацијата и да воспостави блискост со соговорникот. Во понатамошниот тек на разговорот се

приметува дека и соговорникот го прифаќа овој близок начин на комуницирање.

(65)

*XXX e dëgjove ti, për shkak të XXX, profi
edhe ia përshtata, m'kupton...*

XXX слушна ти, заради XXX, така и го
прилагодив, разбираш...

- *Kupton* како апел за споделување на заедничко знаење

Во примерот (66) подолу блискоста меѓу говорниците е евидентна. Се забележува дека говорителот употребува апстрактни поими кои имплицитно му појаснуваат на соговорникот за што станува збор (уште од кога ни влезе вода). За постигнување комуникациска цел во ваков вид разговор, неопходно е соговорникот да биде во можност да ја сфати импликацијата и да има дофат до заедничкиот контекст на кој говорителот го повикува.

(66)

*...ruje gjaktftohtësin', leji ato muabete, se
jam n'zyrë te ky shoqi, ama prej at'here
kur hyni uji e pash' që ka me na dal' bardh
kjo punë a m'kupton*

...остани ладнокрвен, остави ги тие
муабети, бидејќи сум в канцеларија кај
овој другарот, ама уште од кога ни влезе
вода, видов дека оваа работа нема да ни
чини разбираш

5.5.1.2 Интеракциски функции на *kupton* 'разбираш'

- *Kupton* 'разбираш' поттикнува инволвираност кај соговорникот или ја засилува аргументативната позиција на говорителот

Тргувајќи од претпоставката дека дискурсниот маркер го поттикнува соговорникот да одговори доколку се појавува во финална синтактичка позиција (Schouroup 1975), ги анализираме говорните чинови во кои маркерот најчесто се појавува во финална позиција. Во табелата подолу се прикажува во кои говорни чинови се јавува *kupton* 'разбираш' во крајна позиција.

Табела 11 Говорни чинови во кои *kupton* ‘разбираш/сфакаш’ е во финална позиција

Вкупно	16	100%
Сугестија	3	18.75%
Преземање вина или одговорност	2	12.50%
Предупредување	2	12.50%
Потсетување	3	18.75%
Несоогласување	2	12.50%
Изнесување лоши вести	1	6.25%
Извинување	2	12.50%
Блага наредба	1	6.25%

Во финална позиција во исказот *kupton* ‘разбираш’ најчесто се среќава во говорен чин сугестија и потсетување. Од вкупно 16 употреби во кои има финална синтактичка позиција, само во еден конверзациски пар отсуствува реакција од страна на соговорникот, што ја потврдува претпоставката дека во финална позиција како најзабележителна позиција, маркерот поттикнува реакција кај соговорникот. Во конверзациските парови (67) и (68) подолу во кои *kupton* ‘разбираш’ се јавува во склоп на говорни чинови на сугестија и потсетување, гледаме дека реакцијата на соговорникот е позитивен одговор на претходниот исказ.

(67) Потсетување:

А: *E kisha qëllimin, me qetësi me e realizu mbledhjen, a po kupton?*

Б: *Ëhë...*

А: Целта ми беше, смилено да го реализираме состанокот, ме разбираш?

Б: Аха...

(68) Сугестија:

A: *Okej le t'i merr, se nuk duhet(.) duhet ta tejkalojmë at' etiketën ke maqedon't se ne jemi kundër maqedon've, a m'kupton*

Б: *Jo, jo tamam puna, tamam puna*

A: Океј нека ги земе, зашто не треба (.) треба да ја надминеме предрасудата кај Македонците дека ние сме против

Македонците, ме разбираш

Б: Не, не таман работа, таман работа

5.6 Споредбена анализа на функциите на *разбираш/сфаќаш* и *kupton*

Разбираш и *kupton* во прагматичка употреба, односно во употреба како дискурсни маркери во секојдневните конверзации што го сочинуваат нашиот примерок имаат сличност во фреквенцијата, односно и во двата јазика се појавуваат поретко за разлика од *знаеш* и *e di*. Во македонскиот примерок *разбираш* се пронајде во 12 искази, а *kupton* во 16, илустрирано и во табелата 12 подолу:

Табела 12. Фреквенција на *разбираш/сфаќаш* и *kupton* 'разбираш' во примерокот

Дистрибуција на <i>разбираш/сфаќаш</i> по број на употреби	Дистрибуција на <i>kupton</i> 'разбираш' по број на употреби
12	16

Анализата на употребата на дискурсните маркери *разбираш/сфаќаш* и *kupton* во говорните чинови покажа голема сличност во застапеноста на интерперсоналните функции. Помали разлики се забележуваат во нивната фреквенциска дистрибуција. Така, македонскиот маркер беше најчест во говорните чинови сугестија (30.4%) и потсетување (26.1%), а албанскиот корелат во говорните чинови наредба (20.7%) и сугестија (17.2%).

Што се однесува до видот на говорни чинови каде овој маркер е најфреквентен, анализата покажа сличност во говорниот чин сугестија, а разлика во говорниот чин блага наредба. Во конверзациите на албански јазик, маркерот *kupton* е најчест во овој говорен чин, а во македонскиот примерок најзастапен е во говорниот чин сугестија.

За поилустративен приказ, во следнава табела во проценти е наведена фреквенциската дистрибуција на маркерите *разбираш* и *kupton* во говорните чинови во кои се најчести

Табела 13. Фреквенција на разбираш и *kupton* ‘разбираш’ по говорни чинови во проценти

Говорен чин	<i>Разбираш</i> во проценти	<i>Kupton</i> ‘разбираш’ во проценти
Сугестија	30.4%	17.2%
Потсетување	26.1%	10.3%
Блага наредба	8.7%	20.7%

И во двата примерока се покажа дека маркерите *разбираш/сфаќаш* и *kupton* во финална позиција поттикнува реакција кај соговорникот, којашто реакција во најголемиот број на случаи ја засилува аргументативната комуникациска цел на говорителот.

5.7 АНАЛИЗА НА ПА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Според *Толковниот речник на македонски јазик*, *па* може да биде сврзник, прилог, или честица. Во употреба како сврзник има функција на сврзување еднакви делови во реченицата, а во употреба како прилог е синоним на „повторно“.

Кога овој јазичен елемент се дефинира како честица (2008: 7), служи за засилување на исказот (*Е, па, не може тоа така. Па и ти најде да зборуваш. Па да пукне човек од мака*), но може да се употреби и самостојно „како израз на неопределена состојба во вид на одговор“ (*Како оди на работа? – Па ...*). Исто така, се употребува и во „состав на прашање на почетокот или како самостојно прашање“ (*Па до каде сте? Па ... Па, како си, добра ли си?*).

Во *Дигиталниот речник на македонскиот јазик*: *па* е дефинирана како честичка која се употребува за следни функции: 1. за засилување на исказот или за чудење, со пример *Зошто да дојдам? Па знаеш*. 2. за изразување на неодредена состојба, со пример *Како си? Па...* 3. како самостојно прашање, со пример *Ќе ја свршам и таа работа – па?* Наведените дефиниции не ги определуваат функциите на *па*, туку ја даваат нејзината дистрибуција. Затоа има потреба за подетално разгледување на честичката *па* со цел да се добијат поконкретни податоци за нејзината прагматичка употреба.

Конески (2003: 536) го спомнува *па* како составен, копулативен сврзник, во група заедно со сврзникот *и* и наведува дека „Околу неговото значење (се однесува на сврзникот *и*), со различни девијации, се групираат и другите споменати составни сврзници. Тие врзуваат составни приредени реченици, т.е. такви што со самостојна смисла го развиваат исказот во исти правец“.

Тополињска (1997), го разгледува и *па* во групата на сврзничките предикати и наведува дека тоа „не секогаш е синонимно со *и* и со *та*“. И понатаму наведува дека „Слично на другите предикати на конјункција и *па* или се јавува во централна позиција во сложената реченица или дејствува ‘преку реченичните граници’, т.е. се јавува во иницијална позиција“ (Топољинска 1997 цитирана во Кусевска 2014).

5.7.1 Претходни истражувања

Во повеќето прагматички употреби маркерот *na* се смета за еквивалентен на англискиот маркер *well* (Кусевска 2014). Затоа досегашните истражувања на овој маркер ги земаме како основа за анализа на маркерите во македонскиот и во албанскиот јазик.

Well како дискурсен маркер се истражувал доста и се смета за еден од најанализираните маркери (Beeching 2016). Анализирани се од повеќе аспекти, почнувајќи од историскиот (начин и пат на настанување), семантичкиот како и употребата од говорници чијшто мајчин јазик не е англискиот.

Meѓу првите автори кои ги забележале прагматичките функции на овој маркер е Лејкоф (Lakoff 1973), која пишува за употребата на *well* во функција на најавување индиректни одговори или во случаите кога говорителот избегнува да даде директен одговор, или пак само делумно одговара на одредено прашање. Со ова гледиште се согласува и Свартвик (Svartvik 1980), кој на функциите на *well* во давање одговори ги додава и функциите на изразување согласување, позитивна реакција, засилување, нецелосен или индиректен одговор. Покрај тоа, авторот вели дека *well* има функции за вршење дискурсни стратегии во разговорот: за задржување на зборот, за означување на колебање или за започнување нова тема.

Сличен пристап за анализа и дискусија на функциите презема и Шифрин (Schiffrin 1987), која *well* го анализира од гледна точка на интерактивноста во комуникацијата и како јазичен елемент кој придонесува за дискурсот да биде кохерентен.

Во рамките на истражување направено врз основа на конверзационата анализа, Овен (Owen 1981) предлага дека *well* може да се најде како најавувач на искази со илокуциска сила на следните говорни чинови: несогласувањето или делумното согласување со изјавата на соговорникот, одговорите на прашања кои ја одрекуваат поставената претпоставка, неприфаќањето на барањето на соговорникот, и одбивањето на понуда. Со други зборови, Овен смета дека дискурсниот маркер *well* најавува говорен чин кој го загрозува лицето. Со ваквата функција се согласува и Ватс (Watts 1987), која преку анализа направена според Теоријата на релевантност ја истакнува улогата на овој дискурсен маркер во минимизирањето на загрозувањето на лицето. Во рамките на истата таа теорија се и тврдењата на Џакер (Jucker 1993: 440), кој пишува дека *well* обележува

таканаречени делумни одговори на прашањата на соговорникот, ги ублажува говорните чинови кои го загрозуваат лицето, и најавува дека говорителот сака да ја смени темата на разговор.

Поинаков пристап за анализа на функциите на *well* користи Шуруп (Schourup 2001), кој тргнува од претпоставката на Болингер (Bolinger 1989), иако не се согласува потполно со него, дека *well* сигнализира епистемичка модалност. Според Шуруп, при употреба на *well*, говорителот се осврнува на тоа што е релевантно, или сигнализира колебање.

За функциите на дискурсниот маркер *na* во македонскиот јазик пишува Кусевска (Кусевска 2014: 15), која преку интегрирање на Теоријата на говорните чинови со Теоријата на релевантност, го разгледува процедуралното значење на овој јазичен елемент. Преку анализа на автентични примери на употреба, авторката предлага дека неколку од функциите што овој маркер може да ги има се следниве:

- укажува на заедничкото искуство на говорителот и на соговорникот;
- ја обелоденува намерата на соговорникот, т.е. имплицитното значење го прави експлицитно;
- изразува спротивно мислење, несогласување;
- го нагласува мислењето, ставот и сл. на говорителот;
- внесува емоции, и сл.

Меѓутоа, во оваа статија се истакнува мултифункционалноста на *na*, како и потребата за понатамошна анализа, како што вели авторката, во „други видови дискурс“ за попрецизно дефинирање на функциите.

5.7.2 Функции на *na*

5.7.2.1 *Па* во говорни чинови што го загрозуваат лицето

Во нашето истражување за функциите на дискурсните маркери во секојдневни разговори, се потрудивме да ја збогатиме постојната литература со анализирање на начинот на кој дискурсниот маркер *na* придонесува кон обележувањето на односите меѓу говорителите.

Затоа, целта ни беше да утврдиме дали *na* се употребува во говорни чинови кои го загрозуваат лицето на соговорникот и да утврдиме дали *na* има карактеристична функција за обележување одредена илокуциска сила.

Следнава табела е приказ на фреквенциската дистрибуција на овој маркер според бројот на употреби и според процентот во говорните чинови каде го најдовме во нашиот примерок.

Табела 14 Дистрибуција на па во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на	Број проценти	во
Предупредување	4		2.3%	
Блага наредба	15		8.5%	
Сугестија	42		23.7%	
Ветување	2		1.1%	
Исмејување	2		1.1%	
Признание на вина	4		2.3%	
Критикување	16		9.%	
Најава на лоши вести	6		3.4%	
Неодобрување	1		0.6%	
Несогласување	8		4.5%	
Потсетување	14		7.9%	
Согласување	25		14.1%	
Спротивставување	15		8.5%	
Емотивна реакција	3		1.7%	
Фалење	1		0.6%	
Најава на добра вест	4		2.3%	
Изразување восхит	3		1.7%	
Покана	1		0.6%	
Понуда	2		1.1%	
Преземање одговорност	9		5.1%	
Самопотценување	1		0.6%	

Анализата покажа дека овој дискурсен маркер најчесто се среќава во говорни чинови во кои се пренесува сугестија (24%), и согласување (14%).

Подолу ќе се потрудиме да ја објасниме ваквата појава во рамките на изразување учтивост и кооперативност во конверзацијата.

5.7.2.2 *Па* во функција на сигнализирање субјективен став на говорителот

- *Па* воведува предлог

Како што видовме, маркерот *па* најчесто се употребува во говорни чинови со илокуциска сила на давање сугестија, т.е. давање предлог или совет. Во примерот (69) подолу преземен од анализираниот примерок на македонски јазик, говорителот Б предлогот „*да одиме ние*” го воведува со употреба на маркерот *(е) па*. Во оваа функција маркерот го сметаме како засилувач на субјективниот став на говорителот кон кажаното. Во секојдневната комуникација говорителите често сакаат да ги убедат соговорниците да ги следат нивните совети и предлози. Во ваквите случаи овие јазични елементи го засилуваат убедувањето на говорителот дека тоа што го предлага е правилно и затоа и треба да се постапи токму на таков начин.

(69) А: *Ама луѓе, не ја бива таа работа. Ќе им дозволиме да делат (.)*

Б: *Е па да одиме ние*

- *Па* воведува согласување

Во долунаведените примери, говорителот Б се согласува со А. Говорниот чин со илокуциска сила на согласување се воведува токму со маркерот *па*.

(70) А: *Ќе го дадам нека криш глава што сака нека е.*

Б: *Па баш така*

(71) А: *Подобро дај плативе да ги скратиме.*

Б: *Па да скратиме. Да скратиме.*

- *Па* воведува критикување

Во примерот (72) преземен од примерокот на македонски јазик говорителот е гледач кој се јавува за време на утринска емисија и дава коментар за темата што е предмет на дискусија. Револтот што гледачот го чувствува го пренесува преку неколку критики што ги воведува со дискурсниот маркер *па*. Исказите би биле точни и без употреба на овој маркер, меѓутоа

самиот факт што говорителот природно и без да забележи го употребува, укажува на значењето што овие елементи го додаваат во секојдневното комуницирање.

(72) ...И зошто ги трошеа парите? **Па** и за трошоци што рече тој и за сè, **па** многу е бре тоа бре. Многу е бре.

- *Па* воведува спротивставување

Слично со горенаведениот пример, и во примерот (73) подолу маркерот *па* се употребува за време на утринска емисија каде што гледачите се јавуваат за да изразат сопствено мислење во врска со одредена тема. Во овој пример, гледачот се спротивставува на претходен гледач и пред говорниот чин на спротивставување употребува *па*.

(73) Ко ние да сме криви. **Па** уште срамота било, греота. **Па** ние нели сме греота бе?

5.7.3 Синтактичка позиција на *па* во исказот

Според анализата на примерокот доминантната синтактичка позиција на дискурсниот маркер *па* во исказот е почетната позиција. Маркерот поретко се среќава во средна позиција а воопшто не се појавува во крајна позиција. Ова се прикажува и преку графиконот 1 подолу.

Графикон 1. Синтактичка позиција на *па* во исказите

Истражувањето покажа позитивна корелација меѓу почетната позиција на маркерот со одредени категории на говорни чинови.

Ако тргнеме од претпоставката дека маркерот во иницијална позиција служи за најава на одреден говорен чин, во нашиот примерок анализата покажа дека говорниот чин кој се најавува од маркерот *na* е најчесто тој на согласување, проследен веднаш од говорниот чин на наредба. Овие резултати ја потврдуваат мултифункционалноста на дискурсите маркери во секојдневната употреба. Со помала фреквенција во почетна позиција маркерот *na* се појавува и во говорните чинови на спротивставување и потсетување.

5.8 АНАЛИЗА НА РО 'ПА' ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Според *Речникот на современиот албански јазик* (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, 1981: 1510) *ro* може да биде сврзник и честица. Во рамките на категоријата на сврзник се употребува за сврзување на делови на независносложени реченици, како еквивалент на сврзникот *por* 'но/ама'. Покрај тоа, често се употребува во комбинација со прилог за време.

Кога се дефинира како честица, *ro* може да се употреби за изразување на разни видови модалност.

Прво би сакале да истакнеме дека за разлика од *na* во македонскиот и *well* во англискиот јазик, партикулата *ro* во албанскиот јазик се употребува за да се прифати или да се одобри нешто односно за поларитетни прашања. Со други зборови оваа партикула може да биде еквивалент на македонското *да* (спротивно на *не*): *Kupton? Ro.* 'Разбираш? Да.'. Во оваа употреба се среќава и при засилување на претходен исказ, со значење „секако, без сомнение, навистина”: *Po, patjetër që do të nisemi.* 'Да, секако дека ќе тргнеме.'

Со истакнување на ова значење на честицата *ro* во албанскиот, сакаме да укажеме на нецелосна еквивалентност во однос на преводот. Со други зборови, не во сите значења честицата може да се смета како еквивалентна на македонското *na*.

Од друга страна пак, во друга употреба како честица, *ro* се употребува на исто интерперсонално ниво како и *na*. На пример, во *Речникот* (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, 1981: 1510) во едно од значењата како честица се нуди следново објаснување: „се употребува кога кажуваме нешто, кога завршуваме некој разговор или при заклучок на мисла, со значење: така, значи, вистина е.“ *Po ja, kështu ndodhi.* 'Па ете, така се случи.'

Исто така, во речникот *ro* се дефинира како честица што се употребува во прашални реченици за засилување на прашањето: *Po si je?* 'Па како си?'. Меѓутоа, во оваа употреба *ro* не секогаш е еквивалент на *na*. Така, во следниве примери преземени од *Речникот на современиот албански јазик*, честицата *ro* се употребува како еквивалент на македонското *a*:

(74) *Po sa vetë ishin?*
'*Па колку души беа?'
'А колку души беа?'
Po kush të tha?
'*Па кој ти рече?'
'А кој ти рече?'

Иако во речниците и традиционалните граматики *po* се наведува под лексичко-граматичката категорија на честици, во нив не се дефинираат сите значења и сите функции што овој јазичен елемент ги врши во една конверзација. Поради ова, но и поради импликациите кои произлегуваат од споредбата со македонското *na* се одлучивме подетално да ја разгледаме употребата и улогата на оваа честица во секојдневни разговори во албанскиот јазик.

За попрецизна анализа и подобра споредливост на албанското *po* и македонското *na*, откако софтверот ги генерираше сите примероци на *po*, преку квалитативна анализа ги отстранивме случаите кога честицата се јавува како еквивалент на македонското *да* (спротивно на *не*), Со други зборови, во нашата анализа опфатени се само тие случаи кога *po* се употребува како партикула со интерперсонална природа, односно како дискурсен маркер.

5.8.1. Функции на *po*

5.8.1.1 *Po* во говорни чинови што го загрозуваат лицето

Следејќи ја методологијата на истражување, и за овој маркер преку анализа на примерокот ја откривме неговата фреквенциска дистрибуција во говорни чинови што го загрозуваат лицето. Во следнава табела прикажани се сите говорни чинови во кои има употреба на маркерот *po* во примерокот на конверзации во албански јазик.

Табела 15. Дистрибуција на *po* во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на Број проценти	во
Предупредување	1	0.7%	
Блага наредба	10	7.3%	
Сугестија	37	26.8%	
Признание на вина	3	2.2%	
Критикување	4	2.9%	
Најава на лоши вести	3	2.2%	
Неодобрување	1	0.7%	
Несогласување	18	13.0%	
Потсетување	20	14.5%	
Согласување	26	18.8%	
Споменување на непријатни факти	1	0.7%	
Спротивставување	2	1.5%	
Емотивна реакција	2	1.5%	
Изразување восхит	6	4.4%	
Покана	2	1.5%	
Преземање одговорност	2	1.5%	

Анализата покажа дека *po* како честица е присутна речиси во сите видови говорни чинови што го загрозуваат лицето, со највисока застапеност во говорните чинови со илокуциска сила на сугестија и согласување.

5.8.2.2 *Po* во функција на сигнализирање субјективен став

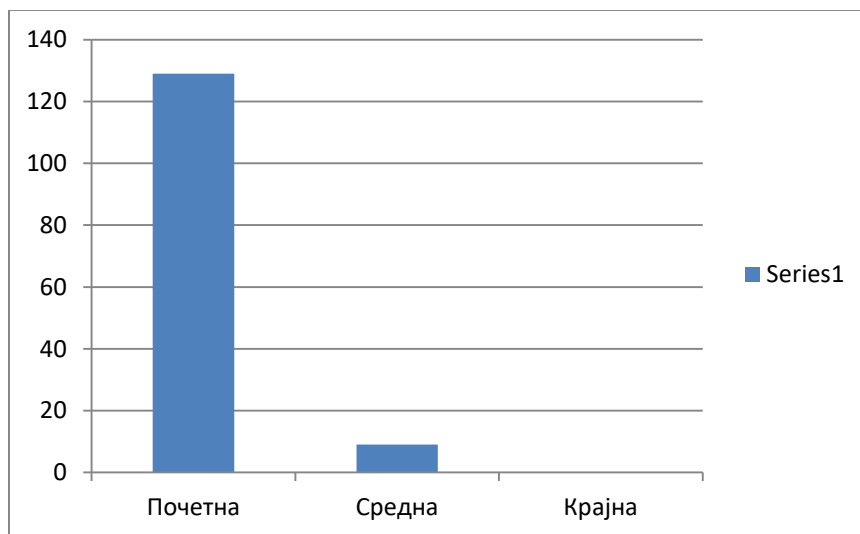
Во примерот (75) подолу, *po* претходен од *e* се употребува за да воведет совет или сугестија, слично со македонското *e na*.

(75) *E po ce nuk shkon Ana tēt vëndoë k'sh'u ngjyrë?* 'Е па зошто не одиш Ана да ти стави боја?'

Во примерот (76) пак, *po* не му служи на говорителот за ублажување на пропозицијата, туку е повеќе како заклучок дека се согласува со тоа што соговорникот му го кажал. Во вакви говорни чинови, маркерот служи повеќе како елемент со значење: *во право си, ме убеди* итн.

(76) *E po mirë, mos e ble atëherë.* 'Е па добро, не го купувај тогаш.'

Во традиционалните граматика и во речниците се тврди дека оваа модална честичка се употребува во почетокот на реченицата, што се потврди и во нашата анализа. Во повеќето употреби маркерот се наоѓа иницијално во исказот, а на крајна позиција воопшто не се појавува. Ова може да се види и илустративно во графиконот 2 подолу, каде се гледа драстичната разлика меѓу употребата на маркерот во почетна позиција (во повеќе од 120 искази) и во средна, како и непостоењето на исказ каде тој се среќава на крај на исказот.

Графикон 2. Синтактичка позиција на ро 'па' во исказите

5.9 Споредбена анализа на *па* и *ро*

Нашата анализа на сличностите и разликите се фокусираше во лексичко-граматичката категорија што во традиционалните граматика и во двата јазика се нарекува честица. Првата сличност се покажа во фреквенцијата на оваа честица во секојдневни конверзации и во двата јазика. Како дискурсни маркери корелатите *па* и *ро* се покажаа како доста чести во примероците, односно *па* се пронајде во 178 искази додека *ро* во 138, што е илустрирано и во Табелата 16 подолу:

Табела 16. Фреквенција на *па* и *ро* ‘па’ во примерокот

Дистрибуција на <i>па</i> по број на употреби	Дистрибуција на <i>ро</i> ‘па’ по број на употреби
178	138

Преку понатамошна анализа наидовме и на други сличности на видови модалност кои се опишуваат во разните значења на овие честници и во двата јазика. И во двата јазика, честичките *па* и *ро* ги исполнуваат сите критериуми за да се третираат како дискурсни маркери со прагматички, односно интерперсонални функции.

Како што може да се види и во табелата 17 подолу, овие маркери и во двата јазика се карактеризираат со инцијална позиција во исказите.

Табела 17. Маркерите *па* и *ро* во иницијална синтаксичка позиција

Маркерот во иницијална синтаксичка позиција во проценти	
<i>па</i>	<i>ро</i>
89 %	93 %

Според фреквенциската дистрибуција, најчесто се употребуваат како навестувачи на илокуциска сила на сугестија и согласување, што укажува дека овие елементи во двата јазика се среќаваат како елементи со повеќе категории или како мултифункционални во рамките на истата категорија. Ова се прикажува и во табелата 18 подолу:

Табела 18. Фреквенција на *па* и *ро* ‘па’ по говорни чинови во проценти

Говорен чин	<i>Па</i> во проценти	<i>Ро</i> во проценти
Сугестија	23.7%	26.8%
Согласување	14.1%	18.8%

Со други зборови, овие маркери може да се употребат за да ублажат говорен чин кој претставува „ризик“ за лицето на соговорникот, како што е сугестијата, или пак да засилат говорен чин кој не го „ризикува“ лицето на соговорникот туку тоа на самиот говорител, како што е согласувањето.

Како што се истакна и во рамките на анализата, еквивалентноста во значењата и функцијата не секогаш се проследува и со еквивалентност во преводот. Така, рековме дека при превод на автентична конверзација освен семантичките елементи, треба да се земаат и прагматичките елементи кои ја сочинуваат контекстуалната конструкција на самата конверзација.

5.10 АНАЛИЗА НА *ВИДИ/СЛУШАЈ* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Глаголите за перцепција се разликуваат по разните видови на сетилно восприемање на надворешните дразби (вид, слух, мирис, вкус, допир). Исто така, глаголите за ист вид перцепција се разликуваат и по тоа дали перцепцијата од страна на субјектот е свесна или намерна, или станува збор за ненамерна или несвесна перцепција. Според оваа поделба глаголите за перцепција може да бидат агентивни и неагентивни (Бужаровска 2014).

Како јазични елементи, глаголите за перцепција се употребуваат претежно како полнозначни глаголи, но преку семантичка деривација развиле дискурсни значења и затоа во дискурсот или во секојдневното комуницирање се употребуваат во прагматички значења (Aijmer & Elgemark 2013).

Иако повеќето автори се согласуваат дека фазите низ кои поминале овие јазични елементи се фази на процес на граматикализација (Hopper & Traugott 1993), во литературата постојат и спротивни мислења на автори кои нудат аргументи дека сепак тука не станува збор за граматикализација, туку за друг процес кој им овозможува на глаголите да се здобијат со разни стратегиски функции во разговор (Waltereit 2002).

5.10.1 Досегашни истражувања

За глаголите за перцепција (визуелна и аудитивна) во императив во употреба како дискурсни маркери се пишувало од неколку автори, со тоа што повеќето трудови се дијакхрониски, што значи се фокусираат на процесот преку кој настанале (Brinton 2001, Waltereit 2002, Schwenter & Traugott 2000, Traugott 1995).

Како и другите дискурсни маркери, и императивните форми на глаголите на визуелна и аудитивна перцепција претрпеле процес на граматикализација и во одредена фаза на овој процес настанало преместување од референцијално кон нереференцијално значење (или од полнозначно кон прагматичко) кога овие форми преземаат интерперсонални функции. Овие функции Трогот (Traugott 1995b) ги нарекува експресивни или реторички. Истата авторка, неколку години подоцна, пишува дека овие јазични елементи делуваат во доменот на епистемичка модалност и на реторичко засилување (Schwenter & Traugott 2000).

Со други зборови, во самото преминување на овие јазични елементи во дискурсни

маркери тие се здобиваат со интерперсонални функции. Авторите се согласуваат дека како дискурсни маркери тие се среќаваат во интерактивен контекст, и дека преку нив се изразува епистемичка модалност.

Речиси сите автори кои пишуваат за глаголите за перцепција како дискурсни маркери се согласни дека нивната улога е претежно привлекувањето внимание на соговорникот (Traugott & Dasher 2002: 23, Keller & Warner 1979, Stenström 1994, Romero-Trillo 1997, Waltereit 2002, Бужаровска 2014). Така, за глаголот за визуелна перцепција како дискурсен маркер се истакнува употребата како аргументативен маркер којшто воедно има и интерперсонални функции, како што е на пример функцијата да го повика соговорникот да земе предвид и други мислења (De Clerck 2006: 462).

Меѓутоа, оваа функција не е единствена која може да ја имаат во конверзација. Другите функции кои се предлагаат се: задржувањето на вниманието на објаснувањето што следи во следната секвенца на разговорот (Бужаровска 2014, Schiffrin 1987, Aijmer 2013), засилување на пораката (Бужаровска 2014, Fraser 1988), најава на одредени говорни чинови, како што се изјава, соопштение, предупредување, давање совет, аргументирање (Бужаровска 2014, Waltereit 2002), во контекст на конверзациска анализа како стратегија за задржување на зборот или редот во разговорот во случај на колебање (Waltereit 2002, Aijmer 2013).

Во прагматички функции во дискурсот се употребуваат и двете варијанти на глаголот (агентивен и неагентивен) за визуелна перцепција.

Во речниците на македонскиот јазик, за глаголот *види* регистрирано е значењето како збор кој се користи при зачудување, а глаголот *слуша* само во второ лице и само заповеден начин се категоризира како обраќање. Тој се употребува во почетокот на разговорот за привлекување на вниманието на собеседникот.

Употребата на глаголите за перцепција за привлекување внимание се смета како употреба која е честа но може да се каже и универзална во многу јазици. Во досегашните истражувања и анализи на глаголите за перцепција во македонскиот јазик се предлагаат низа значења и функции што овие глаголи ги развиле за исполнување на разни комуникациски цели. Така, анализата на Бужаровска (Бужаровска 2014) го потврдува мислењето дека овие глаголи во императив служат како прагматички маркери за привлекување внимание. Во овој труд глаголот *види* се категоризира како маркер кој се

употребува како апел кон соговорникот за разбирање на пораката. Покрај ова, се предлага и функцијата на задржување на вниманието на објаснувањето што следи непосредно по маркерот.

5.10.2 Функции на *види/слушај*

5.10.2.1 *Види/слушај* во говорни чинови што го загрозуваат лицето

Како и за другите избрани дискурсни маркери за анализа, и за *види/слушај* го следевме истиот пристап на анализа. За да ја видиме поврзаноста на употребата на маркерот со стратегиите на учтивост, ги пронајдовме сите негови употреби во говорни чинови што го загрозуваат лицето. Во табелата 19 подолу се наведени сите десет говорни чинови во кои се пронајде овој маркер во нашиот примерок на македонски јазик.

Табела 19. Дистрибуција на *види/слушај* во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на Број проценти	во
Предупредување	3	4.1%	
Блага наредба	23	31.1%	
Сугестија	30	40.5%	
Признание на вина	3	4.1%	
Критикување	1	1.3%	
Несогласување	8	10.8%	
Потсетување	2	2.7%	
Согласување	1	1.3%	
Понуда	1	1.3%	
Преземање одговорност	2	2.7%	

Во горенаведената табела каде се прикажува употребата на дискурсните маркери во говорни чинови што го загрозуваат лицето се забележува дека најчесто овие глаголи најавуваат говорен чин на сугестија или предлог. Во овие говорни чинови говорителот го употребува маркерот како стратегија на зближување со соговорникот или покажување позитивна учтивост, и многу често дури и го комбинира со друг маркер како во примерот (77) подолу преземен од нашиот примерок.

(77) А: *Абе види, ние треба да им кажуваме.*

Б: *Да, и ќе си имаме комуникација со нив.*

Во овој пример интерперсоналната улога на иницијалните елементи е евидентна, честицата *абе* комбинирана со *види* воведува предлог дека нешто на некого треба да се кажува, со што и соговорникот се согласува. Во овие говорни чинови многу често маркерот за перцепција се комбинира со други јазични елементи оформувајќи изрази како што се: *види јас да ти кажам; слушај ме сега што ќе ти кажам* итн., кои во истражувањата за англискиот јазик резултираат како пофреквентни во говорот на машкиот пол, особено во случаи на упаѓање во збор на говорнички од женскиот пол.²²

Како втор најзастапен говорен чин каде овој дискурсен маркер се јавува како најавувач е давањето наредби. Дури и за култури што се сметаат за „подиректни“, постојат неколку случаи кога говорителите ја земаат предвид опасноста на „повреда на лицето на соговорникот. Во ваквите случаи наредбата не се дава директно, туку се воведува со употреба на дискурсен маркер. Во примерот (78) подолу преземен од примерокот на македонски јазик, говорителот се обраќа на соговорникот со кој се чувствува близок, но не му е подреден. Затоа, наредбата ја воведува со комбинирање на маркерот *види* со *ај те молам*.

(78) *Види, ај те молам подзабрзај ја работата.*

Во овој случај, говорителот има намера да воспостави блискост со соговорникот но во исто време да истакне дека очекува резултат од наредбата што ја дава.

Треба да имаме предвид дека мултифункционалноста му дозволува на маркерот освен во функција на воспоставување блискост да се појави и во функција на засилување на говорен чин како што е предупредувањето, како во примерот (79) подолу.

(79) *Слушај, ја ' не сум XXX!*

²² Овој феномен е познат како *mansplaining* и истражувањата поврзани со ова се актуелни во областа на родовите студии. *Mansplaining* како термин е создаден врз основа на феминистички есеј напишан од Солнит (Solnit 2008), а во 2014 година се воведува како збор во Оксфордскиот речник

Во овој пример говорителот воведува индиректно предупредување со *слушај*, за да му даде до знаење на соговорникот дека тоа што го зборува треба да се сфати сериозно.

5.10.2.2 *Види/слушај* за привлекување внимание

Во литературата објаснувањето на прагматичката улога на глаголите за перцепција претежно се сведува на функцијата на привлекување внимание на соговорникот. Во овој дел ќе се осврнеме најпрво на оваа функција дискутирајќи ги сите елементи кои помагаат во нејзина реализација, за да продолжиме со посочување на други функции што ги имаат овие глаголи во конверзацијата.

Како средства за привлекување внимание, глаголите *види* и *слушај* се среќаваат секогаш на почетокот на исказот и во двата анализирани јазика. Зависно од говорниот чин кој се користи за да се привлече вниманието, во оваа употреба маркерите во неколку случаи се појавуваат заедно со вокативна форма на именка (се обраќаме директно на соговорникот), или со честичката *а бе*, која може да послужи за засилување на комуникациската цел која треба да се постигне, или пак да асистира при стратегии на позитивна учтивост со тоа што овозможува воспоставување блискост со соговорникот. Во употреба на македонски јазик илустрирани се во примерите (80) и (81) преземени од примерокот на разговори на македонски.

(80) *Види ја им реков на сите овие да искачаат со (.) мирно е со некои инциденти помали ваму таму*

(81) *Слушај абе кратко една консултација сакав (.) го знаеш ли ти XXX судија од прилепскиот суд?*

5.10.2.3 *Види/слушај* за задржување внимание

Освен за привлекување внимание во самиот почеток на конверзацијата, глаголите за перцепција се употребуваат и во медијална позиција и тоа за задржување на вниманието на објаснување што следи непосредно по маркерот. Во примерот (82) се илустрира оваа функција на маркерот *види* во медијална позиција преку кој говорителот му дава на знаење на соговорникот дека по маркерот следи важна информација - во овој случај 126

изразена со говорен чин на блага наредба или совет реализиран со помош на *да-*конструкција. Во оваа конверзација може да го интерпретираме овој говорен чин како наредба поради одговорот на соговорникот Б кој со *така, океј* најавува дека ја примил ‘наредбата’ и дека истата ја разбира и ќе ја исполни.

(82) А: *Океј океј ако е така најдобро така да тераме(.) а за ова другото види (.) да биде у јануари и на колку е поделено (.) тоа на колку е поделено ми е помалку битно отколку да биде во јануари (.) знаеш и да е на 10 поделено океј*

Б: *така (.) Океј*

Во иста функција се појавува и другиот сетилен глагол - *слушај*, кој во конверзацијата дадена како извадок во примерот (83) говорителот го користи на почетокот на исказот, меѓутоа не за да го привлече вниманието на соговорникот туку за да го задржи неговото внимание кон другата опција која тој ја има за него.

(83) А: *Е па нешто (.) нешто нагазете го он да се правда*

Б: *многу јако(.) ќе го нагазиме од денеска до таму негде вторник среда ќе биде под постава на паљба=*

А: *а слушај имам и уште една опција за него зависи како ќе ми легне тој ден*

5.10.2.4 Види/слушај за преземање или задржување на зборот (редот во разговорот)

На овие дискурсни маркери им претходат извиците како што се *а* или *еј*, кои во прагматиката на дискурсот најчесто се етикетираат како средства што го засилуваат исказот. Меѓутоа, ако резонираме од перспектива на конверзациска анализа овие елементи може да ги сметаме и како помошни средства кои им претходат на глаголите за перцепција при преземање или задржување на зборот или редот во разговорот (*taking floor* и *keeping turn*).

Други примери на употреба на *види* и *слушај* во оваа функција се доста чести и во двата примерока во нашата анализа. Во примерот (84) илустриран е маркерот *види* употребен од говорителот Б за да го преземе редот во разговорот иако говорителот А ¹²⁷

уште зборува. Во овој пример *види* е проследен со *да ти кажам*, конструирајќи на овој начин затврден израз кој се употребува во македонски говорен јазик за воведување на нова информација која соговорникот не ја знае или не ја признава.

(84) А: *значи едно (.) викам едно нешто кога ќе замолам а бе нема шанси(.) нели замолив вчера=*

Б: *=што е XXX? на идеше=*

А: *=што?=*

Б: *=и на сајт=*

А: *=во 11 во 11 во ноќта никој кога не гледа сите кога спијат=*

Б: *=види да ти кажам(.) значи не претерујте зошто има од кај твојот Премиер толку многу порачки што вестите на XXX се куртон обичен се пропаганда на XXX*

Во примерот (85) за преземање на редот во разговорот се користи маркерот *слушај*.

(85) А: *ај да го чуваме тоа за од утре-задутре да ја напишам пријавата денес оти знаеш денес мораме да ја исфорсираме да имаме пријава за да нема простор за тензија он кога ќе си влезе во XXX друг е муабетот више кога е внатре=*

Б: *слушај јас од утре му ги змам сите комитети (.) во рок од недела дена му ја распаѓам партијата сите во цела држава*

5.10.2.5 **Види како дел од затврден израз**

Освен во функции на привлекување внимание засилување на комуникациската цел, глаголот за визуелна перцепција се среќава и во употреба која се покажува како еквивалентна на англискиот израз *Look at that!*. Од прагматичка гледна точка овој израз служи за изразување на чудење, а може да се сретне во секаква позиција во исказот. Во нашиот примерок на телефонски разговори на македонски јазик не се пронајде во ваква употреба, па затоа следниов пример (86) е од социјалната мрежа Твитер.

(86) *Ха, надвор 3та светска војна се дешава, он нејќел спанаќ да јаде, **види го** ти него.*

5.11 АНАЛИЗА НА *SHIKO/DËGJO* ‘ВИДИ/ СЛУШАЈ’ ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

За визуелна перцепција во албанскиот постојат две верзии, глагол за перцепција кога перципиентот несвесно перципира *sheh* (неагентивен глагол) и глаголот за перцепција за свесно перципирање *shikon* (агентивен глагол).

За агентивниот глагол на перцепција, *shikon* ‘гледа’ во дискурсна употреба во *Речникот на современ албански јазик* (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, 1981:1842) се регистрирани следниве функции за постигнување прагматички цели:

- елемент кој се користи разговорно и само заповедно, врши функција слична со таа на извик кога говорителот изразува чудење за нешто: *Shiko ç’trima janë!* ‘Види какви јунаци се!’;
- како елемент за привлекување внимание на слушателот; како воведен израз пред говорен чин на исмевање: *Shiko, shiko, sa i zgjuar!* ‘Види, види, колку паметен!’;
- како вовед во говорен чин на предупредување или закана: *Shiko, hap sytë!* ‘Гледај, отвориј очи!’.

Меѓутоа, како што и ќе се види во понатамошната дискусија, нашето испитување покажа дека во доста честа употреба како дискурсен маркер е и неагентивниот глагол за перцепција *sheh*- во прагматичка употреба секогаш во второ лице *shih* (едн); *shihni* (мн). Вреди да се спомене дека во одредени говорни подрачја на северниот дијалект (гегиски) како дискурсен маркер најчесто се употребува маркерот *kqyr* кој настанал од глаголот *këqyr*, кој означува активно визуелно перципирање, во смисла на посматрање или набљудување. Како дискурсен маркер во северниот дијалект можно е да се развил како паралела на маркерот кој се користи во стандардниот литературен јазик *shiko* ‘гледај’ (*shikon=këqyr* ‘гледа=посматра’).

Глаголот за аудитивна перцепција во албанскиот јазик е глаголот *dëgjon* ‘слушне’, со неагентивно значење „има можност или способност да прими надворешни звуци или гласови; *Го слушна гласот. Ги слуша и најтивките звуци. Едвај слуша.* (Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, 1981: 321). Во горенаведените примери преземени од „Речникот на современиот албански јазик” има улога на предикат, без чиешто присуство речениците не би биле логични. Слично како и со другите анализирани маркери, за *dëgjon* ‘слушне’ има пример во прагматичка употреба, иако не е именувана како таква. Во оваа функција

во *Речникот* се наведува во примери како што се следниве:

(87) *Dëgjo këtu!* ‘Слушај тука!’

(88) *Dëgjoni shokë!* ‘Слушајте другари!’

Сметаме дека овие примери претставуваат воведни искази за привлекување внимание кон говорен чин со илокуциска сила на предлог, сугестија или наредба. Како дискурсен елемент во албанскиот јазик е карактеристичен во усните разговори во употреба само во второ лице. Во оваа функција овој глагол не е доволно истражуван, и токму затоа одлучивме да го додадеме во маркерите кои се дел на нашето истражување.

5.11.1 Функции на *shiko/dëgjo*

5.11.1.1 *Shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ во говорни чинови што го загрозуваат лицето

За да се испита улогата на овој маркер во стратегиите на учтивост што албанските говорители ги употребуваат во конверзација, ја анализиравме неговата дистрибуција во говорните чинови што го загрозуваат лицето. Од сите испитани говорни чинови овој маркер во албанскиот примерок се употребува во осум, а во табелата подолу се наведува употребата по број и во проценти.

Табела 20. Дистрибуција на *shiko/dëgjo* во говорни чинови во проценти

Говорен чин	Број употреби	на	Број проценти	во
Предупредување	1		1.8%	
Блага наредба	30		54.5%	
Сугестија	11		20%	
Признание на вина	1		1.8%	
Несогласување	4		7.2%	
Потсетување	3		5.4%	
Изразување восхит	2		3.6%	
Преземање одговорност	3		5.4%	

Глаголите за перцепција како дискурсни маркери во примерокот на албански јазик се најчести во говорниот чин на наредба. Веќе рековме дека во случаи кога говорители130е

блиски, тие релации се одразуваат и во јазичните елементи кои ги употребуваат. Во примерот (89) преземен од примерокот на албански јазик, говорителот воведува наредба токму со глаголот за визуелна перцепција.

(89) *Ani bre (.) kqyr, kryta qit punë se...* ‘Ако бе (.) види, заврши ми ја оваа работа бидејќи...’

Друг говорен чин каде глаголите за перцепција се најзастапени е говорниот чин на сугестија. Во примерот (90) подолу, преземен од примерокот на албански јазик, говорителот употребува глагол за аудитивна перцепција за да привлече внимание кај соговорникот кон говорен чин на сугестија, спроведувајќи вака стратегија на привлекување внимание со воспоставување блискост.

(90)

A: *Edhe dëgjo ç'ajo thash', po të thom sinqerisht, sinqerisht=*

Б: *Sinqerisht=*

A: *=Po t'them sinqerisht thash, ky njeri reflekton pozitivitet...*

‘А: И слушај тоа ти реков, ти викам

искрено, искрено=

Б: Искрено=

А:= Искрено ти викам, овој човек одразува позитивност’

5.11.1.2 *Shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ за привлекување внимание

Како средство за привлекување внимание, глаголите *shiko* ‘види’ и *dëgjo* ‘слушај’ се среќаваат секогаш на почетокот на исказот слично на еквивалентите во македонскиот јазик. Во ваква употреба на албански јазик ги илустрираме со примерите (91) и (92).

(91)

XXX shif²³ faktikisht nuk jam kundër mos me pas' kooperim ama ai vend nuk osht' vend i vogël k'shtu për me (.) për sa koh' mujm' me e kompenzu ne t'njejtin?

XXX, види фактички не сум против да немаме соработка ама тоа место не е мало место вака за да (.) за колку време може ние да компензираме за истово?

(92)

A: Dëgjo=

A: Слушај=

B: hë vlla=

B: а брат=

A: *thuaqi byrazerit unë po iki tani për në Ishëm te ata çunat atje lart*

A: кажи му на брат ти јас заминувам сега за Ишм кај децките таму горе

5.11.1.2 Shiko/dëgjo 'види/слушај' за задржување внимание

Оваа употреба е забележана во иницијална позиција на исказот, по пауза означена со (.), како во примерот (93) подолу преземен од примерокот на разговори на албански јазик.

(93)

A: *rrofsh faleminderit kur do e pimë një kafe?*

A: да си жив фала ти кога ќе пиеме кафе?

B: *kur të duash o burrë(.) ej dëgjo tashti(.) nuk njifem vetëm me ty (.) njifem edhe me XXX, XXX unë me ju kam qenë përherë*

B: кога сакаш бе (.) еј слушај сега (.) не се знам само со тебе (.) се знам и со XXX, XXX јас со вас сум бил секогаш

Во одговорот на говорителот Б глаголот за аудитивна перцепција во императив се употребува со цел да се задржи зборот но и вниманието на соговорникот во нешто што се смета како важно да се истакне.

²³ Албанскиот јазик има два дијалекта, северниот дијалект (гегиски) и јужниот дијалект (тоскиски). На северниот дијалект глаголот *sheh* во второ лице *shih* 'види' се изговара различно во зависност од говорното подрачје. Во овој примерок има разговори и на двата дијалекта, и истите се транскрибирани автентично. Затоа, во некои примери овој глагол ќе се најде како *shif*, или како *kqyr*

5.11.1.3 *Shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ за преземање или задржување на зборот (редот во разговорот)

Dëgjo ‘слушај’ во примерот (94) на албански, каде говорителот по првиот неуспешен обид да го преземе зборот, вториот пат употребува *dëgjo* ‘слушај’.

(94)

A: *okej de okej ama*=

A: океј де океј ама=

Б: *men'o çka mund t'na japin*=

Б: размисли што можат да ни дадат=

A: *dëgjo dëgjo(.) nesër menihere do çilet edhe ai vendimi tjetër për ç'ato mjetet për 7 vende tjera*

A: слушај слушај (.) утре веднаш ќе се отвори и таа другата одлука за тие средствата за 7 други места

Иста употреба во разговорот (95) има глаголот *k'qyr (shiko)* ‘види’ на албански.

(95)

A: *a pe din i ke (.) i ke thy barrierat e mediave*

A: знаеш ги (.) бариери кршиш по медиуми

Б: *Ëhë(.)*

Б: Аха (.)

A: *e ti je (.) zani i XXX je*

A: е ти си (.) гласот на XXX си

Б: *kqyr k'to ë(.) kqyr vlerësimet e k'tynev' gazetarëve*

Б: види овие а (.) види проценката на овие новинариве.....

5.11.1.4 *Shiko* ‘види’ како дел од затврден израз

Конверзациската анализа покажа употреба на израз сличен на македонската затврдена конструкција за искажување на зачуденост или изненаденост (*види* проследена со акузативна форма на именката/заменката). Во албанскиот јазик ваквиот вид израз често се претходи од извикот *Ua* што ја засилува илокуциската сила на чудење, како што е случајот во примерот (96) подолу преземен од нашиот примерок на албански јазик.

(96)

A: *mundeshte ta këndojë atë?*

A: можеше да ја пее таа [песна]?

Б: *jo ash 'u e këndoi pakës' nja një strofë*

Б: не така ја испеа малку една строфа

A: *Ua shife ti XXX* [акуз]

A: *Ua* види [го] ти XXX [акуз]

5.12 Споредбена анализа на употребата на *види/слушај* и *shiko/dëgjo*

Анализата на употребата на глаголите за перцепција во секојдневни конверзации покажа дека тие се одликуваат со прагматички функции, односно прагматичка употреба со интерперсонални функции. Како во македонскиот, така и во албанскиот јазик глаголите за перцепција се граматикализирале до степен кој им овозможува да се употребуваат и вон нивното примарно значење. Ваквата употреба се покажа и во нашето истражување каде се докажа дека овие дискурсни маркери освен што се преводни еквиваленти имаат и сличност во фреквенцијата на употреба. Имено, во македонскиот примерок дискурсните маркери *види/слушај* ги пронајдовме во 74 искази, а во албанските *shiko/dëgjo* во 55.

Табела 21. Фреквенција на *види/слушај* и *shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ во примерокот

Дистрибуција на <i>види/слушај</i> по број на употреби	Дистрибуција на <i>shiko/dëgjo</i> ‘види/слушај’ по број на употреби
74	55

Основната истражувачка рамка ни овозможи да ја споредиме употребата на овие елементи со нивните еквиваленти во англискиот јазик, при што се утврди сличност во значењето и функциите. Нашите наоди го подржуваат тврдењето дека секојдневниот јазик не е сосема хаотичен и дека постојат универзални правила преку кои луѓето секојдневно комуницираат. На пример, како во македонскиот, така и во албанскиот примерок маркерите *види/слушај* и *shiko/dëgjo* ги среќаваме најчесто во иницијална позиција, како што може да се забележи и во табелата 22 подолу.

Табела 22. Маркерите *види/слушај* и *shiko/dëgjo* во иницијална синтаксичка позиција

Маркерот во иницијална синтаксичка позиција во проценти	
<i>види/слушај</i>	<i>shiko/dëgjo</i>
89.1%	94 %

Покрај тоа, и во двата примерока најчесто ги пронајдовме во говорни чинови со илокуциска сила на сугестија и наредба. Меѓутоа, како што може да се види и во табелата 23 подолу, глаголите за перцепција како дискурсни маркери во македонскиот примерок најчесто се употребуваат за да најават сугестија (во 40.5% од употребите) а во албанскиот примерок за да воведат наредба (во 54.5% од употребите). Сепак, сличноста во употребата е забележлива по тоа што во најчеста употреба ги наоѓаме во слични говорни чинови и во двата примерока.

Табела 23. Фреквенција на *види/слушај* и *shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ по говорни чинови во проценти

Говорен чин	<i>Види/слушај</i> во проценти	<i>Shiko/dëgjo</i> во проценти
Сугестија	40.5%	20%
Блага наредба	31.1%	54.5%

Може да се каже дека овие дискурсни маркери покажаа сличности и во интерперсоналните функции во рамки на еквивалентни говорни чинови. На пример, и во двата јазика глаголите за перцепција имаат функција на привлекување внимание, задржување на вниманието и преземање или задржување на редот во разговорот.

Друга сличност што заслужува внимание е таа откриена во рамките на употребата на глаголот за визуелна перцепција како дел од затврден израз. Анализата покажа дека македонските и албанските говорители употребуваат затврден израз што во целина може да се смета како прагматичен елемент кој воведува изненаденост или зачуденост. Слично со англиското *Look at that*, во употреба во секојдневни конверзации, говорителот не очекува реално перципирање, туку функцијата е прагматичка, односно интерперсонална. Видовме дека во албанскиот јазик на овој затврден израз често претходи извик (*Ua*), како во горенаведениот пример (*Ua shife ti ‘ua види го ти (него)’*). При потреба овој исказ да се преведе на пример на македонски јазик, би требало да ни послужи извикот *леле*, што во

овој случај се смета како најсоодветен, и исказот би звучел *Леле види го ти (него)*.

6. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Во овој труд ја анализиравме улогата на дискурсните маркери во конверзација, односно ги утврдивме функциите што овие јазични елементи ги имаат во градење меѓусебни односи во секојдневна телефонска комуникација на македонски и албански јазик.

Појдовна точка на нашата анализа беше сознанието дека јазикот како средство служи не само за едноставен пренос на информации, туку има и општествени или интерперсонални функции. Теориската важност на ова сознание е тезата на поврзаноста на функциите на јазикот со општествениот контекст, која ја истакнува улогата на интерперсоналната димензија на јазикот.

Општествениот аспект на јазикот се рефлектира во својството на јазичните елементи, покрај значењето да се одликуваат со т.н. употребно значење. Со други зборови, при анализирање на семантичките компоненти на зборовите и изразите треба да се земе предвид и начинот на којшто тие се употребуваат.

Начинот на употреба на јазичните елементи е тесно поврзан со контекстот во којшто тие се продуцираат. Јазичните истражувањата поврзани со контекстот понудиле корисни сознанија поврзани со „јазикот во употреба“, и на тој начин довеле до појава на нова дисциплина - прагматиката.

Истражувањето во овој труд е направено во рамките на областа на прагматиката, преку конверзациска анализа. Предмет на анализа беа телефонските конверзации во чиито рамки ја анализиравме употребата на јазичните елементи наречени дискурсни маркери за да ја утврдиме нивната функција во одредени говорни чинови. На овој начин, целта ни беше да добиеме сознанија за интерперсоналните функции на дискурсните маркери, односно сакавме да ја утврдиме улогата што дискурсните маркери ја имаат при воспоставување на меѓусебни релации меѓу соговорниците во текот на разговорите на македонски и на албански јазик.

Прашањата на кои дадовме одговор преку ова истражување се следни:

1. Кои се интерперсоналните функции на дискурсните маркери во усната комуникација на македонски и на албански јазик?
2. Дали преводните еквиваленти на дискурсните маркери се целосно еквивалентни

во однос на нивните функции?

3. Дали дистрибуцијата на дискурсните маркери зависи од видот на говорниот чин во кој се појавуваат?
4. Дали постои универзален модел на јазично сигнализирање на интерперсонални односи преку употреба на интерперсоналните дискурсни маркери?

Во анализата на функциите на дискурсните маркери се водевме според сознанијата што веќе произлегле како заклучоци од истражувања во англискиот јазик. Претпоставките при спроведување на оваа истражување беа следниве:

1. Првата претпоставка се однесува на постоење разлика во фреквенциската дистрибуција на употребените интерперсонални дискурсни маркери во телефонските разговори на македонски и на албански јазик. Иако се погриживме примероците да бидат слични според големината, очекувавме дека ќе има разлика во честотата на употребата на испитуваните јазични елементи.

2. Втората претпоставка е дека интерперсоналните дискурсни маркери се наоѓаат во иницијални реченични позиции. Таа се заснова на заклучоците на истражувањата во англискиот јазик според кои дискурсните маркери се карактеризираат со иницијални позиции во исказот (Schiffrin 2015).

3. Третата претпоставка е дека интерперсоналните дискурсни маркери во усна комуникација претходат или најавуваат одредени говорни чинови и дека има поврзаност меѓу одредени дискурсни маркери со одредени говорни чинови.

Хипотезите ги тестиравме преку анализа на употребата на интерперсонални дискурсни маркери во автентична усна комуникација на македонски и на албански јазик.

Нашата анализа делумно ја потврди првата поставена хипотеза: дека ќе се јави разлика во фреквенциската дистрибуција на употребените интерперсонални дискурсни маркери во телефонските разговори на македонски и на албански јазик. Со квантитативно испитување на примерокот го утврдивме бројот на употреби на секој анализиран дискурсен маркер. Испитувањето покажа сличност во фреквенцијата меѓу дискурсните маркери на македонски јазик и нивните преводни еквиваленти на албански. Се утврди дека најголема сличност во дистрибуцијата постои меѓу дискурсните маркери *знаеш* и неговиот албански корелат *e di*. *Знаеш* во македонскиот примерок се јави во 101 исказ, а *e di* во 109. Исто така, вреди да се спомене сличноста во високата дистрибуција на

еквивалентите *па* и *ро*, односно нивната честа употреба во секојдневни разговори и во двата јазика. *Па* во македонскиот примерок се пронајде во 178 искази, а *ро* во 138. Слично и глаголите за визуелна и аудитивна перцепција во прагматичка употреба и во двата јазика имаа слична дистрибуција, односно 74 во македонскиот а 55 во албанскиот примерок.

Најмалку фреквентен се покажа дискурсниот маркер *разбираш*, којшто како во македонскиот, така и во албанскиот примерок не покажа честа употреба, односно во македонскиот примерок го пронајдовме во 12 искази, а во албанскиот во 16. Третата претпоставка се однесуваше на поврзаноста меѓу одредени интерперсоналните дискурсни маркери и одредени говорни чинови. Анализата на дистрибуцијата на маркерите во секојдневни разговори во двата јазика, овозможи да се направи споредба во нивната употреба во разни говорни чинови што го загрозуваат лицето и во двата јазика.

Имено, преку нашата анализа докажавме дека при реализација на говорни чинови што се сметаат ризични за лицето говорителите употребуваат стратегии на учтивост, а во склоп на овие стратегии ризичните говорни чинови ги воведуваат или „ублажуваат“ со дискурсни маркери. Говорните чинови во коишто најчесто се јавуваат дискурсни маркери и во двата примерока се говорниот чин со илокуциска сила на потсетување, говорниот чин со илокуциска сила на сугестија, говорен чин со илокуциска сила на блага наредба и говорен чин со илокуциска сила на согласување. Токму оваа сличност во фреквенцијата на маркерите по видови говорни чинови покажува на сличност во прагматичкиот модел на комуникација меѓу јазиците.

Сепак, во рамките на сличните категории постојат и помали разлики. Говорителите за време на секојдневни конверзации на македонски и албански јазик најмногу употребуваат дискурсни маркери во говорниот чин сугестија, односно токму овој говорен чин се појави како најзастапен за сите испитани елементи. Сепак немаме потполна еквивалентност помеѓу јазичните корелати, односно во говорен чин сугестија како најфреквентни во македонскиот примерок се *види/слушај*, а во албанскиот е *ро* ‘па’. Во говорниот чин со илокуциска сила на потсетување како најчести се јавуваат корелатите *знаеш* и *e di* ‘знаеш’ во двата примерока. Во говорниот чин со илокуциска сила на блага наредба имаме повторно еквивалентност во фреквенциската дистрибуција, но овој пат на корелатите *види/слушај* и *shiko/dëgjo* ‘види/слушај’. Слично и во говорниот чин согласување се приметуваше сличност во примероците, со тоа што најзастапени се

дискурсните маркери *na* и *po* ‘па’.

Втората хипотеза што ја тестиравме преку нашето испитување беше претпоставката дека дискурсните маркери во говорен јазик се среќаваат најчесто во иницијални позиции во исказите и служат за да најават одредени говорни чинови. И во овој дел направивме споредбена анализа на секој од маркерите во двата јазика. Резултатите потполно ја потврдија хипотезата кај маркерите *види/слушај* и *na*. Во македонскиот примерок глаголите за аудитивна и визуелна перцепција во употреба како дискурсни маркери најчесто најавуваат говорен чин на сугестија (во 42 % на случаите) и говорен чин на блага наредба (28%), а во албанскиот примерок овие глаголи се најчесто навестувачи на наредба (во 55.7% од случаите) и сугестија (17.3%). Слично и кај маркерот *na* во двата јазика се забележува претежна употреба во почетна позиција во исказот и во двата јазика.

Претпоставката дека дискурсните маркери се употребуваат главно во почетна позиција на исказот не се потврди за дискурсните маркери *знаеш* и *разбираш*. *Знаеш* во почетна позиција се детектираше во само 24.7% од употребите во примерокот, а неговиот албански корелат *e di* ‘знаеш’ во само 17% од случаите.

Во тие употреби кога *знаеш* е употребен во почетна позиција, најчесто има функција на воведување сугестија (во 24% од случаите) и исмејување (20%), а *e di* ‘знаеш’ воведува говорен чин потсетување (63%) и преземање одговорност (11%).

Анализата не покажа ниту еден случај во кој маркерот *разбираш* е употребен во почетна позиција на исказот во никој од испитаните јазика. Сметаме дека ова резултира од интеракциската природа на самиот маркер, што потекнува од самото полнозначно значење на глаголот *разбира* во двата јазика.

Преку квалитативна анализа на сите избрани елементи за анализа ја потврдивме нивната мултифункционалост и изофункционалност во двата јазика. На пример, во стратегиите за учтивост, маркерите *знаеш* и неговиот албански корелат *e di* се јавуваат најчесто во говорниот чин потсетување, проследено од говорниот чин сугестија, и блага наредба. Тоа значи дека, како во конверзациите на македонски, така и во тие на албански јазик, интерперсоналните дискурсни маркери се употребуваат како ублажувачки средства во говорните чинови кои се сметаат како ризични за лицето. Што се однесува на интеракциските функции на овие маркери, испитувањето на реакцијата на соговорникот

во случаите кога маркерот е лоциран синтактички финално покажа дека тој поттикнува реакција кај соговорникот и во двата јазика.

Покрај ова, вреди да се спомене и сличноста во употреба во најјавувачка функција, каде и во двата јазика најјавувачкиот елемент се состои од истите конституенти, односно *знаеш + што* на македонски, *e di + çfarë* ‘знаеш + што’ на албански јазик. Еквивалентноста во преводот се покажа нецелосна во само една прагматичка употреба на овој маркер во албанскиот јазик, употреба во која што нема буквален превод, туку има прагматички еквивалент. Станува збор за изразот *e di ç'ke ti?*, чиешто функции ги објаснивме погоре, а којшто во буквален превод на македонски гласи ‘знаеш што имаш?’, но негов еквивалент според функцијата е всушност изразот *знаеш што?*.

Анализата на употребата на дискурсните маркери *разбираш/сфаќаш* и *kupton* во говорните чинови покажа голема сличност во застапеноста на интерперсоналните функции. Помали разлики се забележуваат во нивната фреквенциска дистрибуција. Така, македонскиот маркер беше најчест во говорните чинови сугестија (30.4%) и потсетување (26.1%), а албанскиот корелат во говорните чинови наредба (20.7%) и сугестија (17.2%). И во двата примерока се покажа дека маркерите *разбираш/сфаќаш* и *kupton* во финална позиција поттикнува реакција кај соговорникот, која во најголемиот број на случаи ја засилува аргументативната комуникациска цел на говорителот.

За дискурсните маркери *па* и албанскиот корелат *po* можеше да се претпостави дека се меѓу најмултифункционалните дискурсни маркери. Како такви се покажаа и во нашата анализа. На пример, во почетна позиција на исказот маркерот *па* може да се искористи за воведување на разни говорни чинови. Во македонскиот јазик, во најголемиот број на употреби (25.3% на случаите) воведува говорен чин сугестија, во 13.2% воведува согласување, а во 8% од случаите воведува говорен чин на потсетување. Слично и во албанскиот примерок, *po* ‘па’ во повеќето употреби (28.6%) е во функција на воведување сугестија и согласување (17%). Со други зборови, како маркери може да се употребат за да ублажат говорен чин кој претставува загрозување за лицето на соговорникот, како што е сугестијата, или пак да засилат говорен чин кој го „загрозува“ лицето на самиот говорител, како што е согласувањето.

Како што се истакна и во рамките на анализата, еквивалентноста во значењата и функцијата не секогаш се проследува и со еквивалентност во преводот. Така, рековме дека

при превод на автентична конверзација освен семантичките елементи, треба да се земаат и прагматичките елементи кои ја сочинуваат контекстуалната конструкција на самата конверзација.

Како и кај другите дискурсни маркери избрани за анализа, сличности во функциите се утврдија и во анализата на глаголите за визуелна и аудитивна перцепција во употреба како дискурсни маркери. Ваквата сличност во интерперсоналните функции се покажа во рамките на еквивалентни говорни чинови. На пример, и во двата јазика глаголите за перцепција имаат функција на привлекување внимание, задржување на вниманието и преземање или задржување на редот во разговорот.

Друга сличност меѓу овие маркери се забележува во рамките на употребата на глаголот за визуелна перцепција како дел од затврден израз. Анализата покажа дека македонските и албанските говорители употребуваат затврден израз што во целина може да се смета како прагматичен елемент кој воведува изненаденост или зачуденост. Слично со англиското *Look at that*, во употреба во секојдневни конверзации, говорителот не очекува реално перципирање, туку функцијата е прагматичка, односно интерперсонална.

Видовме дека во албанскиот јазик на овој затврден израз често претходи извик (*Ua*), како во горенаведениот пример (*Ua shife ti 'ua* види го ти (него)'). При потреба овој исказ да се преведе на пример на македонски јазик, би требало да ни послужи извикот *леле*, што во овој случај се смета како најсоодветен, и исказот би звучел *Леле види го ти (него)*.

Истражувањата од овој вид се од особена важност за науката на јазикот. Преку испитување на јазични елементи кои субјективно се употребуваат во секојдневните конверзации се овозможуваат нови сознанија во врска со општествената димензија на јазикот. Преку анализирање на ваквите елементи може да докажеме дека јазикот е всушност социјална појава, и дека преку јазикот говорителите го изразуваат тоа што го чувствуваат и го мислат. Откривањето на нови функции и значења кои го збогатуваат основното лексичко значење на јазичните елементи укажува на сознанието дека јазикот е жива материја што со текот на времето може да подлежи на разни промени, но исто така доаѓаме до сознанија околу начините и стратегиите што говорителите ги користат за хармонични меѓусебни односи.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

На латиница:

Abraham, W. (1991). Discourse particles in German: How does their illocutive force come about? *Discourse Particles. Descriptive and Theoretical Investigations on the Logical, Syntactic and Pragmatic Properties of Discourse Particles in German*. Amsterdam: John Benjamins. 203-252

Aijmer, K. (2002). *English discourse particles. Evidence from a corpus*. Amsterdam: Benjamins

Aijmer, K. (2013). *Understanding pragmatic markers*. Edinburgh University Press.

Aijmer, K. and Elgemark, A. (2013). The pragmatic markers look and listen in a cross-linguistic perspective. *Of butterflies and birds, of dialects and genres: Essays in honour of Philip Shaw*. 333-348

Andersen, G. (1998). The pragmatic marker *like* from a relevance-theoretic perspective. In A. Jucker and Y. Ziv. *Discourse Markers: Description and Theory*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 147-170

Andersen, G. (2001). *Pragmatic markers and sociolinguistic variation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Andersen, G., (2001). *Pragmatic markers and sociolinguistic variation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Angoni, E. (1974). Mbi disa çështje të pjesëzave në shqipen e sotme. *Grevisse*. Maurice

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.

Beeching, K., 2016. *Pragmatic markers in British English: Meaning in social interaction*. Cambridge University Press.

Belluscio, G., Rrokaj, Sh. (2011). *Fjalor krahasues i termave të gjuhësisë*. Tiranë: Arbëria

Berk, L.M.. (1999). *English syntax: from word to discourse*. Oxford: Oxford University Press..

Biber, D. Johansson, S., Leech G., Conrad S., and Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Pearson Education Limited.

Blakemore, D (1989). Denial and contrast: a Relevance theoretic analysis of 'but'. *Linguistics and Philosophy* 12. 15-37.

Blakemore, D. (1987). *Semantic constraints on relevance*. Oxford: Blackwell.

- Blakemore, D. (1992). *Understanding Utterances. An Introduction to Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Bolinger, D. (1989). *Intonation and its Uses: Melody and Grammar in Discourse*. Stanford: Stanford University Press.
- Brinton, L. J. (2008). *The comment clause in English: Syntactic origins and pragmatic development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinton, L.J.(2001). From matrix clause to pragmatic marker: The history of look-forms. *Journal of Historical Pragmatics*, 2(2), 177-199.
- Brinton, L.J., (1996). *Pragmatic markers in English: Grammaticalization and discourse functions*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Brown, P., and Levinson, S. (1978). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cameron, D., 2001. *Working with spoken discourse*. Sage Publications.
- Castro, C.M. (2009). The use and functions of discourse markers in EFL classroom interaction. *Profile Issues in TeachersProfessional Development* (11)..57-78.
- Çeliku, A. (2005). *Koherenca tekstore. Hyrje në konceptet bazë të gjuhësisë së tekstit nëpërmjet një qasjeje krahasuese të shqipes me gjermanishten*. Shkup: Asdreni
- Concise Oxford English Dictionary*. (2004). Oxford University Press
- Coronel-Molina, S.M.(1998). Openings and Closings in Telephone Conversations between Native Spanish Speakers. *Working Papers in Educational Linguistics*, 14(1). 49-68.
- Crystal, D. (1988). ‘Another look at well, you know...’ *English Today* 13: 47-49.
- Cutting, J. (2002). *Pragmatics and Discourse: A resource book for students*. Florence, KY, USA: Routledge.
- Cutting, J. (2011). Spoken discourse. *Continuum companion to discourse analysis*. London/NY: Continuum. 155-170
- De Clerck, B. (2006). *The Imperative in English: a Corpus-based, Pragmatic Analysis*. PhD thesis, Ghent University.
- Dibra, K., Varfi, N. (2005). *Gjuhësi teksti*. Tiranë: SHBLU

- Erman, B (1987). Pragmatic Expressions in English: A Study of you know, you see and I mean in Face-to-Face Communication. *Stockholm Studies in English* 69. Stockholm: Almqvist and Wiksell.
- Erman, B. (2001). Pragmatic markers revisited with a focus on you know in adult and adolescent talk. *Journal of Pragmatics* 33. 1337- 1359.
- Erman, B. and Kotsinas, U. (1993). Pragmaticalization: the case of ba' and you know. *Studier i modern språkvetenskap* 10: 76-93.
- Fischer, K. (2005). Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: introduction to the volume. In *Approaches to Discourse Markers Kerstin Fischer*. Elsevier Ltd. 1-20.
- Fischer, K. (2006). *Approaches to Discourse Particles*. Studies in Pragmatics 1. Oxford: Elsevier.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tiranë: Akademia e Shkencave e RPSH- Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. Prishtinë. Rilindja.
- Fraser, B. (1988). Types of English discourse markers. *Acta Linguistica Hungarica* 38. 19-33
- Fraser, B. (1996). Pragmatic Markers. *Pragmatics* 6 (2), 167-190.
- Goffman, E. (1967). On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. In E. Goffman, *Interactional Ritual: Essays on face-to-face behaviour*. New York: Penguin Books, Ltd. 5-45.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. P. Cole and J. Morgan, *Syntax and semantics: Speech acts. Volume 3*. New York: Academic Press, 41-58.
- Halliday, M. and Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group Ltd.
- Halliday, M.A.K. (1973). Explorations in the functions of language.
- Halliday, M.A.K. (1975). Learning how to mean. In *Foundations of language development*. Academic Press. 239-265.
- Halliday, MAK. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*, 2nd edition. London: Longman.
- Hasan, R. (1973). Code, register and social dialect. *Class, Codes and Control*. Volume 2: Applied Studies towards a Sociology of Language. London: Routledge & Kegan.

- Heine, B. (2013). On discourse markers: Grammaticalization, pragmaticalization, or something else? *Linguistics* 51 (6). 1205-1247
- Holmes, J. (1984). 'Women's language': a functional approach. *General Linguistics*, 24(3), 149
- Holmes, J. (1986). Functions of you know in women's and men's speech. *Studia Linguistica* 42/2, 85-121.
- Holmes, J. (1998). Signalling gender identity through speech. *Moderna Sprech* 92 (2), 122-128/
- Hopper, P.J. and Traugott, E.C. (1993). *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyland, K. (2005). *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. Bodmin, Cornwall: MPG Books.
- Jakobson, R., (1960). Linguistics and poetics. *Style in language*. MA: MIT Press. 350-377.
- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols. *Conversation analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam: John Benjamins. 13-31.
- Josif, K. (1969). Pjesëzat si kategori leksikogramatikore në shqipen e sotme. *SF/3*. Tiranë
- Jucker, A., and Smith, S. (1998). And people just you know like 'wow': Discourse markers as negotiating strategies. In A.H. Jucker and Y. Ziv, *Discourse Markers: Description and Theory*. Amsterdam: John Benjamins. 171-202
- Jucker, A.H. (1993). The discourse marker well: A relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics* 19/5: 435-452
- Keller, E. and Warner, S.T. (1979). *Gambits: Conversational Tools. 1. Openers. 2. Links*. Hull, P.Q.: Public Service Commission of Canada, Language Training Branch, English Program Development Unit.
- Knott, A. and Dale, R. (1993). Choosing a set of coherence relations for text generation: a data-driven approach. *European Workshop on Trends in Natural Language Generation*. Berlin: Springer. 47-67.
- Kroon, C. H. (1998). Discourse particles, tense, and the structure of Latin narrative texts. In *Latin in use*. Beill. 37-61.
- Labov, W. (1972). The study of language in its social context. *Language and Social Context*. Hamondsworth: Penguin. 283-307.

- Lakoff, R. T. (1973). The logic of politeness; or minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 292-305.
- Lam, Ph. W-Y. (2008). *Discourse Particles in an Intercultural Corpus of Spoken English*. PhD Thesis. The Hong Kong Polytechnic University.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lloshi, Xh. (2005). *Stilistika dhe Pragmatika e Gjuhës Shqipe*. Albas.
- Mahzari, M.(2019). The Closing Sequences and Ritual Expressions of Informal Mobile Phone Calls Between Saudis: A Conversational Analysis. *International Journal of English Linguistics*, 9(5)
- Malinowski, B. (1923). The problem of meaning in primitive languages. Supplement to C.K. Ogden and I.A. Richards, *The meaning of meaning*. London: Routledge and Kegan Paul. 146-52
- Malinowski, B. (1935). *Coral Gardens and Their Magic*. New York: Dover.
- Mëniku, L. (2013). *Konektorët e tekstit në gjuhën shqipe*. PhD diss. , Disertacion i doktoratës. Universiteti i Tiranës.
- Muller, S. (2006). *Discourse Markers in Native and Non-native English Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Ochs, E., Schegloff, E., Thompson, S. (1996) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ostman, (1981). *You know: A Discourse-Functional Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Östman, J.O. (1995). Pragmatic particles twenty years after. *Organization in discourse* 14, 95-108.
- Owen, M. (1981). Conversational units and the use of ‘well...’ In Paul Werth. *Conversation and Discourse*. London: Croom Helm. 19-116
- Oxford Advanced Learner's Dictionary*. (2006). Oxford University Press
- Redeker, G. (1991). Linguistic markers of discourse structure. *Linguistics* 29 (6). 1139-1172
- Redeker, G. (2006). Discourse markers as attentional cues at discourse transitions. In Fischer 339-358

- Romero-Trillo, J. (1997). Your attention, please: Pragmatic mechanisms to obtain the addressee's attention in English and Spanish conversations. *Journal of Pragmatics* 28. 205-221
- Rrokaj, Sh. (1997). Drejt një tipologjie të katalizatorëve të mesazhit në gjuhën shqipe. *Studime Filologjike*. Nr. 2. Tiranë
- Rrokaj, Sh. (2009). *Çështje të gjuhës shqipe*. 2. Tiranë
- Rrokaj, Sh. (2014). Pour une typologie des catalyseurs du message. Le cas de l'albanais. *Rivista Italiana di Filosofia del Linguaggio*. 8 (1).
- Sacks, H., Scheflogg, E., and Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn taking in conversation. *Language* 50, 696-735.
- Schegloff, E. and Sacks, H. (1973). Opening up closings: *Semiotica* 8. 289-327.
- Schiffrin, D. (1985). Conversational coherence: the role of well. *Language* 61/3. 640-667
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge. Cambridge University Press
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schneider, K.P., and Barron, A. (2014). *Pragmatics of Discourse*. Boston: De Gruyter Mouton.
- Schouroup, L. (1999). Discourse markers. Tutorial overview. *Lingua* 107. 227-265.
- Schouroup, L. C. (1985). *Common discourse particles in English conversation*. New York/London: Garland Publishing.
- Schourup, L. (2001). Rethinking well. *Journal of Pragmatics* 33: 1025-1060.
- Schwenter, S. and Traugott, E. (2000). Invoking scalarity: The development of *in fact*. *Journal of Historical Pragmatics* 1. 7-25.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stenström, A.B. (1994). *An Introduction to Spoken Interaction*. London: Longman.
- Stubbe, M. and Holmes, J. (1995). You know, eh and other 'exasperating expressions. An analysis of social and stylistic variation in the use of pragmatic devices in a sample of New Zealand English. *Language and Communication* 15. 63-88.
- Svartvik, J. (1980). Well in conversation. In Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik. *Studies in English Linguistics for Randolph Quirk*. London: Longman. 167-177
- Tannen, D., Hamilton, H.E. and Schiffrin, D., (2015). *The handbook of discourse analysis*. John Wiley & Sons.

- Thomas, J (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. London: Longman
- Traugott, E. (1995a). Subjectification in grammaticalisation. In Dieter Stein and Susan Wright. *Subjectivity and Subjectivisation: Linguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 31-54.
- Traugott, E. (1995b). The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. XII International Conference on Historical Linguistics, Manchester.s
- Traugott, E. and Dasher, R.B. (2002). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltereit, R. (2002). Imperatives, interruption in conversation, and the rise of discourse markers: a study of Italian guarda. *Linguistics* 40(5),987-1010.
- Waltereit, R. (2006). The rise of discourse markers in Italian: A specific type of language change'. In Kerstin Fischer. 61-76
- Watts, R. (1987). Relevance in conversational moves. A reappraisal of well. *Studia anglica Posnaniensa* 19. 37-59.
- Widdowson, H.G., (2007). *Discourse analysis* (Vol. 133). Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, D. and Sperber, D. (1993). Linguistic form and relevance. *Lingua* 90 (1). 1-25.
- Winarsih, S. (2009). The Corporative and Politeness Principles in Radio Broadcasting Conversations. *Bahasa dan Seni*, 37(1), 1-21.
- Wischer, I.,(2000). Grammaticalization versus lexicalization. *Fischer, Olga et al.* 355-370.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Zheng, Q. (2015). Revisiting You know using the BNCweb query system: A sociopragmatic analysis. In *Researching sociopragmatic variability* . London: Palgrave Macmillan London. 94-118.

На кирилица:

Бужаровска, Е. (2013). Полисемијата на глаголот *знае*. *Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica*. 14/15: 15-33

Бужаровска, Е. (2014). Глаголите за перцепција како прагматички маркери во македонскиот и во рускиот јазик. *Зборник на трудови од V Македонско-руска конференција*. Скопје: Филолошки факултет, УКИМ. 83-92

Дигитален речник на македонскиот јазик

Ивановска, Б., Кусевска, М., Даскаловска, Н. (2019). Меѓукултурните прагматички истражувања и прагматиката на меѓујазикот- нивно поврзување со практиката. *Yearbook – Faculty of Philology*. 33-38

Конески, Б. (1967). *Граматика на македонскиот литературен јазик: Дел I и II*. Скопје: Култура.

Конески, К. и др. (2003). *Толковен речник на македонскиот јазик. Том 4*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков.“

Кусевска, М. (2013). Несогласувањето, лицето и интеркултурната комуникација. *Литературен збор*, (1-3). 59-68.

Кусевска, М. (2012). Меѓукултурна прагматика. Несогласување во усната комуникација: англиски и македонски

Кусевска, М. (2014). Улогата на „па“ како адверсативен дискурсен маркер. *Македонски јазик*, 253-264

Кусевска, М. и Бужаровска, Е. (2020). *Прагматика*. Скопје: Арс Ламина

Митковска, Л. и Сарачевиќ, Ф. (2021). Дискурсната динамика на една форумска дискусија. *Прагматички истражувања*. Штип: Универзитет Гоце Делчев. 139-160

Мургоски, З. (2011). *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет

Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (1961). Скопје: Просветно дело.

Топољинска, З. (1997). *Синтакса на македонските дијалекти*. Скопје: МАНУ.

Трајкова, З. (2012). *Прагматичката улога на метадискурсните маркери при градењето и постигнувањето убедување во пишаниот и во говорниот текст во англискиот и во македонскиот јазик*. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет. УКИМ

Трајкова, З. (2021). Функционален метадискурсен пристап до маркерите кои упатуваат на авторот и вклучувачките маркери во телевизиските претседателски дебати. *Прагматички истражувања*. Штип: Универзитет Гоце Делчев. 157-166.

Трајчевски, С. (2021). *Текстуалните кохезивни средства во англискиот и во македонскиот јазик*. Магистерски труд. Скопје: Филолошки факултет, УКИМ.

Христовски, Д. (2021). Истакнување на статусна супериорност преку индиректни јазични средства: принципот на необичност во примери од англискиот јазик. *Прагматички истражувања*. Штип: Универзитет Гоце Делчев. 199-223

Чашуле, И. (1997). За „модалните зборови“ во македонскиот литературен јазик. *Зборник на универзитетот „Св. Кирил и Методиј“*. Скопје. 335-343

ПРИЛОЗИ

Прилог бр. 1 Пребарување на маркерот *знаеш* во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020		
File Global Settings Tool Preferences Help		
Corpus Files		
1_mkt.txt	Concordance	Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List
2_mkt.txt	Concordance Hits 137	
3_mkt.txt	Hit KWIC	File
4_mkt.txt	1	е според мене, од некој што го знае, знаеш . Ја , ако си ми другар знам дали си
5_mkt.txt	2	јавам, ама пак да не не зезнат негде знаеш . А ја ќе се јавам и у Агенција
6_mkt.txt	3	се секирај. - Утре? Добро ама и за денеска знаеш . Ама добро денеска помина, ама за вечер може
7_mkt.txt	4	не, ова им е една фаза од приказната, знаеш . Ама , не верувам, пошто тоа би значело дека
8_mkt.txt	5	, утре уште една, па задутре да извадат нешто, знаеш . Ама они што може да извадат, што викаш,
9_mkt.txt	6	и не може како сирење да не решета, знаеш . Ај овие кој ги ебе, ама ја ќе
10_mkt.txt	7	, да. - Осум години ќе му биде ова да знаеш . - Види 30 дена ќе помине со Велија, а после
11_mkt.txt	8	, ќе каже, ок 5 посто, ама останав на работа, знаеш . - Да . - Не се оди со глава во сид.
12_mkt.txt	9	ке ме прозиваат, да не биде тоа тема знаеш ... - Да , да. - Дека ВРМО нешто крие, ама нека
13_mkt.txt	10	го претвориме во онакво како што ти кажав, знаеш . - Да , да, ама така е направено. - Тогаш одма
14_mkt.txt	11	ѓувреме. Ова картиче сите се испечатени. - Види, знаеш ... Да , да, да. - Колку што знам. - Тие им
15_mkt.txt	12	ја на тоа се надевам да затворам тука, знаеш . - Да , да, да. Знаам, знаам, знаам. - Се ми
16_mkt.txt	13	праиме. Ама и тие биле пишани на повеќе. Знаеш ? Да се вклучиш младе ти таму со Зоки
17_mkt.txt	14	како и ова. Дури похитно ми е тоа, знаеш . - Добро . - Тоа е многу поголемо, тоа го начека
18_mkt.txt	15	горе што е, не... тоа другото што е, знаеш ? - Добро . - Треба дооформување . Ти ми рече 2.00
19_mkt.txt	16	енам - Ама независно... - Што треба да потпишат знаеш ? Договор со кинеска компанија што ќе ги гради
20_mkt.txt	17	плаќаме... - Да де да. - ... еднаш 700 плативме знаеш . Една миљарда да платиш у месец дена. - Да
21_mkt.txt	18	а, здраво. Заради интересот што го имаме поголем, знаеш . - За 4 години може и ние на друго место
22_mkt.txt	19	, ако не за друго, барем да купиме денови, знаеш . За да си завршиме тука работи што имаме
23_mkt.txt	20	биде сега за Скопје или за нешто друго знаеш . За македонската борба , ај. - Важи, ќе проверам
24_mkt.txt	21	тешко сега да се изведе во онаа смисла, знаеш . - Знам . - Да не се јави никој. - А горе,
25_mkt.txt	22	Ако се 200, 200, ако се 10, 10, ако се 500, 500, знаеш . - Значи , сега вака. Ќе побараме за сите нови
26_mkt.txt	23	

Прилог бр. 2 Пребарување на маркерот *e di* ‘знаеш’ во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020		
File Global Settings Tool Preferences Help		
Corpus Files		
1_mkt.txt	Concordance	Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List
2_mkt.txt	Concordance Hits 63	
3_mkt.txt	Hit KWIC	File
4_mkt.txt	1	nuk janë kufi. Tha kta duhet mi pa a din a unë thash let thotë Serbia qysh
5_mkt.txt	2	i thash i di, n'televizor ja bona, a din . - Aha ... - Kur dulum përjashtë i thash o
6_mkt.txt	3	i qes, a atje nalt po, Ttha veç a din do punë me ju nimu, a din
7_mkt.txt	4	interson gabime politike mos me ba. Qaty përpiqna a din , e nganjëherë me ta boj përpjekje a
8_mkt.txt	5	tha a po vjen se kena ni nej a din . E nëse osht ashtu nej, masnesër po
9_mkt.txt	6	, shkon nëse e din që ja bon bajat, a din edhe politikën. - Jo bajat me ja bo
10_mkt.txt	7	xjerrin bishtin... (nuk kuptohet) - U bo, u bo. - A din ee..., kah Klina jom, masdite jom, n'
11_mkt.txt	8	kuptohet). - Po de... e ka pas ma let a din i kish ardh atje. - Sa vet i
12_mkt.txt	9	'keni me kalu tha ligjin kofsha gjallë unë a din , ik more thash kush t'pjerdh ty
13_mkt.txt	10	ut... - ... bonja bajat. - Edhe kur dulum përjashta a din ja nisi me parmen Shtabin e Përgjithshëm
14_mkt.txt	11	ia merr menja që na nuk jena Prishtinali a din , jena veç n'Drenas. Nesër e nin
15_mkt.txt	12	, që e kem na njësinë tonë tonë. - Ehtë... - A din jom shumë i suksesshëm, n'kuptim e
16_mkt.txt	13	me pranu ata. - Qashtu pra. - E kto tjerat, a din jon periferike, thjesht drejtën me t'thonë,
17_mkt.txt	14	de nejse, Ahmetit ja kisha bo bajat valla, a din kish luft koqe me to, po shko
18_mkt.txt	15	, i fshatit t-Carrabregit. Edhe me t'vërtet, a din kisha pas qef, n'çofse, n'çofse
19_mkt.txt	16	rastin e dytë, kur kem, u ka... - Ehtë... - A din kisha, jon kon Iliri edhe ai Nazi. -
20_mkt.txt	17	? - Veç n'fund ja Ishova, pak ma kshu, a din , krejt zhag. - Pse? - (S'kuptohet) opozitë, ata
21_mkt.txt	18	veç a din do punë me ju nimu, a din kshu se i din senet se unë
22_mkt.txt	19	je kanë perfekt, atje je kanë... - Jo ktu, a din ku u kanë defekti, atë natë? Alo? -
23_mkt.txt	20	um le me shku dom. - Me pa ditë, a din kur t'kom pa, kur e kom
24_mkt.txt	21	kjo punë osht e kryme, ti pate thanë a din le të zgjedh a din n'cilin
25_mkt.txt	22	a din, e nganjëherë me ta boj përpjekje a din me i dekoncentru, nga ni fore me
26_mkt.txt	23	po edhe unë muj, muj me pagu..., po a din mos osht herët, hahahah... veç mu... thjeshtë

Прилог бр. 3 Пребарување на маркерот *разбираш/сфакаш* во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Corpus Files

Concordance Hits 17

Hit	KWIC	File
1	Брицо не се викала А1, него АШ 1, ме разбираш. - АПС 1, а? Еј што фор е тоа. Слушај	8_mkt.txt
2	сега нема везе. Ај... - Аматерски е дефинитивно, разбираш? Аматерски е дефинитивно, требало да ги разглобат	87_mkt.txt
3	шо ќе праиме, со емисијата на овој вечер разбираш. - Аха - , и сеа они нешто научиле, овој се	60_mkt.txt
4	ја исклучам во телевизијава нек си е... мајката, разбираш. Ајде ќе смислам нешто и ќе ти кажам,	60_mkt.txt
5	да му кажеме, слушај, еве, ако не, ништо. Разбираш? - Да. - Тоа е уценувачки, тоа е лошо. - Се	131_mkt.txt
6	ги пуштат да не биде некој скандал, ме разбираш. - Да бе да... - Да ја покриеме работава сега	98_mkt.txt
7	- Ја барам за 120 ако се 100 е друг авион разбираш? Крева во цената. - Да. Ај види и кажи	100_mkt.txt
8	. И тоа ти се по четири луѓе. Ме разбираш? Ништо. Овој не дал ни една. И затоа се	87_mkt.txt
9	да, пред да се избере новиот состав, ме разбираш? Оти новиот состав е неизвесно, не знаеме што	134_mkt.txt
10	ја знам ја, ми ја кажаа по име, разбираш. Плаче вика уплашена. Вика што е работата, зошто	118_mkt.txt
11	полабаво тогаш да идеме барем со тие. Ме разбираш? Тие се 135. А ова друго се се канцелира,	87_mkt.txt
12	ебе ќе ти биде овозможена директна комуникација, разбираш, да имаш. Ќе знаеме точно кој е контакт,	15_mkt.txt
13	ситуацијата и со тие од провинција од Македонија, разбираш, да се набутани повеќе, тогаш е пак истиот	87_mkt.txt
14	, да имаш. Ќе знаеме точно кој е контакт, разбираш, да си имаш... - Да де, да. Оти, еве	15_mkt.txt
15	. - Океј. Јави му се на Кире, океј. - Ме разбираш ли? - Да, да че тераме. - Многу појак, многу	111_mkt.txt
16	на кого ќе му даде пета во понеделник, разбираш. - .мхм мхм - И он си ја направила наменска	60_mkt.txt
17	а емисијава... - .мхм... - Му се за Викиликс ова, разбираш, најновото што е со ова. - .мхм мхм - Второ	60_mkt.txt

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Corpus Files

Concordance Hits 9

Hit	KWIC	File
1	у Струга, нас ни го дава у Струга. Сфакаш? - Аха, аха, аха. - А тебе ти треба ако	105_mkt.txt
2	уличка и некаде застанува таа, до некаде? Ме сфакаш? Гор, тоа е доле, тој проектираниот. Мислам...да	171_mkt.txt
3	: тие и тие се океј, овој не е. Сфакаш? - Да. Тоа исто можам, пошто 2012 немаат они со	166_mkt.txt
4	, знам дали отишол у Скопје, или у Кочани. Сфакаш? - Да, да.А може преку база да се,	105_mkt.txt
5	изгледа мал дел од тоа што е сега, сфакаш? - Да, да. - А овдека на хартија изгледа како	171_mkt.txt
6	и диво како што се движат работите, ме сфакаш? Значи, од претходно што сум правел, седнав баш	46_mkt.txt
7	, иначе ако се откупи 11 ќе се дигне цева, сфакаш? - Океј. - Е нема 11, на пример едно ќе се	134_mkt.txt
8	ми е тоа решение, јас ќе си искомбинирам, сфакаш? - Со тоа...не е лошо да ми кажите	132_mkt.txt
9	едно од тие 11 на пример, или две. Ме сфакаш? - Така. - И викаш еве ја едно земав, едно	134_mkt.txt

Прилог бр. 4 Пребарување на маркерот *kupton* ‘разбираш’во примерокот преку *AntConc*

Corpus Files			Concordance	Concordance Plot	File View	Clusters/N-Grams	Collocates	Word List	Keyword List
1_mkt.txt	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2_mkt.txt	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3_mkt.txt	4	5	6	7	8	9	10	11	12
4_mkt.txt	5	6	7	8	9	10	11	12	13
5_mkt.txt	6	7	8	9	10	11	12	13	14
6_mkt.txt	7	8	9	10	11	12	13	14	15
7_mkt.txt	8	9	10	11	12	13	14	15	16
8_mkt.txt	9	10	11	12	13	14	15	16	17
9_mkt.txt	10	11	12	13	14	15	16	17	18
10_mkt.txt	11	12	13	14	15	16	17	18	19
11_mkt.txt	12	13	14	15	16	17	18	19	20
12_mkt.txt	13	14	15	16	17	18	19	20	21
13_mkt.txt	14	15	16	17	18	19	20	21	22
14_mkt.txt	15	16	17	18	19	20	21	22	23
15_mkt.txt	16	17	18	19	20	21	22	23	24
16_mkt.txt	17	18	19	20	21	22	23	24	25
17_mkt.txt	18	19	20	21	22	23	24	25	26
18_mkt.txt	19	20	21	22	23	24	25	26	27
19_mkt.txt	20	21	22	23	24	25	26	27	28
20_mkt.txt	21	22	23	24	25	26	27	28	29
21_mkt.txt	22	23	24	25	26	27	28	29	30
22_mkt.txt	23	24	25	26	27	28	29	30	31
23_mkt.txt	24	25	26	27	28	29	30	31	32
24_mkt.txt	25	26	27	28	29	30	31	32	33
25_mkt.txt	26	27	28	29	30	31	32	33	34
26_mkt.txt	27	28	29	30	31	32	33	34	35
27_mkt.txt	28	29	30	31	32	33	34	35	36
28_mkt.txt	29	30	31	32	33	34	35	36	37
29_mkt.txt	30	31	32	33	34	35	36	37	38
30_mkt.txt	31	32	33	34	35	36	37	38	39
31_mkt.txt	32	33	34	35	36	37	38	39	40
32_mkt.txt	33	34	35	36	37	38	39	40	41
33_mkt.txt	34	35	36	37	38	39	40	41	42
34_mkt.txt	35	36	37	38	39	40	41	42	43

Прилог бр. 5 Пребарување на маркерот *па* во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 312

Hit	KWIC	File
1	да не сум потпишал, да не сум превидел па - А добро, океј . Иначе ја секако ќе се	166_mk.txt
2	оваа фаза не може ГУП да се смени? - Па ГУП нели Коце го менува тоа, некаде крај	132_mk.txt
3	ова денес. - Аха. - Значи мора промена на ГУП, па ДУП . Шо вака че одземи доста време. - Аа,	132_mk.txt
4	. Оти Миро треба да ги извади... - Или Жаре? - Па Жаре пак треба да, на пониско ниво да	105_mk.txt
5	и секретаријат. Сега ќе ти... - Како се вика? - Па Коста се вика . Презимето не му го знам	124_mk.txt
6	општина у прв круг. СГ: Да, да. Е па Стевче , што не е нивни. ГЈ: Стевче не	148_mk.txt
7	профактура ќе ти пуштам, дај ми мејл - Е па Трпески - Пушти ми на смс - Ајде ајде	101.txt
8	и едно време ми пука филмот пошто искоментира па ако не ми најдете, ако не може вака	33_mk.txt
9	едојде, а? - Да, е така. - А? - Така, така. - Па, ако нејкеш и не мораш. Еве ти, од	131_mk.txt
10	д вкупно...12, кои идеја по порачка. Анкета имало, па анкетата како се вика, експерти да каже, и	12_mk.txt
11	нија. и ден денес почнувајќи од детската болница, па армија, па ред ред ред ред колкуј помош	200_mk.txt
12	она за каде тоа? - За во скопско... - Е па ај... - едно место е и ветив на претседателка	164_mk.txt
13	. - Или да поминам или кога ќе слезите вие. - Па, ај ќе слезам после, ќе се видиме. Ако	21_mk.txt
14	ние ќе ја убедуваме. Има она некоја ќерка, па бара она да ја примиме како приправник. - Нема	1_mk.txt
15	дадам нека криш глава што сака нека е. - Па баш така , ти сега истроши енергија како не	35_mk.txt
16	зборуваат и не сакаат македонија да се спомне, па бес пред некој ден во грција, па нема	129_mk.txt
17	му свонам... - Добро Ристе ај види со ова па белким завршуваме со Центар - Толку е сеа... за	129_mk.txt
18	. Трајко абе што толку запна со тој човек? Па бшка не е тука... отиде таму човекот... не	1_mk.txt
19	еработните 27 дена по законот за празници - да - па вака, законот за празници предвидува 11 неработни	150_mk.txt
20	беше собран во објектот каде што музициравте? - па вака... народот, секој си има свои апетити и	182_mk.txt
21	ици, имате ли нешто договорено, настапи? - да... па вака... најбрзо што може да ме слушнете е	182_mk.txt
22	- Да - Нино, завршивте со шефот со изјавата? - Па веројатно завршил он не знам - Добро... - Он ми	95_mk.txt
23	и сега гледаш, како се смеам. Хаха - Е па види, голема разлика елиминиравте таму. Битно ми	148_mk.txt
24	тутун? Бев во Могила, па се жалат. - Е, па види, значи го притиснавме тој и треба за	49_mk.txt

Прилог бр. 6 Пребарување на маркерот *ро* ‘па’ во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 1414

Hit	KWIC	File
693	hkoj te spaja paska ndoni' problem me fiskalnën - Po mir' barem mir' që je aty - Exactly. Dude	52_shqip.txt
694	pak nga pak a, mirë shum' - Ju mir'? - Po mir' be cimo, Cimo, une sot kam pas'	17_shqip.txt
695	- yea që të vish më shpejt - ashu - okej - po - mir' be zemra - çar do bosh ti? - Ku	45_shqip.txt
696	- Po sa money be x mos u tall - Po mir' de - Ku e di be x. Mendoj	42_shqip.txt
697	s I vinte shum' palidhje Edhe prandaj ndeјta - Po mir' de mir' - Ce anyëay do shkosh a në	56_shqip.txt
698	ni lloј skele për atë - Mhm - Edhe çashtu - Po mir' de super mbasi paskan fillu. Nice - Katin	42_shqip.txt
699	jam. Thash mos shkove elbete në Lamas - Ee po mir' e ke të hypi der' në Lamas -	49_shqip.txt
700	ni gjysëm - Aha po mir' paska mbet' - Po - Po mir' - Edhe ashu - Mirë mirë tjetër diçka? - Isha	33_shqip.txt
701	, shkova pak në shpi edhe erdha në punë - Po mir' - Edhe ja aty me Enverin me Lauren	52_shqip.txt
702	prap. Të premtën ka ndoni grupë të premtën - Po mir' - Edhe u duhet zërim ama zërimin do	55_shqip.txt
703	dalin do të mbesi mishi jeshil ma shpalli - Po mir' humbën myshteri ajo po ta promovojë at'	26_shqip.txt
704	po mo nuk deshe t'ia pranoj - Mhm - Po mir' ky Adnani I kishte mend me vete	15_shqip.txt
705	lën' në mëngjes domethën' të ken kohë domethën' - Po mir' me leht' si vetëm ishalla - Amin ishalla	26_shqip.txt
706	marre cigare. Po mir' moj thash ti çne? po mir' moj abila ja k'tu e kemi	43_shqip.txt
707	kuedi nga 1 ashu të nisemi - Aha, ke pun' - Po mir' moj Edona mir' - Okej atere - Përndryshë mir'	47_shqip.txt
708	' në shpi. Aaa juve gjene si më boni - Po mir' moj më mir' të ket aktitet çar	43_shqip.txt
709	- Ce? Haha - Si ce? - Po ce ashu kënge? - Po mir' moj rroka mandolinën tamam ce çar kënge	29_shqip.txt
710	- Jo, jo. Ncuk. S'më lan' shum' përshtypje - Po mir' moj shkoni njer andej në Stamboll, I	50_shqip.txt
711	durimin gjer në benziskë edhe të marre cigare. Po mir' moj thash ti çne? po mir' moj	43_shqip.txt
712	hiç oo edhe une çdo dit' i thom po mir' moj thot' me zort ta qes nuk	26_shqip.txt
713	Ee - Edhe apparently duhet të kaloe tashi - Aha, po mir' - Nëse kalon mir' nëse s'kalon do	45_shqip.txt
714	dhoma e mamit më duket e kan; fillu - Po mir' okej nice - Kishin bo parës ce shkum	42_shqip.txt

Прилог бр. 7 Пребарување на маркерот *види/слушај* во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Corpus Files

Concordance Hits 84

Hit KWIC

Hit	KWIC	File
1	- Да видиме како да ја фатиме работата. — - Види, Ja им реков на сите овие да искачаат	73_mkt.txt
2	а, 8 ќе имаме. Нема избор на претседател. - Нека види Јово што одлука донесе. - Ни удираат клипови наш	1_mkt.txt
3	. - Тоа ти е од нас, а ти сеа види. - Да, е така. - За добредојде, а? - Да, е	131_mkt.txt
4	- Ало? - Еј, ме бараше Мартин? - Да. Абе види. Знаат вamu, во Охрид, кој треба да се	93_mkt.txt
5	вна програма ќе дига гледаност у сред кампања. - Види Сашо, ако не си гледан... - На што личи	14_mkt.txt
6	ложи неа? - Чекај да видам у тефтерчево... - Ај види - Сега не ми текнува по името...само да.	162_mkt.txt
7	скап е тој, сеа поевтин барам - Не ама види Швајцарија мене ми кажаа максимум има 120 луѓе, и	100_mkt.txt
8	. Еден пријател тука сега вика кога ќе го види Шевенинген како Холидеј Ии ќе му се видело	8_mkt.txt
9	е од нас, немаш обврска, па сеа ти види, а? - Да. И не мора тој да го	131_mkt.txt
10	него - Со него - ее му звонам на телефон види ако.. ај ќе ми го даеш попосле само	102_mkt.txt
11	шителот за 5 милиони евра наплата на хипотека. - Види, ако е тоа до општината, општината треба по	22_mkt.txt
12	ли што е... - Да де да. - Е сега, види, ако имате нешто , не знам како да ти	165_mkt.txt
13	ли од МВР вешт или да појде да види, ако може да ги отвориме без да се	82_mkt.txt
14	речам, Миле за тој што ќе ти ургира, види ако можеш. - Е така може. - За еден наш	171_mkt.txt
15	ест. Еден проблем помалку. - Баш му реков некии. Види, ај те молам подзабрај ја работата. Ќе почне,	3_mkt.txt
16	инистер? - Добар, на терен Гевгелија - А убоо... види вака сеа една малку итна работа, аа знаеш	155_mkt.txt
17	(Зврлевски, јавен обвинител) со тоа што му реков види вака-така, не директно она 'отфрли ја пријавата'	3_mkt.txt
18	сретнувам еден човек со едно најлонче и вика види вика потрошил илјада денари вика, а во најлончето	190_mkt.txt
19	им лиценца да видиш која фирма е оснивач. Види во Централен регистер. Кој е човекот таму, најди	44_mkt.txt
20	Ало. - Горде, како си? - Кажй Мартин, добро. - Види, вчера имавме ние една мала акција овде у...	180_mkt.txt
21	сега гледаш, како се смеам. Хаха - Е па види, голема разлика елиминиравте таму. Битно ми е да	148_mkt.txt
22	Згрешиле службите и си го пратила во Катастар? - Види, да, Хаха. Значи, официјално нема ништо. А неофици	175_mkt.txt

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Corpus Files

Concordance Hits 18

Hit KWIC

Hit	KWIC	File
1	камера. - Има, има. А бе гледавме во 5 саат. - Слушај! - А? - Гледам овај, немој...Ќе си го пуштате	8_mkt.txt
2	- Слушај. - Кажй. - Ја ќе одам утре за Охрид и	91_mkt.txt
3	поништува и ги враќа назад на судење. - Ама слушај Латас, јас ви реков, како стасува горе во	5_mkt.txt
4	и кажува, сега гледам заминал отворил врата... - Слушај Центар како е? 180 губиме - Добро. - и имаше не	76_mkt.txt
5	? - Марјан, да не те разбудив? - Не, не не - Слушај, абе кратко една консултација сакав, го знаеш ли	4_mkt.txt
6	, како да се јавуваме и така натаму. Миле, слушај го сега концептот. Јас сум у Царинска управа,	111_mkt.txt
7	. - Мислам така е пофраерски, него да му кажеме, слушај, еве, ако не, ништо. Разбираш? - Да. - Тоа е	131_mkt.txt
8	, среда ќе биде под постава на палба. - А. слушај, имам и уште една опција за него, зависи	121_mkt.txt
9	отвориме без да се сецка? - Ај кога ќе. Слушај, кога ќе дојдам, да не го збориме ова,	82_mkt.txt
10	голем проблем со Драгиша Милетиќ. Што се случува, слушај ме внимателно... Он треба, комплетни документи во	106_mkt.txt
11	. А чекај, за некој предмет сакаш? - Да, да. - Слушај, оди кај Љупка, претседателката. - А која беше Љ	156_mkt.txt
12	разбираш. - АПС 1, а? Еј што фора е тоа. Слушај сакав да те частам за денеска, ќе те	8_mkt.txt
13	- Слушај сега... - Да. - Што направи ова, за кај ВТ,	169_mkt.txt
14	! Не знам што им е! Ем му кажувам: слушај таа жена ни е цокер. Без неа немаме	1_mkt.txt
15	биде тогаш ај. - Утре, ќе ти пуштиме ние. Слушај што те барав вчера. - Кажй. - Овие што се,	83_mkt.txt
16	види. Хахаха - А бе шефице.... - Браво, Bravo. - Слушај, ја не сум Силвана Бонева. - Хаха, немај гајле.	148_mkt.txt
17	Шутка друг е муабетот више кога е внатре. - Слушај, јас од утре му ги зимам сите комитети.	178_mkt.txt
18	ја пуштите со лош тон емисијата, со пречки - Слушај, ќе смислиме нешто и ќе ди кажам до	60_mkt.txt

Прилог бр. 8 Пребарување на маркерот *shiko/dëgjo* ‘види/слушај’ во примерокот преку *AntConc*

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Corpus Files

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 36

Ht KWIC

File	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1_mk.txt	kom....	çka t' du, muj me qit.	- Ani,	qayr bone edhe ti.	- Po.	- Po, le te bon																
2_mk.txt	që duhet....	tash bon hajgare.	Është vonë tash,	qayr diku tjetër për	Ramadanin...	O kry ajo punë																
3_mk.txt	qayr, t' u i	qayr sms, si kom	qayr hiq kur pe	shoh tanin.	Qysh je, a																	
4_mk.txt		- Jo, jo se kanë marr kërkun	hiç.	- Shko,	qayr interesohu, t' lutem	edhe tregoi...	(nuk kuptohet)															
5_mk.txt	- Kryje pra.	- Edhe, Ganimete Rifaj.	- Po?	- Qayr, kima parasysh.	- Po.	- Kur, kur t' vish tani																
6_mk.txt	he Fitimi.	- Ku?	- Jeni bashkë nesër.	- Po.	- Qayr, konsultohu me Ilhaminë.	- Hajde i nderum, çka k																
7_mk.txt	.	- Po.	- Çka u bo?	- Hala kurgjo, vallain.	- Qayr, qayr, mos e kanë marr	dikon tjetër bal																
8_mk.txt	jo, osht shumë mirë.	- Okej.	- Qishtu.	- Hajt,	qayr qayr, qita, qisaj	qikës po ta çoj numrin																
9_mk.txt	..	- Po, po e ka nënshkru.	- E qashtu mirë.	Qayr, qayr se s' mija	me të thirr,	me																
10_mk.txt	nesër, nesër po qayri,	po interesona.	- Ani bre	qayr, kryma qit punë	se, nuk o njeri që																	
11_mk.txt	t' mirë kom.	Ata se kom problem,	po	qayr kta djemtë që	jonë, që i ki mi																	
12_mk.txt	...	- E ti je...	zani i PDK-së, je.	- Qayr kto, ë...	qayr vlerësimet e	kynevet gazetareve edhe																
13_mk.txt	far veni.	- Jo unë po të thom ty,	qayr ku u përshatet	ma shumë.	- Dikun katër pesë																	
14_mk.txt	fmive.	- E jo valla, me mujt dikun me	qayr ku është ai	far veni.	- Jo unë po																	
15_mk.txt	, pak.	- Pse?	- Po ja kanë qitë, tu e	qayr, kur u kanë	(nuk kuptohet) me Naserin n'																	
16_mk.txt	n e merr vendim.	- Hehehe, Martini qitu osht...	- Qayr Martini çka t' thotë	(nuk kuptohet) ...me Martinin																		
17_mk.txt	, merre gazetën,	e ki n' Kosovën sot...	- Hajt	qayr, meno, meno kush	e ka propozu edhe tregom																	
18_mk.txt	o.	- Çka u bo?	- Hala kurgjo, vallain.	- Qayr, qayr, mos e kanë marr	dikon tjetër bal aty																	
19_mk.txt	Shemsi Fetahin.	- Ëhë...	- Kem bisedu edhe niher,	qayr mos ma ke harru?	- Joo...	vallahin se kom																
20_mk.txt	me shku dei n' Shkup.	- N' Shkup?	- Po.	- Qayr mos ëë...	mujmë edhe ma heret po...	Ferati,																
21_mk.txt	kanë qitë n' YouTube,	n' internet, tu e	qayr ndeshjen e Barcelonës	a s' di kon.	- Kon																	
22_mk.txt	i ki puntë?	- Qe mirë, jom tu e	qayr ni debat,	T' Shaipit me Rexhep Selimin.	- Hë...																	

AntConc 3.5.9 (Windows) 2020

File Global Settings Tool Preferences Help

Corpus Files

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 19

Ht KWIC

File	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1_mk.txt	.	- Ëëëauu, e paske kall.	- Tha, e pse?	Thash	dëgjo, ai e ka	kry punën, ai ka përgjegjësi,													
2_mk.txt	po qayri.	- Qata si na vyen (nuk kuptohet).	- Dëgjo... dëgjo.	- He?	- A ti thom qetyne dyve, dytë														
3_mk.txt	ama	- Men'o çka mund t' na japin	dëgjo dëgjo. Nesër menihere	do çilet edhe ai vendimi															
4_mk.txt	qyri.	- Qata si na vyen (nuk kuptohet).	- Dëgjo... dëgjo.	- He?	- A ti thom qetyne dyve, dytë ti														
5_mk.txt	- Birma listën t' lutëm a...	- Edhe Mimoza Ahmetin.	Dëgjo... - Hej merre listën,	merre listën bash pom inter															
6_mk.txt	kishe pas puntë, s' kishin akuzu hiq.	- Hehehe...	dëgjo... - Hë...	- Ky i Klanit um thirri ni ni...															
7_mk.txt	ne?	- Ça bohët?	- Mirë, mirë	- Ka je vllai?	- Dëgjo... - Hë vlla	- Thuaj byazerit unë po iki tani													
8_mk.txt	, a din që e lamë e...	me bisedu.	Dëgjo i lam n' sistem	le t' ec ai															
9_mk.txt	.	- Jo jo, a din pse, ti meno, po	dëgjo kryet ka me të dhimët	ty edhe mu															
10_mk.txt	, po vallain hiq s' ta prishi.	- Hej po	dëgjo, ma mirë, ngom	mu, se unë menova bash...															
11_mk.txt	ni telefon.	A o dikush tjetër a je	dëgjo me naj kon	tjetër prej deputetëve?	- Veç me														
12_mk.txt	, - A?	- N' Stamboll jom, n' Turqi.	- E...	n' dëgjo mirë.	- Fol.	- Vjollca Sinani...	- A?	- Qita e											
13_mk.txt	, - U bo.	- Po kismet po. Kismet po.	Edhe	dëgjo, nejta sot me kit mikun	tond, si ke														
14_mk.txt	- Men o çka mund t' na japin	- Dëgjo dëgjo. Nesër menihere	do çilet edhe ai vendimi tjetër																
15_mk.txt	kom shumë t' qart me ty.	- Edhe n' dëgjo qajo thash,	po të thom singërisht, singërisht,	-															
16_mk.txt	çove?	- Astrit si je? Ca bone? Si je?	- Dëgjo tani, isha pak	atje sot që ta takoja															
17_mk.txt	shku atje duke i vënë gjoba në fermë.	Dëgjo tani se nuk është	Vangjushi këtu.	- Se mua															
18_mk.txt	një kafe?	- Kur të duash o burrë. Ej	dëgjo tashit. Nuk njifem	vetëm me ty (nga familja															
19_mk.txt	, i kom pas, tretë i kom pas kundër.	- Dëgjo, ti, mbi të gjitha.	edhe njoni m' thirri,																